

הַפֶּיַס הַשְּׁבִיעִית

ביליון מס' 1. ינואר-פברואר 1996

תעודת זהות

"העין השביעית" הוא בימה המזמינה את התקשורת הישראלית להתבונן על עצמה בשבע עיניים. כתב העת הזה נכתב ונערך בידי עיתונאים פעילים, שחברו יחדיו כדי ליצור מסגרת לחשבון נפש של העיתונות. אין צורך להסביר, או להצדיק, את המניע: בשנים האחרונות הוא מציץ אלינו יותר ויותר מתוך עמודי העיתונים וערוצי הטלוויזיה והרדיו, ועד לספסל הנאשמים הגיע. ביסודו עומדת תחושה חזקה של אי נחת מתופעות שהתפתחו בתקשורת הישראלית ומהיעדרו של אמצעי המסוגל לקרוא אותה לסדר. במידה מסוימת מהווה כתב העת הזה ניסיון, מוגבל מטבע הדברים, לתת תשובה לשאלה הנצחית: "מי ישמור על השומרים".

"העין השביעית" יופיע פעם בחודשיים. הוא יתור, כמיטב יכולתם של עורכיו, לאפשר לקוראיו התבוננות שנייה במוצרים העיתונאיים המופיעים בתקשורת המודפסת והמשודרת וכן בתופעות עקרוניות בעולם זה הראויות להארה. מערכת "העין השביעית" תתור בכל מאודה להיות הוגנת ולנהוג ללא משוא-פנים בכל כלי התקשורת. גישתנו תהיה עניינית ובלתי קנטרנית, ותקוותנו שאכן נצליח לגרום לקהיליית התקשורת הישראלית להפיק לקחים מהממצאים והאבחנות שיופיעו מעל דפים אלה.

"העין השביעית" נועד ליצור מפגש עירני ומעניין בין עיתונאים לבין עצמם ובין לבין מושאי כתיבתם ושידוריהם. לדו השיח הזה יוזמנו גם משקיפים חיצוניים, שעולם התקשורת הישראלי מצוי בתחום התעניינותם ומחקריהם. אנחנו מודים למכון הישראלי לדמוקרטיה, שברוח תפיסות היסוד המנחות את פעילותו הסכים לפרוש את חסותו על כתב העת הזה ולהקצות את המשאבים הדרושים להוצאתו לאור.

עוזי בנימן

איור השער: ידמי פינקוס

2	תחי התקשורת העינית - נחום ברנע
3	הכלי דולף מלמעלה - אמנון אברמוביץ'
5	לפוחים בקיסוס האיולת - דורון רזנבלום
8	פרשת צאלים: הפלאפון של אהוד ברק - יונתן טיקוצ'נסקי
12	עין בינלאומית: "60 דקות": אין עשן בלי אש - רפי מן
14	משפט דרעי: אנשי שלומנו - אבי פוזן
18	שידור האימוץ: מה יהיה על הדמוגויה - נורית ענבר
23	איפה טעונו - עוזי בנימן
24	על שתיים מהמידות הטובות של העיתונאי - תומאס פרידמן
25	נופלים ברשת האלטרנטיבית - רפי מן
26	גבולות חופש הביטוי - מרדכי קרמניצר
28	לשון הרע: מנמות חדשות בפסיקה - איתן להמן
30	להיות מיועד ולא לדעת - ירון אזרחי
32	לא רק למסעודה - ארנון צוקרמן
34	אירועי תקשורת

המכון הישראלי לדמוקרטיה
THE ISRAEL DEMOCRACY INSTITUTE
An Israel-Diaspora Enterprise

"העין השביעית"

בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה

ת.ד. 4702 ירושלים 91040

טלפון: 02-618244 שלוחה 206 פקס: 02-635319

עורך: עוזי בנימן

מערכת: נחום ברנע, כרמית גיא, רפי מן

יועץ: פרופ' ירון אזרחי, פרופ' מרדכי קרמניצר

עריכה גרפית: שמי-בונדרי עיצוב גרפי

עריכה לשונית: גליה עברון

מזכירת המערכת: אפרת ראובני-גלנסקי

הפקה: רונית שם-טוב

דפוס: דפוס העיר העתיקה

הערה? ביקורת? הצעה?
"העין השביעית" מצפה לתגובות
טלפון: 02-618244 שלוחה 206
פקס: 02-635319
ת.ד. 4702 ירושלים 91040

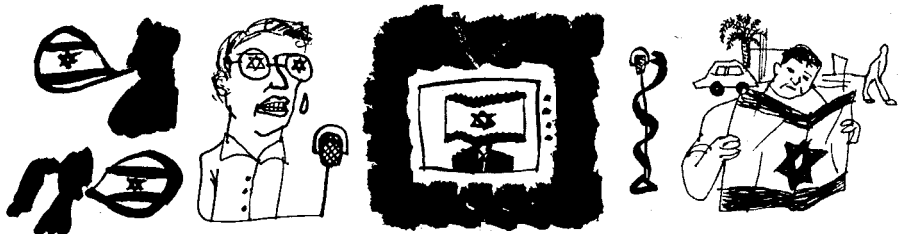

יה סטיקר בארץ: "העם נגד תקשורת עוינת". אלפי מכוניות נשאו אותו בגאווה על אחוריהן. למחרת רצח רבין הוא נעלם, בגירוד מבוהל אחד. פתאום קמו אנשים בבו-קר, חדלו להרגיש שהם עם והתחילו לגרד. הרבה כתובות מבישות נמחקו מנוף הארץ באותו יום, וטוב שנמחקו.

מכולן, היחידה שאולי ראוי היה לעצור את השמדתה היא הכתובת נגד התקשורת. נכון שהיו עיתונאים שנעלבו כאשר הציגו אותם כאויבי העם, והיו גם שחטפו מכות. עם זאת, כאשר מדובר בתקשורת יש אופציות חמורות יותר מ"עוינת". תקשורת בולשביקית. תקשורת הנפנית. תקשורת מוטה. תקשורת מגויסת.

הזעזוע מהרצח יצר קונסנזוס. עם שלם, או כמעט שלם, ביקש לשבת מסביב למדורה אחת ולהי-תאבל בצוותא. הנוער אולי הביא את הנרות, אבל הטלוויזיה סיפקה את האש. זה מה שטלוויזיה יכולה לעשות. באמצעות הטלוויזיה, האבל הפך לחוויה דתית. אנשים ישבו בסלון ביתם ובכו. גם הכתבים בכך, מול המצלמות. גם כותבי המאמרים, מול המחשב.

היו בין מקצועני התקשורת שמחו נגד הכללות, ומיד הכלילו. היו שהתריעו נגד הסתה, והסיתו. כל מצביעי הימין היו אשמים. כל חובשי הכיפות. מצד שני, גיבונים של פולחן אישיות, שהיו קבילים איכשהו כל עוד התמקדו בקורבן הרצח,

איור: עיון פלד

הואצלו על אחרים. הממשלה כולה התעטפה בקדושה. יריביה, כמעט ללא אבחנה, תוארו כרוצחנים. "הם רוקדים על הדם", האשים אליקים העצני, מראשי המתנחלים. אם העצני אומר, העצני בווד-אי יודע.

שאלות שבדרך-כלל אמורות לעניין עיתונאים, כמו הקשר בין מה שנאמר לבין העובדות, בין הנאום הנמלץ לבין האינטרס הפוליטי שמאחוריו, בין הממלכתי למפלגתי, בין הענייני למניפול-טיבי, בין מה שמוותר לטוק-שאו ומה שאסור לחדשות, נעלמו. מתה הספקנות. הכל הלך לאש. כל זה טבעי ומוכן. רצח רבין היה אירוע טראומטי, ששינה בבת-אחת את כל הכללים. החברה נזקקה לתראפיה, והתקשורת תרמה את חלקה. עכשיו, לאחר שעבר זמן, הדברים חוזרים בהדרגה למסלולם. האומנם? אני מבקש להעלות כאן תיזה. על-פי התיזה הזאת, התקשורת הרבה יותר פופוליסטית ממה שחושבים עליה. לא תמיד היא עוינת ולא תמיד העם נגדה. מאז '67 התייצבה התקשורת כולה, בגדול, שלוש פעמים בחזית אחת עם העם. התקשורת רוותה נחת. גם העם. הסיפוק המיידי היה אדיר. החרטה באה אחר-כך.

האופוריה הראשונה היתה בתום מלחמת ששת הימים. נפתחה תקופה שלאחר שנים, עם בוא החרטה, זכתה לשם הגנאי "תקופת אלבומי הניצחון". היא התאפיינה ביוהרה לאומנית, בקוצר-ראות, בפולחן אישיות נלוו של מפקדי צבא. העיתונאים סיפקו בשקיקה את הסחורה. העם קנה. ב-'73 הוא שילם את המחיר.

הסיבוב השני היה בתום מלחמת יום-כיפור. כותבי האלבומים התגייסו מחדש, והפעם למטרה הפוכה. המחדל היה עכשיו חזות הכל. תהליך השלום, שנפתח בשלהי ממשלתה של גולדה מאיר וקיבל תנופה בממשלתו של יצחק רבין, התקבל בחשדנות כללית. המתנחלים היו גיבורי התקשורת: הם ביוז את הממשלה.

ועכשיו, הסיבוב השלישי. מי שקורא כאן עיתון בשבועות האחרונים נתקל ביצר עז לפרוט את הרצח למטבעות פוליטיים. התקשורת כל-כך מאושרת לראות את העם איתה, שהיא מתקשה להתאפק. אינני מדבר על אויבי הקיר. אוכיר, כמשל, שלושה מטובי הכותבים בארץ. מאיר שלו, "ידיעות אחרונות", קורא למחרת הרצח לנקום ברצח רבין באמצעות הצבעה נגד הליכוד בקלפי. דורון רוזנבלום, "הארץ", פותח בעקבות הרצח מלחמה כוללת נגד הדת והדתיים. ואמנון אברמוביץ', בראיון למקומונים של "ידיעות תקשורת", מתחרט על החלטתו לחשוף בטלוויזיה את כיניו של אבישי רביב בשב"כ. "לא רציתי להיות זה שיעניק לימין מתנות חינם", הוא אומר.

מכל בחינה מקצועית שהיא, עדיפה תקשורת עוינת על תקשורת שמעניקה מתנות, נותנת הור-אות למצביעים ומנהלת מלחמת אורחים על גבו הירווי של רבין. הנה שלוש סיבות להתגעגע אל הימים שבהם התקשורת היתה עוינת, והעם נגדה.

נחום ברנע

תחי התקשורת העוינת

שה ויינברג הוא אחד הנאשמים בתיק פלילי הנדון בבית המשפט המחוזי בירושלים ומכונה בתקשורת תיק דרעי, על שם בכיר נאשמו, אריה דרעי. במהלך הדיונים נחשפה בבית המשפט קלטת, שבה נשמע ויינברג מלמד את עד המדינה יעקב שמולביץ פרק בהלכות האזנות סתר ומכניס אותו בסוד העבודה. שיעור כל-כך מלומד ומפורט לא נקרא עד אז בעיתונות. ויינברג מספר שם על יחסי גומלין בין השב"כ למשטרה, על שיטות עבודה, על מיקום עמדות האזנה ומספרן, על יעדים ואפילו על כך שבזמן מלחמת המפרץ סבלה המשטרה ממחסור בעמדות בשל הסתעפות האזנות השב"כ בקרב גורמים עוינים, ולכן הניחה לאריה דרעי ולמקורביו, שזכו לדבר באותה תקופה ללא חשש, בהיעדר אוזניים לכותל.

חוגים בעיתונות רמזו מיד אל עבר קשר דרעי-פרי, אותה חברות ידועה בין השר דרעי לראש השב"כ לשעבר, יעקב פרי. אחרים הצביעו על קצין משטרה בכיר שפרש בינתיים. הגילויים בקל-טת, שסבלו מתקלות בפרטים אבל בעיקרון היו מדויקים, עוררו תדהמה שהביאה להקמת ועדת חקירה בראשות מבקר מערכת הביטחון, אלוף במילואים משה (מוסיק) גדרון. עסקני תנועת ש"ס, נבוכים מהגילויים, מיהרו לתלות את הדבר בנשיותיו הפנטזיונריות של משה ויינברג. לגבי השאלה כיצד נודעו לו הפרטים - פנטזיה או לא, גם פנטזיונר צריך מקורות - הם הסבירו שהפרטים האלה ידועים לכל כתב משטרה מתחיל. ההסבר על "כל כתב משטרה מתחיל" הושמע גם באוזני, רק שלא תיארתי לעצמי שהוא מקבל מבחינתי ממד מעשי.

את הסיפור הבא אני מספר כאן בפעם הראשונה: יום בהיר אחד בחודש מאי האחרון התבקשתי לפתע להתייצב במשרד הביטחון בתל-אביב אצל מבקר המערכת, לפגישה עם בחור ששמו עוז צפירי. עוז צפירי הוא עורך-דין, איש מחלקת החקירות של הרשות לניירות ערך, שהושאל מידי הרשות לניירות ערך למשרד הביטחון כחבר לוועדת גדרון. סקרן ומסוקרן שמתני פעמי לקריה בתל-אביב. בחור גדול, מרוהט ברשמיות ומאובור כראוי לאולם המשמש ועדת חקירה - מערכת קול, קצרנית ומחשב - הקריא בפני עוז צפירי קטעים מעדותו של משה ויינברג כפי שנמסרה ונחתמה בפני הוועדה.

אני מקריא לך, אמר צפירי, את עדותו החתומה של ויינברג שניתנה כאן ואשר מתחילה במשפט "יום אחד בזמן מלחמת המפרץ" ומסתיימת במשפט "לא אמרתי כלום", ואני מבקש את תגובתך לדברים.

זה הסיפור שסיפר האדון ויינברג לוועדת גדרון: יום אחד בזמן מלחמת המפרץ פגשתי במזנון הכנסת את העיתונאי אמנון אברמוביץ. עמדנו ופיטפנו במסדרון על יד הכניסה למזנון. אברמוביץ סיפר לי שהמשטרה מבצעת האזנות דרך העמדות של השב"כ, ושהיא מאזינה לאריה (דרעי) ולי ולעוד אנשים בש"ס, ושעכשיו, בגלל המלחמה, השב"כ מאזין לפלשתינאים בשטחים, והוא לא יכול להקצות למשטרה עמדות. ולכן המשטרה ירדה מאיתנו לזמן מה ואנחנו יכולים להיות רגועים. אברמוביץ סיים את דבריו במשפט "לא אמרתי כלום" והלך.

בעדותי התחייבתי לומר את האמת, אבל לא התחייבתי לא לצחוק. כששמעתי מפי אחד הש"סניקים את ההסבר על "כל כתב משטרה מתחיל", לא העלה קצה דמיוני שכעבור ימים אחדים התפקיד הזה יוטל עלי ואצטרך לגלם את דמותו של אותו כתב משטרה מתחיל.

מיותר ודאי לומר, אבל לא אני המקור של ויינברג. לא ידעתי אז את מרבית הפרטים שפורסמו בקלטת. מעולם לא שוחחתי עם ויינברג שיחה של ממש. אני זוכר אותו כנספח מזדמן ומעורפל, רביעי או חמישי לשולחן. חוץ מזה שבתקופת מלחמת המפרץ לא הייתי בירושלים אפילו פעם אחת. מובן שאין קשר גם בין הדברים שאמר ויינברג בחקירתו במשטרה ובין הדברים שאמר לוועדת גדרון. במשטרה סיפר שיש לו מקורות בשב"כ, שהמקורות הראו לו דפי מחשב מודפסים עם רשימת מות מואזנים, ושהוא ראה במו עיניו רשימה של 18 שמות הקשורים בחקירת דרעי.

הסיפור החינני הזה אינו אלא עלילת משנה של תיק פלילי, אבל הוא מלמד משהו על משולש ברמודה של יחסי שב"כ-עיתונות-פוליטיקה.

שנים רבות היה השירות החשאי כשמו כן הוא - חשאי - למרות שהכיבוש המתמשך והשליטה המסועפת על עם אחר חשפו אותו יותר ויותר לעיני עוד ועוד אנשים. כל פקידה זוטרה במינהל האזרחי וכל חיילת בממשל וכל קצין ששירת בשטחים התוודעו לאנשי השב"כ ולשיטות עבודתם. שלא לדבר על "המקומיים".

אל ביתו הקט ואדום הרעפים ביישוב הקהילתי כוכב-יאיר שב לפנות ערב מעבודתו, בתקופת האינתיפאדה, איש שב"כ ופגש פועל פלשתיני מסייד את המרפסת. אהלן אבו איברהים, אמר הסייד.

אמנון אברמוביץ'

הכלי דולך מלמעלה

יחסי שב"כ-עיתונות-פוליטיקה

שלום, אמר השב"כניק, בוחן את הצביעה בקפידה, צריך לעבור עם המברשת סיבוב נוסף. בטח, אמר הפועל, מה שתגיד. אתה זוכר אותי, אבו איברהים? לא, אמר השב"כניק, אני לא אבו איברהים. מה לא, אמר הפועל. אתה חקרת אותי בכלא פרעה. השב"כניק היה בצאתו אבו איברהים ובביתו שם אחר. הוא לא זכר את הפועל, ואיך יזכור. הוא חוקר כל יום כל-כך הרבה חשודים.

גם הסרט "שתי אצבעות מצידון" הקדיש כמה מלים לחיסיון המתקלף של השב"כ. כאשר באים שם לקחת במכונית צבאית את אחד המוכתרים של כפר מכפרי לבנון, משת"פניק פוטנציאלי, אומר המוכתר, לא. לא עולה. מה אתם רוצים, שכל הכפר יראה אותי במכונית של הצבא? המפעילים שלו, אנשים רגישים, מבינים ללבו ושולחים פורד אסקורט לבנה. השתגעו, אמר המוכתר, האדא שב"כ, זה שב"כ. כלומר, עוד יותר גלוי ומוכר מהצבא.

פרשת קו 300 עימתה את השב"כ עם הפרקליטות ועם מערכת המשפט ועם המשטרה ועם הממשלה ועם השרים ואנשי לשכותיהם ועם חברי-כנסת. במשך חודשים ארוכים התחככו ראשי אגפים בשב"כ בגופים אורחיים על פני משטחי חיכוך ארוכים ויצרו אנרגיה המועדת להדלפות. השב"כ שאחרי קו 300 לא יכול היה להיות מה שהיה קודם לכן. הוא איבד ממסתוריותו והופשט מתהילתו ונחשף בחולשתו בפני יועצים משפטיים מהשוק הפרטי ויועצים תקשורתיים ופוליטיקאים לרוב. אם קודם לכן היה השב"כ נחלה ממודרת ומסויגת של חברי ועדת חוץ וביטחון, עכשיו היה במידה רבה נחלת הכלל.

נקודת הציון הבאה ביחסי השב"כ והתקשורת מגולמת כל כולה באישיותו של האיש שמונה לעמוד בראש הארגון בשנת 1988 ושמו הוא להביאו בשערי שנת אלפיים, הלוא הוא מיועצנו יעקב פרי. את התכונות הבסיסיות הביא איתו פרי מהבית: שמחת חיים, בליינות, ראוותנות. ומסקנה אחת - מוצדקת אישית ומוטעית ארגונית - הביא מניסיונו של קודם קודמו, אברהם שלום. פרי האמין שכל שירבה להאכיל את התקשורת, כך יהיה האחרון להיאכל בידיה.

הוא פתח את השירות החשאי והביאו לרמת פתיחות צה"לית ומשטרית, כשהוא וראש לשכתו משמשים אגף דוברות, הסברה ויחסי ציבור. פנקסי הטלפונים של כתבים צבאיים, פרשנים צבאיים - ים וכתבים לענייני שטחים, שעד אז הכילו את מספריהם של קציני צה"ל, המשטרה והמינהל האזרחי, התעשרו מעתה במספרי הטלפון הישירים של ראש השב"כ ורל"שו במשרד, בבית, במכונית. ממשלה היא כלי הקיבול היחיד בטבע שדולף מלמעלה, כתב פעם העיתונאי האמריקאי ג'יימס רסטון. גם השב"כ דלף בתחילה רק מלמעלה. אחר-כך, באופן הדרגתי, הוא חזר גם בצדדים.

בארגון המתחרה, המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים, נדונה שאלת הקשר עם העיתונות באופן מעמיק ומלומד, שכלל גם משחקי סימולציה. לבד מנטיית הלב והאופי המסוגר והחשדני של העומד בראשו, הגיעו שם למסקנה שקשר עם העיתונות כמוהו כהגרלה: אתה יודע מה תשקיע, אינך יודע מה תקבל בתמורה. אתה מייחד גורם מורשה למגע תקשורתי, ומתברר לך שהאחרים פותחים שולחנות לצצמם.

אבל הארגון ההוא איננו זקוק באמת לתקשורת המקומית. את פעולתו הוא פועל בעיקר בחוץ לארץ, משטח החיכוך בינו לבין מערכות אחרות ברחבי המדינה מצומצם, והוא פטור מעונשם של בג"ץ ושל "בצלם" ובמידה רבה גם מעונשה של מבקרת המדינה.

העולם הגדול שיחק בסך הכל לטובת גישתו של פרי. כאשר הרצאה של ראש א.א.י. 5 הבריטית מתפרסמת במלואה בעיתונות, וכאשר נשיא ברית המועצות מיכאיל גורבצ'וב פותח את משרדי הקג.ב. לצלמי טלוויזיה, מותר גם לראש השב"כ הישראלי להתרועע עם כתבים ולפטפט וליטול חלק פעיל בשידור הערב של הטלוויזיה ובעיתון של מחר.

הקשר בין השב"כ לעיתונות התהדק ויצר תלות מסוג זה המוכר באמנה של הכתבים הצבאיים. נוצר מצב שבו אינך יכול לתפקד ככתב צבאי או ככתב לענייני שטחים כשאתה מוחרם או דחוי לעדיפות נמוכה בלשכת ראש השב"כ. איך תדווח על פיגועים ועל חשיפת חוליה ועל המהנדס ועל הטכנאי ועל הסייען. מה תאמר לעורך המהדורה או לעורך בעיתון, שישאל למה למתחרה שלך יש ולך אין. במצב הדברים שנוצר אין פלא שדווקא מכותבי מאמרים וטורים נפתחה הרעה מבחינת פרי. הידוק הקשר בין השב"כ לתקשורת הגביר משהו את הפיקוח הציבורי על השב"כ, אך עדיין הותיר את הארגון חסוי בהריגותיו ובתכניו הפנימיים. רצח יצחק רבין הוא נקודת ציון נוספת ביחסי השב"כ והתקשורת ללא ספק, אלא שעדיין מוקדם להעריך לאן יתגלגלו הדברים. ראש השירות הבא ייאצץ לתת את הדעת על גיבוש אתוס פנימי מאוון ועדכני, שיצטרך להתחשב בתקשורת, אם גם בלי להקצין עד אסכולת פרי שבילבלה בין כיסוי תחת פרטי לחשיפת חזה ארגוני.

איור: יהודית אייל

ורש דצמבר 1995 היה שחון במיוחד: הימים נקפו, בטלוויזיה נראה חג-מולד לבן בערי המערב המושלגות, ורק אצלנו לא ירדה טיפה של גשם. כיוון שכך הפשילה התקשורת הישראלית שרוולים וניגשה "לטפל בנושא" כדרכה מימים ימימה: לאחר דיון הפוז בבעיית המאגרים ובשאלת מפלס הכנרת - היא עברה מיד לעיסוק ב"חסדי שמיים" פשוטם כמשמעם. בתוכנית האקטואליה "בחצי היום" - ספינת הדגל של הרדיו הממלכתי החילוני - הודיע המנחה ביום ששי, 29 בדצמבר, ש"נמצא איתנו על הקו כבוד הרב הראשי לשעבר מרדכי אליהו". מדוע דווקא רב-לשעבר זה ולא אחר - זה עניין כמעט אקראי, הקשור בתום לבו, בזמינותו או ברוחו הספורטיבי בית של מי שמוכן להפוך ל"אייטס" קצר. ומדוע הועלה לשידור דווקא "כבוד הרב", ולא למשל מטאורולוג או גיאולוג? אולי משום שהיה זה יום ששי, והיה צורך ב"אייטס יידישקייטי"; ואולי כבר דיברו עם המטאורולוג; ואולי עצם הביטויים "חסדי שמיים" ו"עצירת גשמים" מעלים מיד על הדעת את "הוני המעגל", או את "תפילת הגשם", ומכאן קצרה הדרך לרבנות עצמה. מכל מקום, לשידור "הועלה רב", והמנחה פנה אליו באותו סגנון ייחודי של "חירות בתוך עבדות" - כלומר אירוניה אישית בתוך אילוץ מקצועי - השמור לנסיבות שכאלה:

- "כבוד הרב, מה סיבה לעצירת הגשמים? יכול להיות שלא התפללנו טוב בסוכות?" הרב השיב מניה וביה, שכתוב בהלכה שאין צורך לעשות צום, אבל להתפלל צריך. היו חקלאים שזרעו בגליל ובנגב ולא ירד גשם, ועל-פי הדין "כשחקלאי מצטער - אז כלל עמישראל מצטער". - "אבל עשינו משהו רע שהגשם לא יורד? זה בגלל המצב?", הקשה המראיין.

- "יכול להיות שהקדוש ברוך הוא מחכה לתשובה שלנו", השיב הרב. - "צריך גשם חילוניים יתחילו להתפלל כדי שיירד גשם?" הרב השיב שהוא לא מאמין שיש יהודי שלא מתפלל לגשם. יהודי שומע שיש יהודים אחרים שמתפללים - אז גם הוא מתפלל...

בקיזור - השיחה נמשכה דקות ארוכות-ארוכות, נמתחה במאולץ ובמאומץ עד הפרסומות, כשהיא מתמרנת בוהירות על טרפו האירוניה (המיועדת לחילונים או לקולגות) מעל למעמקי ה"יידישקייט" (המיועד אולי לדתיים או ל"כלל המאזינים"): האם כבוד הרב זוכר אם התפילות עזרו בפעם הקודמת? "כן, זה עזר". ופעם התפללתם ההיפך, לעצירת גשמים, נכון? "נכון. היו שיטפונות וביקשנו שיפסיקו". וזה עזר? "עזר". לבסוף נפרד המנחה מהרב הראשי לשעבר בתקווה שיירד גשם "עם תפילות" - או בלי תפילות, ולקינוח אף הושמע שיר חסידי: "אל אלוהים, עושה פלא על כל פלא, תן לבוא בשערך". ואחר-כך היו הפרסומות.

גשם. אייטס. רב. תפילות. פיקנטריה. יידישקייט. לכאורה, מה יש להאריך ולדון בכך? הרי זה החומר שממנו קורצה במחווותינו השגרה העיתונאית; מדובר בקמח ובמים של העיסה הנקראת "זמן שידור" או "מילוי עמודי עיתון": עורכים וכתבים עושים משהו שהם אישית אינם מאמינים בו - עם או בלי "לשון בלחיי", עם או בלי אירוניה - כי "ככה צריך", ו"כך מקובל במקרים האלה". והרי "כבוד הרב" (שעניין הראיין איתו הוא כמובן רק משל ודוגמה) לא הוזמן לדיון רציני באיזה עניין הלכתי או רוחני שבאמת מטריד את המדינה. לאמיתו של דבר - למרות הפנייה ה"מכובדת" כביכול - הוא בכלל אינו "כבוד הרב" של מראייניו. שהרי מה להם ולו? וכי הוא הרב שלהם? התקשרותנים שלנו הם ברובם אנשים חילונים ושכלתנים ודעתנים, שלדידם "כבוד הרב" אינו אלא אייטס אקוטי; הוא "הועלה על הקו" כמעין מכשף שבט או מוריד גשמים, שנועד לתבל בקצת לחלו-חית אקסצנטרית את שגרת הדיווחים.

ואמנם, בזמן עצירת גשמים פונים דווקא אל רב, כשם שבתחילת כל שנה חדשה מקובל לשוחח עם אסטרולוגים; ועם הקמת ממשלה חדשה מדברים עם איוו "פותחת בקפה"; ובכל חג וסופשבוע מספרים לנו סיפורי נסים ונפלאות על מקובלים ובעלי לחש, ידעונים ובעלות אוב. קשה לדמיין סצינה כזו בבי.בי.סי, למשל, אבל באחת ממהדורות "מבט" האחרונות הוקדש פרק נרחב - כולל ראיון רציני עם אסטרולוג - לשמועה אודות נבואה של מקובלים על רעידת אדמה למחרת היום. למה? ככה. אנו אישית לא מאמינים בזה, אבל ההמונים כנראה אוהבים את זה, ומכל מקום - הורגלו לכך. ואין מחללי-פים סוס וזכה, גם אם לירדנו זהו סוס-עץ.

"האם יש לך אקדה בכיס, או שאתה סתם שמח לראות אותי?" שאלה, כידוע, פצצת המין מאי ווסט. וברוח זו אפשר לתהות: האם באמת יש לתקשורת הישראלית "לשון בלחיי" בהתייצבה מול כל הנסתר, הקמאי, התפל והמיסטי - או שהיא סתם שמחה לראות את זה? כאשר מקומון לוחמני ואינטליגנטי מקדיש פתאום כתבת ענק לתיאור סיאנס להעלאת רוחו של יצחק רבין - כוסות, שולחנות מתרוממים, רוחות והכל - האם הוא באמת מתכוון לזה או מאמין בזה,

דורון רוזנבלום

לפנותים בקיסוס האינולט

או שהוא סתם קורץ לנו שזה לא רציני? האם לועגים פה לבעלת האוב, או בעצם סוגדים לה? והרי קשה להאמין שהעורכים והכתבים - אנשים רצינאליים ואינטליגנטים - באמת מאמינים בזה בעצמם. אבל אם זה לא רציני וזה סתם בצחוק, מדוע בכלל נותנים לנו את זה, ועוד במינונים כאלה? כאשר עיתונים מכובדים מספרים לנו תדיר על בעלי קמיעות ולחש המסוגלים לרפא מחלות וגם לפתור בעיות של פריימריז - לא ברור מה הם רוצים שנעשה בזה: שנאמין בזה? שנצחק מזה? כאשר מנסחים ומבליטים ידיעה על הירצחו של "יהודי מקוהסטאן שסירב לעלות לארץ" - מה בעצם רוצים שנסיק מזה? שהגלות נושכת? שהציונות תציל ממות? כאשר כל הינצלות מתאונה מתוארת כ"נס", וכל התנהגות תקנית של חייל מתוארת כמעשה גבורה פלאי בקנה מידה חשמונאי - ברור שרוצים לרמוז לנו כאן איזה רמז מאגי. אבל מהו? ולמה?

את התכיפות והזמינות שבהן גולשת התקשורת הישראלית החילונית והסולידית לעולם הנסתר, האי רצינאלי, המיסטי וה"רליגיוזי" (כלומר לא "דתי יהודי" ממש, אלא "דתי עממי" במובן של אמונות תפלות) אפשר להסביר באיזו ריקנות אינרטי, אולי בשטחיות ועצלות אינטלקטואלית. אפשר למנות כמה סיבות משוערות לכך:

ראשית - זו סתם שגרה נוחה, מין סטוץ זמין, מה עוד שהוברר שיש לכך קונים וצרכנים. יש רשימת תמהונים ותמימים, המוכנים תמיד לספק את הסחורה - בין אם זו קריאה בקפה של הממשלה או תחזית כלכלית על-פי מצב הלחות במערת צדקיה.

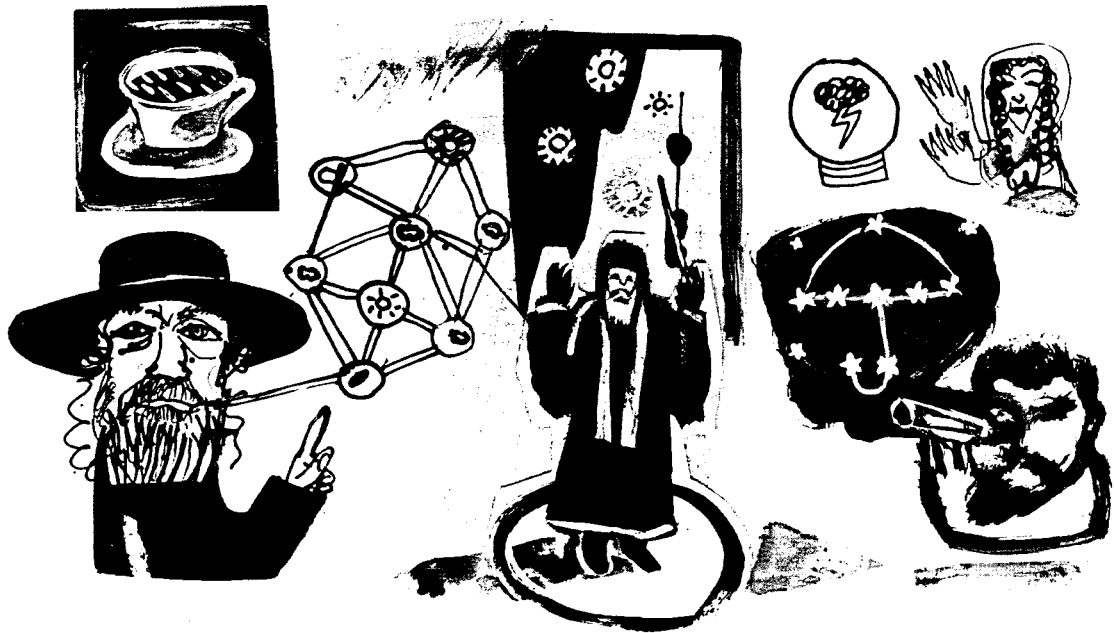
שנית - בגלל הניכור התרבותי הכמעט גמור של תקשורתנים חילונים מכל עניין "יהודי" (הנחשב בארץ ל"תיק של הדתיים") - נתפסים ענייני אמונה ומסורת וגם מוצגים כסוג של בידור אקזוטי, כאשר צדדיהם הביזאריים מובלטים מאוד בתקשורת החילונית - בנוסח "הידעת?" - כאילו כדי להגיד ביר את הניכור והפליאה. דווקא המובהקים שבכלי התקשורת החילוניים מרבים לפרסם בשקיקה ובקפידה פסקי הלכה והתבטאויות של רבנים לא-להם: בתשובה לשאלתו של רפתן השיב איזה רב שאסור לקצץ את השערות באף בצום גדליה, אבל מותר לתלוש נייר טואלט בערב יום העצמאות. תכליתו של פרסום מובלט זה, שנעשה גם הוא בתערובת של התחסדות ושל "לשון בלתי", היא כפוף לה: גם להדגים את נלעגותם ומזוהותם של אי אלה רבנים ודתיים במחוזותינו, וגם כביכול "לתת להם שירות" במקרה שהם נמנים על צרכנינו.

שלישית - על התקשורת השתלט הלך רוח אנטי-אינטלקטואלי בוטה ומפורש. חלב תיישים פלאי, או פתקי קללה וברכה של מקובל וקן המקובל גם על שרי הממשלה - אלה דוחקים הצדה ראינות ודיוקנאות עם אנשי רוח, סופרים או אינטלקטואלים שכלתנים. הללו נחשבים כיום "פולספים" מפוֹ-לצפים, וכבר נדחקו כמעט לגמרי מאור הזרקורים. שהרי בחיפוש אחר האקזוטי, המגוחך והמפליא - אין מקום לאיזה איש רוח שכלתני-להרגיז, או לראיון עם איזה פרופסור צייקן, שמתוך חוסר התחשבות גמור משתדל דווקא לדייק בדבריו ולא ליפול למארב הגחכנות שהכינו לו. היוצא מהכלל שרק אישר את הכלל היה פרופסור ישעיהו ליבוביץ' המנות: החשד הוא שאת הצלחתו וזמינותו בתקשורת הפופולארית אפשר היה לזקוף לאו-דווקא לתוכן דבריו, אלא לאופן שבו אמר אותם: ההצט-ווחות, ההשתלחות, הטיקים המשונים, הביטוי השערורייתי הלא צפוי. ועכשיו, כשאין ליבוביץ' בסעיף "שאר הרוח" - לוקחים את זקן המקובלים.

רביעית - את הקלות היתרה, שבה מסוגלת התקשורת הישראלית לעבור ממישור החיים הרגיל, הרצינאלי והאפרורי (המאפיין גם את רוב מעצביה ומשתתפיה) אל מישורי המיסטיקה, הנס והמס-תורין, אפשר להסביר גם במציאותה של "מציאות חלופית", הייחודית לישראל. זוהי המציאות המלי-צית של "הציונות" הטראנסצנדנטלית, המרחפת אי שם על כנף המליצה מעל האוקיינוס האטלנטי; זו המציאות המופשטת של "עמישראל", שיש לו אינטרסים שונים ולעתים אף מנוגדים לאלה של העם הישראלי החי; זו המציאות המאגית של "המוני בית ישראל" - אותה תנועת המונים אינסופית של "עולי רגל", מבקשי נסים ומקבלי ברכת כהנים, צלייני בהלת קניות וצרכני תכונת חג - מצי-אות טרורית, דמויית סרטי ססיל ב. דה-מיל, המתקיימת ב"וירטואל ריאליטי" בעיקר בתקשורת הממלכתית. זו מציאות, שבה המפתח לזהותנו העצמית הלאומית ניתן מרצון ובהתנדבות בידי היש-ראלים החילונים למישהו אחר: לרבנים, למתנחלים, למפלגות דתיות, לעסקנים גלוחיים.

אל מציאות חלופית זו מסוגלת התקשורת הישראלית לעבור באותה קלות שבה עוברת אליס מבעד לזכוכית אל ארץ המראה. אנשי תקשורת חילונים ורצינאליים לכל דבר, שבחיייהם הפרטיים אין להם ולא כלום עם אותו עולם - מסוגלים לעבור אליו בנקל "מתוקף התפקיד": להיכנס למישור אחר של תודעה בן-רגע ובלו ניד עפעף, כמו שחקנים המתחפשים לפני עלותם לבמה. לבושים במצנפת

**אגפים שלמים בתקשורת
הישראלית - מחמת השגרה
והעצלות האינטלקטואלית -
מעמיקים את הבערות,
ממציאים תיאוקרטיה מרצון
ובהתנדבות ועושים
דה-נורמליזציה בשיטת
עשה זאת בעצמך**

איור: עינת פלד

השוטה - הם "משוחחים ברצינות" עם כבוד מוריד הגשם או האסטרוולוג, ובעלי הכבוד העצמי שבהם רק קורצים מדי פעם לקהל. וכך, לעתים קרובות מהווה דווקא התקשורת החילונית, בהתנדבות ומרצון, מעין אוונגארד מהופך של שמרנות וריאקציה: גם כאשר שום חוק פורמאלי אינו כופה זאת עליה - היא מתנדבת ראשונה להעמיק את התיאוקרטיה, להפיץ את התפלות, להתבצר ברוח הגטו, לברוא לנו דה-נורמליזציה בשיטת עשה זאת בעצמך.

ואולם מעבר לכל ההסברים האחרים - דומה שהכל נעוץ ומתמצה בכמות: כל עוד מספר עמודי העיתון היה מוגבל ושעות השידור קצרות ומתוחמות - היה איזה אילוץ להבחין בין עיקר לטפל, בין שטות לממשות. אך כאשר מספר שעות השידור אינו מוגבל, אורכן של מהדורות האקטואליה אינן סופי, והעיתונים מתחרים זה בזה בעובייה ובכמותם של המגאזינים - ההתפלשות בשטות ובאיוולת היא בלתי נמנעת. הרי חייבים למלא את העמודים. הרי חייבים למתוח איכשהו את זמן השידור. וכך, מרצון או שלא ברצון, ולבסוף גם שלא במודע - נעטפת התקשורת אט-אט במין קיסוס של איוולת, שטות וסטוץ, המכסה על הכל.

במצב זה נשאלת השאלה: מהי בכלל המוטיבציה, שתעודד כיום אדם צעיר להיכנס ולהיות בתקשורת? האם הוא יכול היום להיכנס לעיתונות כדי לקדם איזו השקפת עולם? להשפיע על כיוון רצונו? לנסות להאיר, להעשיר, לברר את המציאות לאור ביקורת התבונה והרגש? או ש"החיים התקשורתיים" הם סתם התפלשות בים השטות, פשוט "עבודה בזבל", ועוד תוך רמייה והתכחשות עצמית? האם מקצוע זה נועד כיום סתם "למלא את הזמן", סתם לגבב תבן וקש לראשי הבריות?

כאשר ייסד י.ת. ברנר את עיתונו "המעורר", הוא פירסם בגיליון הראשון את הצהרת הכוונות הבאה: "להראות לעצמנו את מצבנו הגשמי והרוחני בלי כל כחל ושרק, להעמידנו על עצם מהותנו למען להיות ניצבים נגד גורלנו בדעה צלולה ובעינים פקוחות ובלי כל שקר בנפש, ולמען נהיה מוכשרים לשאת את כל הכאב והצער בתוכנו בעוז..."

במלים אלה כמו ממוצים התכלית והטעם של עיתונות בכלל, וישראלית בפרט. המוטו של "המעורר" היה, כידוע, "כי לעוררך, אחי, אני בא". אבל המוטו של פלחים עצומים בתקשורת הישראלית של היום הוא: "כי לטמטמך ולהרדימך, אחי, אני בא".

אמנם נכון שירדה קרנן של האידיאולוגיות, ואמנם נכון שיש כיום מקום חשוב ולגיטימי לבידור. אבל דווקא בעידן תקשורתי מפולש זה שבו הכל הולך, הכל משתרג, הכל אופף - יש צורך כפול ומכופל ב"עניינים פקוחות ובלי כל שקר בנפש": בצורך לדייק, לומר אמת, לאבחן היטב, בלי כחל ושרק, "להעמידנו על עצם מהותנו". תקשורת רציונאלית חייבת גם להנהיג, לא רק להיגרר; לנסות בכל זאת לחתור אל איזו הארה מבעד העפאים המתעבים של השטות והכלום.

עורכי "ידיעות אחרונות" תימרונו את הקורא בהציגם בפניו את אחריות הרמטכ"ל לאסון צאלים ב'. ככה בוים דימוי

יונתן טיקוצ'נסקי

ביום ששי, 7 ביולי 1995, פירסם "ידיעות אחרונות" תחקיר מיוחד תחת הכותרת: "צאלים ב', הטיוח הגדול". התחקיר, מאת רמי טל ורונה רענן שפירר, כלל שני חלקים. בראשון תוארו הדקות הראשונות לאחר האסון, שבמהלכן טופלו הפצועים. העיתון האשים את הרמטכ"ל דאז, אהוד ברק, בהשאת הפצועים בשטח בלי לדאוג לכך שיטופלו. בחלק השני הוצגו שלוש החקירות שנערכו בצה"ל בעקבות האסון.

שחשף. חשוב לציין, כי משיקולים משפטיים וצנווריאליים נמנע העיתון מלכלול בתחקיר את כל חומר הראיות שעמד לרשותו. חומר ראיות זה אמור היה לגבות את "ידיעות" במקרה של תביעת דיבה.

נפנה תחילה לבחינת החלק הראשון של התחקיר, שהעלה את הטענה כי הרמטכ"ל ברק השאיר פצועים בשטח ומיהר לעזוב את המקום במסוק. בתיאור זה של מהלך העניינים לא נכללה עובדה חשובה, המאירה את הפרשה באור שונה: על-פי חוקי הצבא, אסור להטיס פצועים ללא רופא מוסט, מכיוון שהדבר עלול להחמיר את מצבם. מסיבה זו, ומאחר שהמסוק של הרמטכ"ל לא התאים בזיוודו באותה עת להטסת פצוע, היה ברק מנוע מלקחת עמו פצועים. חלק זה של התחקיר התבסס על עדויותיהם

בעקבות פרסום התחקיר הופיע אהוד ברק בתוכנית "שיחת ועידה" בערוץ הראשון. הוא האשים את "ידיעות אחרונות" בהכפשת שמו, תוך שימוש לא הוגן ביכולתו של העיתון להשיג פיע על דעת הקהל. ברק ניסה להזים בשידור את הטענות שהועלו נגדו בתחקיר. לאחר שידור התוכנית פירסם "ידיעות אחרונות", ב-14 ביולי 1995, תגובה על ההאשמות שהטיח בו ברק. בנוסף לכך פורסם גם תמליל ההקלטה של האלוף עמירם לוין, תחת הכותרת: "צאלים ב', הטיוח הגדול. גרסת האלוף לוין". בפרסום זה חשף העיתון חלק מחומר הגלם

הפלאפון של אהוד ברק

של שני חיילים שנפצעו באסון ועל טענה של האלוף עמירם לוין, כי היו חיילים שלא היו מרוצים מתפקוד הרמטכ"ל בשעת הפינוי. שני החיילים רואיינו בזמנו בידי תחקירני התוכנית "עובדה" בערוץ השני. ראיונות אלה הם המצוטטים בתחקיר, למרות שהמראיינים לא הסכימו לחזור על דבריהם בפני המצלמה, כדי שישודרו בתוכנית.

ששימש אותו בהכנת התחקיר, מתוך כוונה לבסס בעזרתו את טענותיו לנוכח ההתקפה של ברק. בשורות הבאות יוצגו תוצאות בדיקה, שנועדו להגלות מה היה חומר הראיות שבו השתמש "ידיעות אחרונות" ובאילו אמצעים סגנוניים ועריכתיים השתמש כדי ליצור את הרושם המבוקש אצל ציבור הקוראים. ננסה לתאר את השיטה שבה הגביר העיתון את עוצמת העובדות

לטענת "ידיעות אחרונות", טויחה אחריותם של הרמטכ"ל ושל קצינים בכירים נוספים בידי ברק עצמו ובידי מערכת המשפט הצה"לית. הפרסום עורר הדים עזים בציבור. הרושם שנוצר אצל מרבית הקוראים היה שהרמטכ"ל הפקיר פצועים בשטח ולאחר מכן מסר עדויות סותרות, מתוך כוונה למנוע את חשיפת אחריותו למחדל שהוביל לאסון.

האלוף עמירם לויין מצוטט כאומר: "ואהוד לא ניגש. כנראה היה בהלם. היו שני פצועים שזה הרתיח אותם. אני לא יודע מה הוא עשה. אני לא הסתכלתי עליו. אני רצתי לפצועים". בעד-ויות מסוג זה גלומה, כמוכן, היכולת לעורר תגובה רגשית עזה אצל הקוראים. "ידיעות אחרונות" לא הסתפק בכך ודאג לגבות את העדויות בתיאורים ובהשערות, כדי להעצים את הרושם שיעוררו הדברים. אמצעים סגנוניים אלה סייעו לעיתון ליצור בתודעה הציבורית דימוי עיקרי אחד, בעל השפעה רגשית ניכרת - דימוי של הרמטכ"ל אהוד ברק כמי שהפקיר פצועים בשטח. הדימוי, ולא העובדות עצמן, הוא שנשאר בתודעת הקורא. חשוב לשים לב לאמצעים הסגנוניים האלה, מכיוון שקשה לבסס תביעת דיבה על רמיוות

הקלטת של עמירם לויין היתה הבסיס לתחקיר, אך הרושם שנוצר אצל הקורא היה שהיא מאששת אותו

ואדישות. על-פי העדות, זאת "תנוחה אופיינית לו". בהמשך מתואר: "אהוד ברק עמד מן הצד". ברק לא עמד בצד, קובע העיתון, אלא מן הצד. התיאור, אם כן, אינו מעיד רק על מיקומו (שייתכן כי כשלעצמו אינו מתאים למפקד בשטח), אלא מעורר תחושה שמדובר בגילוי אדישות וחוסר עניין לגבי גורל הפצועים. בסוף חלק זה של התחקיר מצוטט האלוף לויין: "לא יודע מה הוא עשה. אולי דיבר בפלאפון, אבל לא ניגש". האלוף לויין מודה כי אינו יודע מה עשה הרמטכ"ל. הוא מעלה רק את ההשערה שותח בפלאפון. בקרב חלקים נרחבים בציבור הישראלי נתפס הפלאפון כמוצר יוקרתי ונהנתני ולא ככלי עבודה חיוני. בשימוש בו יש משום הצהרה על מעמד חברתי. התמונה שמצטיירת, איפוא, אצל הקורא, אינה תמונתו של

מבין האמצעים הסגנוניים שנקט העיתון בבניית דימויו של ברק כמפקיר פצועים בולטת במיוחד ההתבססות על העלאת קונוטאציות בדעתו של הקורא. הדבר מורגש במיוחד בחלקן הראשון של התחקיר. הפתיחה כתובה בסגנון של תיאור עובדתי אובייקטיבי. למעשה, מוצ-

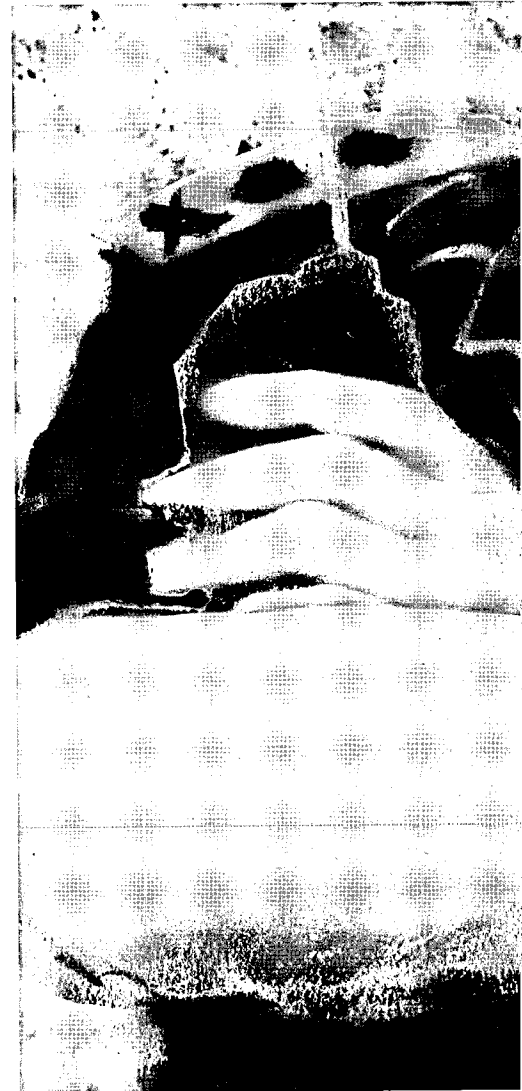
איור: שמי-בושרי

הרמטכ"ל מזעיק עזרה, אלא של אהוד ברק עומד ומנהל שיחה חולין בעוד חייליו שרועים פצועים על הקרקע. חשיבותו של הפלאפון כדי-מוי מתבררת במלואה דווקא כששמים לב לעובדה, שהזכרת המלה "פלאפון" אינה מיוחסת לאלוף לויין בפרסום השני, מ-14 ביולי 1995. על-פי תמליל ההקלטה אומר לויין: "אני לא יודע מה הוא עשה. אני לא הסתכלתי עליו. אני

גים שם הדברים מנקודת מבטם הסובייקטיבית של שני הפצועים. התיאור הראשון בכתבה מציג את ברק כך: "הוא עמד אולי המישה מטר ממני, עם ידיים שלובות, בתנוחה אופיינית לו, הביט מסביב ולא עשה כלום". התיאור מתייחס בידיים: תנועת ידיים היא בסיס לדימוי של פעלתנות, ואילו ידיים שלובות מסמלות חוסר מעש

ועל מסרים עקיפים, שהקורא יכול להבינם מתוך הסגנון ואופן העריכה למרות שלא נאמרו במפורש. התחקיר מנצל באופן בולט שיטה זו של הצגת הדברים, בעיקר עקב החשש מפרסום האשמות מפורשות שאותן יתקשה העיתון להוכיח. במידה רבה, האפשרות שתוגש נגדו תביעת דיבה תחמה את חופש ההתבטאות שהתיר לעצמו "ידיעות אחרונות".

רצתי לפצועים". הפלאפון מוזכר בשאלה המופת
נית ללון, שאין זה ברור אם נכללה בהקלטה
המקורית (מכיוון שהשאלות נוספו לתמליל
כהסברים וכאמצעי קישור). "האם הוא דיבר
בפלאפון והועיק עזרה?" נשאל לון ומשיב: "אני
לא יודע". הדימוי של ברק משוחח בפלאפון
מוכנס לטקסט כאילו היה חלק מקורי ממנו, בעוד
שלמעשה אינו אלא תוספת שבאה לשרת מטרה.
אפשר ללמוד עד כמה היו אמצעים אלה מחוש-
בים מן התגובה של "ידיעות אחרונות" על

ההאשמות כאילו הציג את ברק כמפקיר פצועים.
בתגובה מ-14 ביולי נטען: "יודגש כי לא נמתחה
בקטע ביקורת כלשהי על טיב הטיפול הרפואי.
בשום מקום לא נכתב שרב-אלוף ברק 'הפקיר
פצועים', 'נטש את השטח', 'ברח' וכדומה".
המלים הללו אמנם לא נדפסו בכתבה, אך ביט-
ויים קרובים להן מאוד אכן הופיעו. במקום
"נטש את השטח" מופיע הביטוי "המריא מן
השטח", ובמקום "הפקיר פצועים" כתוב "מבלי

שלקח עמו פצועים".

ניסוחים אלה אמנם טעונים פחות, אבל על
בסיס הרושם הכללי שנוצר אצל הקורא - הדי-
מוי של ברק כאדיש לגורל הפצועים - אין פלא
שדווקא הביטויים הקשים, שלא נכתבו בפועל,
נחרטו בוחרון כאילו נדפסו שחור על גבי לבן.
הצינויות בהזכרת הביטויים ש"לא נדפסו"
בתחקיר משתקפת גם בנקודה שבה בוחר העי-
תון לקטוע, בתגובתו, את הציטוט מכתבת
התחקיר. הציטוט מסתיים באמצע פסקה, במש-
פט: "זמן קצר לאחר שיגור הטיל, כשחלק מהפ-
צועים טרם נחבשו וטופלו, המריא הרמטכ"ל
מהשטח ב'בל-212', מסוקו האישי, מבלי שלקח
עמו פצועים". בתחקיר לא נכתב אמנם במפור-
ש שהרמטכ"ל הפקיר פצועים, אך "ידיעות"
העלה את האפשרות הזאת בצורה המוחשית
ביותר בפסקה הבאה, אשר אינה מופיעה בנוסח
התגובה: "ביום השלושים לאחר האסון גילתה
משפחת ויכסלבאום כי בנה, ערן ז"ל, היה
בחיים לפחות עוד כ-20 דקות לאחר פגיעת
הטיל. רופא שהגיע 22 דקות לאחר הפיצוץ
מסר, כי ערן מת שניות לפני שהגיע. אילו ערן
היה מפונה לבית-חולים במסוק של הרמטכ"ל,
האם אפשר היה להצילו? קשה לדעת, אבל
הספק לעולם לא יימוג".

"ידיעות אחרונות" אכן לא כתב את המלים
המפורשות "רב-אלוף ברק הפקיר פצועים", אבל
הוא אמר - ולא שאל, למרות סימן השאלה -
שקיימת אפשרות שערן ויכסלבאום היה עמנו
היום אלמלא השאיר אותו הרמטכ"ל פצוע בשטח.
נעבור לבחינת חלקו השני של התחקיר,
שטענתו המרכזית היתה כי הרמטכ"ל אהוד ברק
מסר גרסאות שונות בוועדת עינן ובחקירת
מצ"ח. גם בחלק זה של התחקיר נמנע העיתון
מלהביא בפני הקוראים רקע עובדתי חשוב
להבנת הנסיבות. הכוונה היא להבדל בין מטרו-
תיה של ועדת החקירה (ועדת עינן) לבין מטרו-
תיה של חקירת מצ"ח. ועדת עינן לא ערכה
תחקיר מבצעי רגיל, שמטרתו היחידה היא הפקת
לקחים מקצועיים; עם זאת, הפקת לקחים מן
האסון אכן היתה אחת ממטרותיה העיקריות.
חקירת מצ"ח נועדה לקבוע מי מן המעורבים
בפרשה אחראי לאסון מבחינה פלילית. ההבדלים
במטרותיהן של שתי החקירות עשויים להסביר,
ולו חלקית, את השוני בין העדויות.

בחלק זה של התחקיר התבסס "ידיעות" על
חומר ראיות רב, אשר בעיקרו כלל קטעים
מדו"ח ועדת עינן; נוסח הכרעת בית הדין הצבאי
שבו נשפטו והורשעו שני הקצינים הוותרים;
והקלטת שעליה הוקלט האלוף עמירם לוי.
ראשית כדאי דווקא לשאול איזה חומר תיעו-
די לא היה בידי העיתון, הראיה החשובה ביותר
שחסרה לו היתה ציטוט עדותו של הרמטכ"ל
מדו"ח מצ"ח. ציטוט כזה, אילו היה בנמצא, היה
מאפשר להשוות בינו ובין עדות הרמטכ"ל
בוועדת עינן, וכך אולי להוכיח את טענת העי-

תון כי ברק מסר גרסאות מנוגדות. העיתון לא
הציג את שתי העדויות זו מול זו, אך גם בלע-
דיהן ניסה להעביר את התחושה כי היתה סתירה.
האמצעי העיקרי להשגת המטרה הזאת היה
חזרה על המסר. הטענה שבה ונוכרת בכתבה 12
פעמים. לעתים מדובר ב"גרסאות שונות",
ופעם אחת מואשם ברק בהשמעת "טענות
העומדות בסתירה מוחלטת" בפני חוקרי מצ"ח.
הפער בין "שונות" ו"סתירות" הוא, כמובן,
גדול מאוד.

אמצעי שני להעברת המסר היה ציטוט מדו"ח
מצ"ח. הקטע המצוטט אינו מוכיח שהרמטכ"ל
העיד עדויות מנוגדות; מטרתו להציג התרשמות
שלילית של חוקרי מצ"ח מפעילותו של ברק.
בתחקיר מצוטטת הפסקה הבאה: "העובדה
שקצינים בכירים, כולל אלופים, טענו כי הבינו
(גם אם בהיתממות שלאחר מעשה) את אחריו-
תם לפיקוד בצורה שונה באופן קוטבי, יש בה
כדי להצביע שיתכן כי נקודה זו לא הובהרה
על-ידי מנהל הישיבה (ברק)". ציטוט זה מציג
התרשמות של החוקרים, כי האחריות הפיקודית
לא הובהרה דיה. אין בדברים כל התייחסות
לעדויות של ברק. עם זאת, הרושם השלילי
הכללי על פעילותו של הרמטכ"ל מגויס לצור-
כי התחקיר, כשהמטרה היא להביא את הקורא
למצב שבו יסכים להאמין כי ברק פעל שלא
כשורה גם במתן עדויותיו, ובאופן ספציפי
בחקירתו במצ"ח.

כאשר משווים את הקטע הזה למקור שממנו
נלקח - הפסקה המלאה מדו"ח מצ"ח - ניתן
לראות כי העיתון ערך את הטקסט בהתאם לצר-
כיו: "צוות החקירה התרשם שהדיונים שהתקיי-
מו בלשכת הרמטכ"ל סוכמו בצורה בהירה
ומפורטת. יחד עם זאת העובדה שקצינים בכי-
רים, לרבות אלופים, טענו בחקירתם שהבינו
ופירשו (גם אם בהיתממות שלאחר מעשה) את

העיתון יצר דימויים

באמצעים סגנוניים, והם -

ולא העובדות עצמן -

נשאו בתודעת הקורא

חלקם באחריות לפיקוד בהכנות למבצע בצורה
שונה באופן קוטבי, יש בה כדי להצביע שית-
כן שנקודה זו לא הובהרה דיה".

בכך לא תמו הליקויים בטיפול במידע שמקור-
רו בדו"ח מצ"ח. העיתון טוען כי חוקרי מצ"ח
הגיעו כביכול למסקנה שברק מסר להם עדות
הסותרת את עדותו בוועדת עינן, כדי לתת
גיבוי לטענתו, יוצר העיתון רושם כי לגרסתו
יש אישוש במובאה מדבריהם של חוקרי מצ"ח.

כך נכתב בתחקיר: "חוקרי מצ"ח קבעו, כי אחריותו של לוי מצטמצמת לעניין וטר בלבד: הוא היה צריך להבחין בנוצר 'חלל' בין ק' לבין סא"ל א' ולדאוג למילוי". בשל השימוש בנקודתיים גרמה לקוראים שיש כאן מובאה. ואולם "ידיעות אחרונות" איננו מצטט מדו"ח מצ"ח; אילו היה מצטט היה המשפט נפתח ונסגר בגרשיים. אילו היתה זו מובאה, היה בה כדי לתמוך בטענת העיתון שברק העיד עדויות סותרות; שכן מן המשפט ניתן להבין שטענות ברק ולוין בפני חוקרי מצ"ח, כאילו האחריות הפיקודית לא היתה של לוי, הן שהביאו לקביעת החוקרים שאחריותו של לוי מצטמצמת לעניין משני: אי ההתאמה בין ק' ל-א'. עמדה זו

בתחקיר לא הוצגו שתי העדויות זו מול זו, אך גם בלעדיהן ניסו הכותבים והעורכים להעביר את התחושה כי היתה סתירה

סותרת את עדותם של השניים בפני ועדת עינן, שם נטל על עצמו לוי אחריות לכישלון וברק לא סתר אותו. בדיוק את הרושם הזה, של סתירות בעדויותיו של ברק, ניסה העיתון ליצור. מקור עיקרי נוסף ש"ידיעות" עושה בו שימוש הוא ההקלטה שהוקלט האלוף לוי ללא ידיעתו, ובה הוא משמיע טענות רבות בדבר אי כשרותם של המהלכים שביצעו רבים מהמעורבים בפרשה. השימוש בהקלטה מאפשר לעיתון לייחס את הטענות ללוי, ולא לכותבי התחקיר עצמם. מבחינה משפטית, על-פי חוק איסור לשון הרע, כלי-תקשורת המפרסם את דבריו של אדם נושא באחריות למה שפורסם; אך בכל זאת החליט העיתון להדפיס את הדברים, מתוך הנחה כי יש סבירות נמוכה לכך שתוגש תביעת דיבה בגין דברים המובאים בשם האלוף לוי. המידה שבה נתלה "ידיעות" בציטטות מפיו של האלוף מובילה אותו בשלב מסוים לאבסורד: בתחקיר מובאת טענת לוי כאילו האלוף שגיאתים עדויות, אך בה בעת מפקפקים כותבי התחקיר עצמם בסבירותה של טענה זו. הצגת טענותיו של לוי היא שאיפשרה לעיתון להעיביר לקוראים את התחושה כי בחודשים שחלפו מאז האסון נרקמה קנוניה בקרב הפיקוד ומערכת המשפט בצה"ל, במטרה "להלביש" את האחריות על עמירם לוי. העיתון הצליח להעיביר רושם זה גם ללא ביסוסו בטקסט, בעצם העלאת הדברים והחזרה עליהם בהקשרים שונים. התנהגות זו ראויה להארה במיוחד משום ש"גרסת האלוף לוי" מ-14 ביולי לא היתה תגובה על התחקיר או המשך לו, כפי שניתן היה

להתרשם, אלא הבסיס לכתבה מלכתחילה. עובדה נוספת שהעיתון בחר שלא לציין היא שכל הטענות שנשמעו מפי האלוף לוי מקורן בהקלטת סתר של שיחתו עם ההורים השכולים. היוזמה להקלטות לא היתה של "ידיעות אחרונות", אלא של ההורים ושל התנועה לאיכות השלטון בישראל, שביקשו לגלות את האמת בפרשה. גם מעורבים נוספים בפרשה הוקלטו, אך רק דבריו של עמירם לוי עשה העיתון שימוש.

ומכאן לניתוח האמצעים שנקט "ידיעות אחרונות" כדי לבסס בפני הקוראים את הטענות של לוי. אמצעי ראשון לתמיכה בגרסתו הוא עצם העלאת טענתו, כי בידיו מסמכים רבים מאוד (200 או 270) המגבים את דבריו. על בסיס זה מובל הקורא למחשבה, שלוין בוודאי אומר אמת. ברור, עם זאת, שהטענה כי מסמכים כאלה קיימים לא די בה כדי לשכנע את הקורא הביקורתי בדברי האלוף, בייחוד לנוכח העובדה שהמסמכים שבהם מדובר לא סייעו לו לשכנע את הערכאות המשפטיות שעסקו בפרשה בנכונות גרסתו. אצל האלוף אורי שגיא פעלו הדברים אחרת: הוא הציג מסמכים רלבנטיים, ובעקבות זאת שונה נוסח ההערה שקיבל מרא"ל (מיל.) דן שומרון - והדבר עולה מהתחקיר עצמו.

אמצעי שני שבו משתמש העיתון הוא העלאת האשמה, שהוא עצמו מפקפק אם היא מבוססת. הכוונה היא לטענת עמירם לוי שהאלוף שגיאתים עדויות לפני שהעיד בפני ועדת עינן, בהתייחסם להאשמה זו מעלים כותבי התחקיר את השאלה: "האם הגיוני שיעשה תיאום עדויות בישיבה שבה משתתפים שבעה אנשים?". למרות הסתייגות זו בגוף התחקיר, נכתב בכותרת המפנה אליו, בעמוד הראשון: "שעות ספורות לפני עדותו בוועדת הבדיקה, זימן האלוף אורי שגיאתים עדים מרכזיים כדי 'להבין מה קרה שם'". בכותרת לא מועלית ההסתייגות, ואצל הקורא נותר הרושם שהאלוף שגיאתים עדויות. העיתון מנסה ליצור בדרך זו את הרושם כי תיאום העדויות בידי אורי שגיאתים הוא רק חלק מהניסיונות שנערכו בפיקוד צה"ל להפלייל את האלוף לוי ולהטיל עליו את מלוא האחריות לאסון. רושם זה מתחזק בהמשך הכותרת, כאשר תיאור ריית הקנוניה זוכה לגיבוי בדברי ההורים השכולים. "ההורים השכולים: רימו אותנו. לא נשב בשקט עד שתוקם ועדת חקירה ממלכתית". שאלה שמן הראוי שתישאל היא אם אין טעם לפגם בכך שקטעים כה גרמתיים מהתחקיר מסתמכים על האלוף לוי, מכל האנשים שהתחקיר מפנה לעברם אצבע מאשימה, לוי הוא היחיד אשר לחוסר אמינותו קיימות עדויות בתחקיר גופו - שכן דבריו בהקלטה סותרים את עדותו בוועדת עינן. מעבר לכך, לוי הוא צד בפרשה, שהוקלט ללא ידיעתו בניסיונות שבהן ניסה להצידיק את עצמו בפני הורים שכולים. הענקת הבמה ללוי מתפרשת, למעשה, כמתן הילה של מהימ

נותו אובייקטיביות לדבריו מצד העיתון. חרף חולשותיו של התחקיר, בעצם טיפולו בפרשת צאלים ב' עשה "ידיעות אחרונות" שירות ציבורי חשוב. מעבר לכך, מבחינת העיתון מדובר בהצלחה גדולה משתי בחינות. ראשית, עלה בידו ליצור הד ציבורי חזק ביותר, שהתבטא בכך שהפרשה הועברה לבחינתה של מבקרת המדינה. ההצלחה מבססת את מקומו של "ידיעות אחרונות" בקביעת סדר היום הציבורי, ובכך גם תורמת לקידום המכירות שלו. שנית,

הפרסום לא הביא בעקבותיו תביעות דיבה נגד העיתון, ובכך אפשר לראות עדות מסוימת לאמינות התחקיר. ובכל זאת, קורא ביקורתי ישאל את עצמו אם ההצלחה במקרה זה היתה מוצדקת במלואה.

יונתן טיקוצ'נסקי הוא סטודנט לחואר שני בפילוסופיה ובמינהל עסקים

עין בינלאומית

T ה היה רגע מביך מאוד לראשי רשת הטלוויזיה האמריקאית סי.בי.אס: בשעת שיא הצפייה, מול קהל של עשרות מיליונים, חשף אחד מוותיקי השדרים של הרשת את מה שהתחולל מאחורי הקלעים. במקום כתבת תחקיר על חברות הטבק והסיגריות ראו הצופים המופתעים את מייק וולאס מספר על החלטת ראשי סי.בי.אס למנוע את שידור הכתבה. עמדנו להציג בפניכם תחקיר על תעשיית הטבק, הכריז וולאס, אבל אסרו עלינו להביאו לשידור. שדר זוטר ממנו ודאי היה מפוטר מן הרשת בו ביום; אבל מייק וולאס וחבריו לצוות "60 דקות", תוכנית הכתבות והתחקירים השבועית, הם נכסים שהרשת נזהרת בכבודם.

וכך, בראשית נובמבר האחרון, נפתח על המרקע מחול שדים של חילופי האשמות, הדלפות, השמצות ועימותים. מן הצד חייכו בהנאה המתחרים בקרב הגדול על הרייטינג. כך ציטט, למשל, כתב "הארץ" בניו-יורק את תגובתו של הרלדו ריוורה, האיש שתרים יותר מאחרים להצהבת מה שמכונה "תוכניות האקטואליה" בטלוויזיה האמריקאית. "אנשי '60 דקות'", אמר ריוורה, "הרגי" שו תמיד כמי שנמצאים באולימפוס והטיפו לכולנו בכל מה שקשור לאתיקה ולסטנדרטים של עבודה. עכשיו אנחנו יודעים שבעצם הם בזבל, עם כולם".

הכתבה ששודרה אמורה היתה לחשוף את העובדה שחברות הטבק נהגו להתדיר במכוון חומרים ממכרים לסיגריות ונמנעו מייצור סיגריות מסוכנות פחות. לאנשי "60 דקות" היה מידע פנימי רב על דרך עבודתן של חברות הטבק, בין השאר הסתמכו על עדותו של עובד בכיר לשעבר בחברת הטבק "בראון אנד ויליאמסון". ואולם, הנהלת הרשת חששה מפני תגובתם הנועזת של יצרני הטבק - ואסרה את השידור.

במרומי "הסלע השחור", בניין המשרדים של הנהלת סי.בי.אס בלב מנהאטן, יודעים היטב שעם אנשי הטבק לא כדאי להסתבך. תחקיר על נושא דומה ששודר בעבר ברשת המתחרה, אי.בי.סי, הוביל לתביעת דיבה בסך עשרה מיליארד דולר. ערב מכירת אי.בי.סי לחברת דיסני הגיעה הרשת להסכם מחוץ לכותלי בית המשפט עם החברה שתבעה אותה. בנובמבר האחרון, ערב חתימת העסקה של מכירת סי.בי.אס לרשת "ווסטינגהאוס", הדבר האחרון שחסר ליו"ר מועצת המנהלים של הרשת, לארי טיש, היה תביעת מיליארדים דומה.

בדרך-כלל מנסים ארגוני התקשורת המקצועיים ליצור הפרדה ברורה בין המערכת העיתונאית ובין עסקיו של בעל הבית. אבל בעולם המערבי, למרבה הצער, העיתונים הם בעת ובעונה אחת כלבי השמי"ה של הדמוקרטיה וגם מפעלים עסקיים שחייבים להצליח. כישלונות מסחריים מביאים לסגירת עיתון-נים ותחנות טלוויזיה, והציבור יוצא נפסד. בלי במה שנמכרת ומוכרת פרסומת, לא יהיה מי שינבח על השלטונות ועל מערכות אחרות, ובכללן על עולם העסקים שבתוכו מבקש ארגון התקשורת לשרוד. נקודות החיכוך בין עיתונות לשמה ובין שיקולים עסקיים הן רבות, כמעט יומיומיות. עניינים כאלה מרחפים תמיד בחלל התקשורת ונפתרים אד-הוק הודות לתושייתם של הבעלים והעורכים. אבל הפעם נתלתה הכביסה המלוכלכת באמצע מנהאטן, לעיני כל. "ירינו לעצמנו בשתי הרגלי-ים", הודה במבוכה אריק אובר, נשיא סי.בי.אס גיוז". וכאילו לא די בכך, היה מי שמיהר להזכיר כי לארי טיש הוא לא רק בעליה של רשת שידור העומדת למכירה, אלא גם בעל-בית במפעל לייצור סיגריות, "לורילארד" שמו.

וזה עוד לא סוף הסיפור. התברר כי סי.בי.אס שילמה למקור המידע, אותו עובד בכיר בחברת "בראון אנד ויליאמסון", כ-12 אלף דולר בעבור "ייעוץ" לתוכנית קודמת על תעשיית הטבק. הרשת אף התחייבה לממן את הוצאותיו המשפטיות, אם יתבעו אותו מעסיקו לשעבר לדין על גילוי סודות החברה, כפי שאכן קרה. שמו של האיש, ג'פרי וינגד, דלף - לא ברור מנין - לעיתונות, למרות שסי.בי.אס התחייבה להסתיר את זהותו. לא נעים, ובעיקר לא אתי.

הסכומים שקיבל וינגד (הרשת הכחישה תחילה ששילמה לו, אבל אחר-כך הודתה בכך) עוררו מחדש סוגיה שנויה במחלוקת בעולם העיתונות - chekbook journalism - עיתונות-של-פנקסי-המחאות. לכאורה, אין כל רע בשיטה הזאת. העיתונים, הרדיו והטלוויזיה מנפנים בחומר הבלעדי די שיש להם כדי לקדם את תפוצתם ולהגדיל את רווחיהם. מדוע שמי שמוסר להם את המידע לא ייהנה אף הוא מפירותיו הכלכליים של החומר הבלעדי הזה?

רפי מן

**"60 דקות":
אין עשן בלי אש**

לגבי חומר מצולם אין כמעט ויכוח: הצלם זכאי לתמורה. מי שמצלם באנגליה את הנסיכה דיאנה במכון כושר יכול לקבל 25 אלף ליש"ט, ומי שמצלם את רצח רבין בווידאו יכול לדרוש, ולקבל, מיליון שקל (פלוס מע"מ). עובדה. ואולם, כשמדובר במידע העניין מסובך יותר. לעולם אינך יודע אם מקור המידע אינו "משפר" את הפרטים כדי לקבל תמורה כספית נוספת או כדי לרצות את מי ששילם לו. ובכלל, למוסר המידע יש בדרך-כלל אינטרסים שונים המביאים אותו להעביר את הדבר רים לרשות הרבים. התשלום הוא, איפוא, עניין נדיר ויוצא דופן. רק במקרים נדירים פותחים המו"לים ובעלי תחנות הרדיו והטלוויזיה את כיסיהם כדי לשלם למקורות מידע, וגם זאת לעתים בהקשר של קניית זכויות עתידיות לספר או לסדרת כתבות.

באנגליה של הטבלואידים, עיתונות-של-פנקסי-המחאות היא עניין נפוץ. באמריקה - פחות. כאשר שדרני תוכנית יוקרה מכחישים תחילה ששילמו, ואחר כך נחשפת האמת, זה לא נעים. במיור חד לא לתוכנית כמו "60 דקות", המנסה לשמור על אמות מידה גבוהות מאלה של "תוכניות האק"טואליה" הסנסציוניות. הפרשה הזאת לא היתה מתרחשת אלמלא עסקה הכתבה שנפסלה בתעשיית הטבק. אם יש באמריקה יריבה עיקשת ומסוכנת לכל מי שדוגל בחשיפה עיתונאית, זו תעשיית

הטבק. מאז שנות ה-50 היא נלחמת כשגבה אל הקיר בדו"חות קטלניים בדבר סכנות הסרטן ושאר מרעין-בישין הקשורים בסיגריות. בעשור האחרון נאבקה נגד חקיקה המרחיקה את המעשנים מן המשרדים וממוסדות הציבור אל קרנות הרחוב. למרות המלחמה בעישון, לחברות הטבק עדיין יש הרבה מאוד כסף, וגדודים של אנשי יחסי ציבור ועורכי-דין משגרים מטעמן איומים לכל עבר.

אפילו על מבצר העיתונות הקרוי "ניו-יורק טיימס" מהלכת תעשיית הטבק אימים. הכתב פיל הילטס, שחשף בשנים האחרונות מידע רב על דרכי עבודתן של חברות הטבק, סיפר בנובמבר, בהרצאה שנשא באוניברסיטת הארוורד בבוסטון, על מחלוקות קשות שקדמו לפרסום חלק מן הידיעות שכתב בנושא. "היו דברים שהמאבק עליהם נמשך כמה שבועות, ואנשים נקטו עמדות לצד זה או אחר. חלק מן החומר הופיע בעיתון, ודברים מסוימים לא פורסמו", אמר. אחרי הכל

- הסביר הילטס, הכותב עתה ספר על "מלחמות הטבק" - צריך לזכור שחברות הטבק הן גדולות מאוד ועשירות מאוד, ויש להן הרבה עורכי-דין שאוהבים להגיש תביעות, וגם חברות ליחסי ציבור שמגלות תחכום רב ועיונות גדולה. עורכים השוקלים אם ומה לפרסם בנושאים אלה, אמר, חייבים להתמודד עם הפחד מפני החברות האלה.

"גם אצלנו יש מאבקים פנימיים רבים ומרים על הסיפורים הללו. הם לא נכנסים בפשטות אל תוך העיתון", אמר. עורכים שוקלים אם לפרסם כתבות בנושא פעמיים ושלוש פעמים, ולפעמים הם מעדיפים לדחוק את הסיפורים מן העמוד הראשון אל העמודים הפנימיים, כדי שלא להרגיז. הילטס פירסם מידע רב על אופן תפקודה של אותה חברת טבק, שהיתה מעורבת בפרשת סי.בי.אס. בתגובה פירסמה החברה, "בראון אנד ויליאמסון", מודעה על פני עמוד שלם ובה טענה שכל ה"מידע" הוא זבל חסר שחר.

"זה לחץ עצום", שיחזר הילטס, "ואנשים חוששים. זה לא הפחיד אותי. אני דווקא נהנית מזה. אבל העורכים באמת לא אוהבים דברים כאלה".

איור: ג'יה לרך

תתקבל בקשת עורכי הדין יאלץ דרעי, שלושה שבועות לפני המשפט, למצוא ייצוג אחר. "הארץ": עורכי הדין אבי-יצחק וזכרוני החליטו לא לייצג את דרעי במשפטו. "ידיעות אחרונות" (יום למחרת): גם הסניגור רים של שלושת הנאשמים הנוספים במשפט דרעי התפטרו.

כותרת המשנה: עורכי הדין חיים לירן וגלעד בלוי הצטרפו לסניגוריו של ח"כ אריה דרעי - עו"ד אמנון זכרוני ודן אבי-יצחק - שהתפטרו שלושה גורמים משפטיים תוהים אם לא מדובר בתרגיל השהיה של הפרקליטים.

"מעריב" מבליט את מצוקתו של דרעי, שנתר סמוך למשפטו ללא עורכי-דין. "ידיעות אחרונות", לעומתו, מציג את דרעי כמי שרוקח תרגילים ומנסה לדחות את פתיחת המשפט.

12 באוגוסט

בית המשפט דן בסוגיית התפטרות עורכי הדין. "ידיעות אחרונות": השופט לתובע: האם התפטרות פרקליטיו של דרעי היא תרגיל? כותרת המשנה: ... דרעי הכחיש שהוא נוקט בתכסיסי השהיה.

"ידיעות אחרונות" ו"מעריב" נקראים כאילו הם מסקרים שני משפטים שונים. מה באמת מתרחש באולם בית המשפט (ובשני העיתונים)

אבי פוזן

בספטמבר '94 החלו שופטי בית המשפט המחוזי בירושלים לשמוע את עדי התביעה במשפטו של שר הפנים לשעבר, אריה דרעי. להלן ממצאי בדיקה שהשוותה את אופן הסיקור של המשפט בשלושת העיתונים הגדולים: "ידיעות אחרונות", "מעריב" ו"הארץ".

עד כה קיים בית המשפט כ-150 ישיבות. שלושת העיתונים דיווחו על כ-40 ישיבות בלבד. ההשוואה שלפניכם מתמקדת בעיקר בכותרות, אך אלה משקפות, מטבען, את גוף הידיעה. לא מובאות כאן דוגמאות של כותרות

אנשי

"הארץ": השופטים במשפט דרעי דחו את החלטתם לגבי המשך ייצוגו. דרעי: איני מבצע תרגילי שיהיו.

"מעריב": "בית המשפט אינו כלא לעורכי-דין" כותרת המשנה: - פנה עו"ד דן אבי-יצחק לשופטים. השופטים הקשו: איך קרה שרק עכשיו נזכרתם להתפטור?

"מעריב" מתמקד בקשייו של הסניגור. מה שמוגדר בעיתון זה כ"התפטרות" מוצג ב"הארץ" כ"תרגילי שיהיו" וב"ידיעות אחרונות" כ"תכסיסי השהיה".

5 בספטמבר

בבית המשפט מעיד איש משרד השיכון לשעבר, בר, שמריהו כהן. מתגלה סתירה בין דבריו במשטרה לדבריו בבית המשפט. על-פי "מעריב" אמר כהן, כי עדותו בבית המשפט היא המדויקת. על-פי "הארץ" ו"ידיעות אחרונות" אמר כי עדותו במשטרה היתה המדויקת.

"מעריב": עד התביעה במשפט דרעי הסתייג מעדותו במשטרה כותרת המשנה: "אז זה נראה לי אחרת מאשר אני רואה זאת היום", הודה העד, בכך לשעבר במשרד השיכון.

שהיו דומות בתוכנן בשלושת העיתונים; בהרנו לצטט מקרים שבהם הפער היה משמעותי. הבדיקה נועדה לברר שתי שאלות. האחת - האם העובדה ש"ידיעות אחרונות" פירסם בעבר סדרת תחקירים על אריה דרעי משפיעה על האופן שבו הוא מסקר את המשפט? והשנייה - האם הסיקור ב"מעריב" מושפע מקרבתו של העיתון לסניגורו של דרעי, עו"ד דן אבי-יצחק, המייצג את "מעריב" ואת עורכו יעקב ארוז בעניינים שונים? ואולי מושפעת גישת "מעריב" מהנטייה הרווחת של עיתוני הצהריים לגמד את הישגיו של המתחרה?

בהנחה שלעיתון "הארץ" אין אינטרס מיוחד בפרשה, עשינו שימוש בכותרותיו כאבן בוחן למידת האובייקטיביות של הסיקור.

8 באוגוסט 1994

סניגוריו של דרעי מחליטים להתפטר, משום שביית המשפט מתכנן לקיים דיונים בכל ימות השבוע. ההגנה טוענת, כי בכך יימנע מדרעי ייצוג הולם. אלה הכותרות המדווחות על כך:

"מעריב": סניגוריו של דרעי התפטרו - המשפט עשוי להידחות. כותרת המשנה: אם

"הארץ": אחרי שש שעות של חקירה נגדית הודה שמדיווחו כהן: זיכרוני נחלש עם השנים. "ידיעות אחרונות": עד התביעה הראשון במשפט דרעי: דוד לוי לא לחץ עלי בעניין הקרקעות.

גוף הידיעה (מדברי כהן): "אני נותן עדיפות להודעתי במשטרה משום שהיא ניתנה ב-91". הדיווחים בעיתונים סותרים: על-פי "מעריב", העדיף כהן את עדותו בבית המשפט - עדות שהיתה נוחה יותר לדרעי. על-פי "הארץ" ו"ידיעות אחרונות" אישר כהן בסופו של דבר כי עדותו במשטרה היא העדות העדיפה. הכותרת של "ידיעות אחרונות", שנראית לכאורה חסרת קשר לנושא, נועדה להפריך טענות של דרעי. דרעי טען, כי לא היה היחיד שלחץ על אנשי משרד השיכון לזרו הקצאת קרקעות. לדבריו, גם ח"כ דוד לוי הפעיל לחץ כזה. משום כך בוחר "ידיעות אחרונות" להביא ציטוט של כהן, הקובע שדוד לוי לא לחץ עליו, בניגוד לדברי דרעי.

19 בספטמבר

במשפט מעיד מנכ"ל משרד השיכון לשעבר, עמוס אונגר. התביעה מנסה להוכיח כי דרעי

כל העיתונים בוחרים לצטט את העד. "ידיעות אחרונות" מעדיף ציטוט שבו דרעי מזוה בנייה, בעוד ש"מעריב" ו"הארץ" בוחרים במשפט המציג את מעשיו של דרעי כעניין שגרתי ומקובל בקרב אישים פוליטיים.

23 בספטמבר

"מעריב" מפרסם ב"מוסף לשבת" כתבת רקע על המשפט. הכותרת: יתרון מוראלי לסניגוריה וכך נאמר בכותרת המשנה: ... כמו שהדברים נראים עכשיו - התובע יהושע רזניק בצרות. כבר שנים הוא מלווה את תיק החקירה של דרעי, ובכל זאת הופעתו בבית המשפט מעוררת עוצנות, לחץ וחוסר שביעות רצון. ומולו, הסניגור דן אבי-יצחק מנהל חקירה ממוקדת ונינוחה ומתבל אותה בהקנטות המוציאות את רזניק פעם אחר פעם משיווי משקלו. ודרעי, כצפוי, חביב הכתבים.

6 באוקטובר

"מעריב" אינו מפרסם דבר. ב"הארץ" מופיעה ידיעה על עדות שניתנה ביום הקודם. לעומתם מדווח "ידיעות אחרונות" מראש מה יאמר העד אריק נחמקין, העומד להיקרא אל דוכן העדים באותו בוקר.

ש ל מ נ ו

ניצל בזמנו את מעמדו כמנכ"ל משרד הפנים וביקש מאונגר לקדם את פרויקט הבנייה בהר שמואל. מדובר בסוגיה מרכזית במשפט, שכן בכתב האישום נטען כי דרעי ניצל את מעמדו הציבורי לקידום הקצאת קרקעות לעמותת משתכני הר שמואל. לטענת התביעה, פעל דרעי תמורת שוחד תוך "מרמה והפרת אמונים".

"הארץ": מנכ"ל משרד השיכון לשעבר במשפט דרעי: שרים נהגו לפנות אלי כדי לקדם פרויקטים.

"מעריב": "לא רק דרעי, גם ח"כים ושרים אחרים ניסו לקדם פרויקטים" - כותרת המשנה: - אמר אתמול במהלך המשפט מנכ"ל משרד השיכון לשעבר, עמוס אונגר. לדבריו, לא היה צריך ללחוץ עליו בנושא הר שמואל: "הייתי מעוניין בבנייה סביב ירושלים ושציבור חרדי יגור מעבר לקו הירוק".

"ידיעות אחרונות": "דרעי ביקש ממני לזרו את פרויקט הבנייה בהר שמואל" כותרת המשנה: עמוס אונגר העיד אתמול מטעם התביעה.

"ידיעות אחרונות": היום יעיד אריק נחמקין.

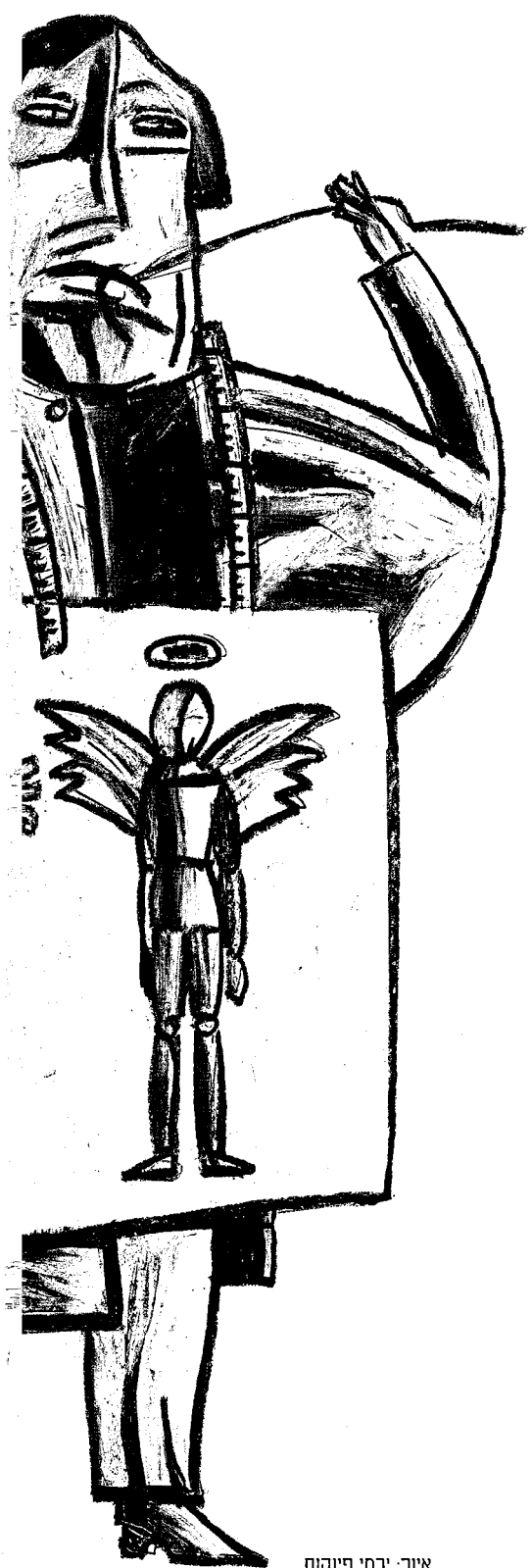
כותרת המשנה: שר החקלאות לשעבר עומד לתאר היום את הלחץ שהפעיל עליו דרעי בפרשת הקרקעות בהר שמואל.

הסניגור, דן אבי-יצחק, זעם על הדיווח ב"ידיעות אחרונות" ואף העלה את טענותיו בבית המשפט. הוא ביקש מהיועץ המשפטי לממשלה להתלונן בפני מערכת העיתון. לא היתה זו התלונה היחידה שהוגשה במהלך המשפט ליועץ המשפטי לממשלה. בהודמנויות אחרות הוגשו תלונות גם נגד "מעריב" (מטעם התביעה) ונגד "הארץ" (מטעם ההגנה). בשתי התלונות נטען שהעיתונים עברו עבירות סוביידיעה בדיווחיהם.

5 בדצמבר

שמעון שבס, שהיה עוזרו של שר הביטחון יצחק רבין בימי ממשלת הליכוד הלאומי, מספר בעדותו על ניסיונו של דרעי לזרו את הבנייה בהר שמואל.

"ידיעות אחרונות": שבס אישר: דרעי ביקש ממני לזרו קבלת אדמות לעמותת שלו.

איור: ירמי פינקוס

כותרת המשנה: לדברי שבס, לא ידע כי לדרעי נגיעה אישית בעניין. הוא טען כי רבין, אז שר הביטחון, היה מעודכן בכל פרטי הפרשה. "מעריב": פניית דרעי לזרז את הקצאת הקרקעות לא חריגה.

כותרת המשנה: שבס... הגן על פניית דרעי אליו, בהיותו עוזר שר הביטחון: "היא היתה לגיטימית לחלוטין".

"הארץ": שבס העיד: הקצאת הקרקע החלו- פית למשתכני הר שמואל היתה בוודאי בידי- עת רבין.

כל עיתון בוחר בציטוט אחר, המעמיד את דברי שבס באור שונה. "מעריב" מדגיש כי פעולותיו של דרעי לזרזו הקצאת הקרקעות לא היו חריגות.

6 בדצמבר

בעדותו של שלמה מושקוביץ, לשעבר מנהל לשכת התכנון במינהל האזרחי ביהודה ושומרון, מתברר כי כתב שתי חוות-דעת מקצועיות בעניין הקרקעות בבני-סמואל, שמסקנותיהן

האם העובדה ש"ידיעות

אחרונות" פירסם בעבר

סדרת תחקירים על דרעי

משפיעה על האופן שבו הוא

מסקר את המשפט?

סותרות זו את זו. חוות הדעת השנייה סייעה לעניינה של עמותת משכני הר שמואל, שדרעי היה חבר בה.

"הארץ": התביעה: דרעי השפיע לשינוי חוות-דעת מקצועית בנושא נבי-סמואל. "ידיעות אחרונות": חוות-דעת מקצועית בעניין קרקעות הר שמואל שונתה בהתער- בות דרעי.

כותרת המשנה: כך גילה... שלמה מושקוביץ. עוד סיפר, כי בשיבה שעסקה בענייני הר שמואל הציג דרעי למנותו למתכנן דתי באגף התכנון.

"מעריב": עד חדש במשפט דרעי. מה שמוצג ב"הארץ" כטענת התביעה, מופיע ב"ידיעות אחרונות" כעובדה. למרות שמדובר בעדות חשובה, לא מפרסם "מעריב" ידיעה על כך. הוא מסתפק בתמונה של העד, ומעליה הכותרת. מתחת לתמונה מופיע כיתוב באותיות זעירות, המסביר מדוע שינה מושקוביץ את חוות הדעת.

16 בדצמבר

בבית המשפט מופיע השר לשעבר יצחק פרץ. התביעה מנסה להוכיח כי דרעי לחץ עליו לפעול בממשלה לשינוי ייעוד הקרקעות בהר שמואל. "מעריב" ו"ידיעות אחרונות" (בכותרת זהה):

פרץ: דרעי ביקש שאתמוך בממשלה בהקצ- את מגרשים לעמותת הר שמואל.

"הארץ": סניגורו של דרעי הגיש פרוטוקור לים המראים כי השר פרץ לא דיבר בממשלה בזכות המשתכנים.

"מעריב" ו"ידיעות אחרונות" מדווחים על דברי העד בבית המשפט. דווקא הכותרת ב"הארץ" מדווחת על הגשת הפרוטוקולים המשרתים את עניינו של דרעי.

17 בפברואר 1995

"ידיעות אחרונות" מפרסם כתבת רקע על המשפט ב"מוסף לשבת". הכותרת: החל הקרב האמיתי.

כותרת המשנה: חמישה חודשים אחרי פתיחת המשפט שלפה השבוע התביעה אס מרכזי: עד המדינה יעקב שמולביץ. אחרי 21 עדים, מהם שלושה עוינים - מתאר מי שהיה אחד המקור- בים ביותר לדרעי איך קיבל דרעי שוחד וכיצד נמשכו מקופת המדינה מאות אלפים. בין השאר גילה, כי תיעד שיחות ואירועים באמצ- עות הקלטות סמויות. המשך יבוא.

27 בפברואר

שמולביץ מתחיל במתן עדותו. הסניגוריה מעלה ספקות לגבי מצבו הנפשי. התביעה והעד מתלוננים על הדרך שבה השיגה ההגנה מידע על אודותיו. חלק מהדיון על מצבו הנפשי התקיים בדלתיים סגורות.

"הארץ": הדיון על מצבו הרפואי של העד נערך בדלתיים סגורות.

"ידיעות אחרונות": הייתי נתון לאיומים והשתמשו במידע חסוי מתיקי הרפואי.

כותרת המשנה: - גילה אתמול עד המדינה עם פתיחת חקירתו הנגדית. השופטים חייבו את הסניגור לגלות מהיכן הגיע אליו מידע הקשור למצבו הרפואי של העד.

"מעריב": הסניגור תקף: לעד המדינה בעיות זיכרון.

כותרת המשנה: הסניגור במשפט דרעי הציג את העד יעקב שמולביץ כמי ששוחרר מצה"ל בגלל סעיף נפשי וסובל מבעיות זיכרון. "אתה גוזמאי ובדאי" - אמר לו הסניגור אבי-יצחק. "אין צל של אמת בדברך" - השיב העד.

"ידיעות אחרונות" בחר להבליט את דברי ההתקפה של העד על ההגנה, ואילו "מעריב" ציטט אמירות של הסניגור, שניסו לערער את אמינותו של שמולביץ. הדברים המצוטטים בשני העיתונים נאמרו בדיון המקדים, שבו הוחלט לקיים דיון בדלתיים סגורות.

28 בפברואר

שמולביץ מספר בבית המשפט כי איימו עליו שלא יבוא להעיד.

"הארץ": עד המדינה יעקב שמולביץ: איימו עלי ועל רעייתי כי אם אעיד במשפט דרעי - אחוסל.

"ידיעות אחרונות": עד המדינה: כחוקר פרטי עסקתי גם בחובות מ"קשיי גבייה".

כותרת המשנה: ...איימו על אשתי בטלפון שיהרגו אותי אם אגיע משווייץ לעדות".

"מעריב": משפט דרעי: ההגנה דורשת לחשוף החומר על עד המדינה כותרת המשנה: דרעי קם ודיבר אל השופטים: "למה נותנים את התיק הרפואי שלי לתביעה אבל על שמולביץ אסור לגלות?"

למרות שטענותיו של שמולביץ כי איימו על חייו מעניינות מבחינה עיתונאית, הן אינן באות לידי ביטוי בכותרת של "מעריב". איומים אמנם מוזכרים בגוף הידיעה, אולם לא איומים על חייו העד אלא איומים לעשות שימוש במידע על מצבו הנפשי, "כך שכל עם ישראל", כדבריו, "יצחק ממני".

2 במארס

נמשכת עדותו של שמולביץ. "מעריב": סניגורו של דרעי לעד המדינה: אתה זייפן ונוכל.

כותרת המשנה: עו"ד דן אבי-יצחק ניסה להראות שיעקב שמולביץ היה במצוקה כל- לית קשה לפני שהסכים להיות עד מדינה ב- 1991. העד הודה: "זה נכון בגדול".

"הארץ": עד המדינה הודה כי זייף חתימות של מנהלי לב-בנים והמרכז לשיקום האסיר על צ'קים.

"ידיעות אחרונות": בעמותת לב-בנים נהגו לחתום על המחאות אחד בשמו של השני.

כותרת המשנה: - סיפר אתמול עד המדינה בתשובה לטענת הסניגוריה כאילו זייף המחאות. "זה נעשה ברשות ובידיעת האנ- שים", אמר. התובע: ההגנה אינה מציגה בדל ראיה לטענותיה. השופטים רמזו לסניגור: תתחיל לחקור לגופם של אישומים.

"מעריב" שוב מבליט את דבריו של הסניגור, המנסה לערער את אמינות העד. "ידיעות אחר- נות" מעדיף כותרת המציגה את העד באור חיובי - הוא לא זייף המחאות סתם, זאת היתה השיטה.

3 במארס

שלושת העיתונים מדווחים על החלטת בית המשפט כי תיקיו הרפואיים של עד המדינה יישארו חסויים.

"מעריב": נדחתה בקשת פרקליטי דרעי לעיין בכל המידע הרפואי על שמולביץ.

כותרת המשנה: השופטים יחליטו אם יש בתיקים מידע רלבנטי. הסניגור מתח ביקורת על גביית עדותו של שמולביץ במשטרה: "חקירות שלמות הועלמו מאיתנו".

"ידיעות אחרונות": תיקו הרפואי של העד שמולביץ יישאר חסוי. כותרת המשנה: כך החליטו אתמול השופטים. נמשך העימות החרף בין הסניגוריה לעד המדינה, שהכחיש את מעורבותו במעשי מרמה בשווייץ.

"הארץ": שופטי דרעי הורו לברר חשד, שהמשטרה השמידה כמה הודעות מחקירת שמולביץ.

כותרת המשנה: שמולביץ: "החשדות בשווי-

יך נוגעים לפעולות בעשרות מיליוני דולר".
הדיון על תיקו הרפואי יהיה חסוי.
"מעריב" בוחר לכלול בדיווח את האשמות
הסניגור נגד המשטרה. גם ב"ידיעות אחרונות"
מוזכר הסניגור, אך בהקשר שונה - עימות עם
העד.

בין עדותו של שמולביץ ב-10 במאסר לעדות
שנתן עם שובו לארץ, ב-25 באפריל, התקיימו
14 ישיבות של בית המשפט. "מעריב" לא סיקר
אף אחת מהן, ואילו "ידיעות אחרונות"
ו"הארץ" סיקרו את רובן המכריע. אנו מדלגים
על התקופה שבה "מעריב" לא דיווח על דיוני
בית המשפט.
25 באפריל

שמולביץ חוזר משווייץ אחרי היעדרות ארוכה
ומגיע להשלמת עדותו.
"מעריב": שמולביץ במשפט דרעי: בקשת
התקציב שהכנו נועדה רק להוציא כסף
מהמדינה.

כותרת המשנה: עד המדינה חזר אתמול
לבית המשפט. הוא נכנס לאולם רענן ויצא
מותש אחרי חמש שעות של חקירה נגדית.
שמולביץ נדהם לשמוע מהסניגור שהוא עדיין
חבר הנהלת עמותת משתכני הר שמואל.
"ידיעות אחרונות": רעיון עסקת הרכישה
הפיקטיבית של לב-בנים הועלה בפגישה
אצל דרעי.

כותרת המשנה: כך סיפר אתמול עד המדינה
יעקב שמולביץ, עם חידוש עדותו. לדבריו,
זההיר את המשתתפים מפני מימוש העסקה,
וגם עו"ד גלס אמר כי מדובר במעשה פלילי.
"הארץ": עד המדינה שמולביץ נמנע מלת-
מוך בגרסת ההגנה לפיה לא שולם שוחד
לעמותת משתכני הר שמואל.
"מעריב" בוחר כותרת שמציגה את עד המדי-
נה באור שלילי. על-פי הכותרת ב"ידיעות
אחרונות" נהג עד המדינה כראוי, ואילו הדמות
השלילית היתה דמותו של דרעי.
27 באפריל

"מעריב": משפט דרעי: גרסאות מנוגדות
לעדות שמולביץ נחשפו על-ידי ההגנה
במהלך חקירתו הנגדית של עד המדינה.
"ידיעות אחרונות": עו"ד בר-סלע הזהיר
ממכירה פיקטיבית של בית לב-בנים. כותרת
המשנה: - סיפר אתמול עד המדינה... בכתב
האישום נטען כי מדובר בעסקה שבמסגרתה
הוציאו הנאשמים מהמדינה במרמה כ-800
אלף שקלים.

"הארץ": שמולביץ: לב-בנים לא עזבה מעולם
את המבנה שנמכר לעמותת לשיקום האסיר.
"מעריב" מדווח על חשיפה של ההגנה, הסות-
רת את דבריו של עד המדינה. "ידיעות אחרו-
נות" ו"הארץ" מדווחים על דבריו של עד המדי-
נה, המאששים את כתב האישום.
3 ביולי
בבית המשפט מתברר כי הנאשם משה ויינבר-

רג ניהל משא ומתן על האפשרות שיהפוך לעד
מדינה.
"ידיעות אחרונות": הנאשם במתן שוחד
לדרעי הציג להיות עד מדינה נגדו.
כותרת המשנה: ... עו"ד דבורין: ויינברג לא
הוזכר שדבריו עלולים לשמש ראיה נגדו.
"הארץ": ויינברג קיים מו"מ עם המשטרה
על הופעתו כעד מדינה.

"מעריב": עו"ד דבורין מאשימה את המשט-
רה בהפרת הבטחת חיסיון שניתנה לוויינברג.
"מעריב" בוחר להדגיש טענות בדבר חוסר

האם הסיקור ב"מעריב" מושפע מקרבתו של העיתון לסניגורו של דרעי?

הגינותה של המשטרה, ולא את העובדה שוויינבר-
ג נשא ונתן על האפשרות שיהפוך לעד מדינה.
28 באוגוסט

בעקבות משפט-זוטא מחליטים השופטים שלא
לקבל כראיה את רישומי המשטרה על המשא
ומתן עם ויינברג.

"הארץ": דברי ויינברג במשטרה לא יתקבלו
כראיות נגד דרעי. כותרת המשנה: שלושת
השופטים החליטו פה אחד לקבל את טענת
ההגנה במשפט הזוטא.
"ידיעות אחרונות": נדחתה בקשת התביעה
לקבל שלושה זיכרונות-דברים במשפט של
אריה דרעי.

"מעריב": ניצחון להגנה במשפט דרעי:
עדות משה ויינברג אינה קבילה.
על-פי "ידיעות אחרונות" נדחתה בקשת
התביעה, ואילו ב"מעריב" בוחרים לשים את
הדגש על ההישג של ההגנה.

2 באוקטובר
בבית המשפט מתברר כי המשטרה חקרה, בין
השאר, גם את האפשרות שדרעי היה מעורב
ברצח חמותו, שנהרגה בארה"ב בתאונת-
דרכים. הסניגוריה ניסתה להראות, באמצעות
גילוי זה, עד כמה מופרכים חשדות המשטרה.
"הארץ": חוקר: חשדנו שחשבון הבנק של
אביה המאמץ של יפה דרעי שימש את בעלה
להלבנת כספים.

הפסקה הראשונה בגוף הידיעה מספרת על
חשד המשטרה שחמותו של דרעי נרצחה, ושהוא
היה מעורב בכך.

"מעריב": המשטרה מודה: שלחנו חוקרים
לבדוק אם דרעי רצה את חמותו. כותרת
המשנה: עדות זו סותרת את דברי שר המשט-
רה דאז, רוני מילוא, שהכחיש כל חקירה
בחשד זה. סערה בש"ס.
"ידיעות אחרונות": "חלק מהנאשמים ומהע-
דים אמרו לנו לא אחת: דברו אל המנורה".

כותרת המשנה: - סיפר אתמול סנ"ץ נחום
לוי... במהלך עימות חריף עם הסניגור, עו"ד
דן אבי-יצחק, הכחיש לוי בתוקף את טענת
ההגנה, כי איים על עדים ועל נאשמים.
במעצר. "נהגנו עם כולם בכפפות של משי".
למרות שנושא החשדות לרצח עולה בבית
המשפט, ואין ספק שיש בו עניין עיתונאי,
"ידיעות אחרונות" מתעלם ממנו.

26 באוקטובר
תמלילי חקירת דרעי במשטרה הוגשו לבית
המשפט.

"הארץ": דרעי לחוקריו: רעייתי היתה
מופקדת על ענייני הכספים.

"מעריב": תמלילי חקירת דרעי הוגשו לבית
המשפט: "לא הייתי מעורב בהעברות הכספים".
"ידיעות אחרונות": לדרעי לא היה הסבר
בחקירה איך הגיעו לחשבונות עשרות אלפי
שקלים.

כל עיתון בחר לצטט מהתמליל משפטים
אחרים. "מעריב" בוחר בציטוט שמציג את דרעי
כמי שלא ידע על העברות הכספיים בחשבונות -
בניגוד לאמור בכתב האישום, ואילו "ידיעות
אחרונות" בוחר בציטוט המציג את דרעי באור
שלילי.

קל למצוא בשורת הדוגמאות שהבאנו קו
עקבי: "ידיעות אחרונות" מבלט עניינים
שאינם נוחים לדרעי, ואילו "מעריב" מקפיד
לצטט את ההגנה ולהבלית עדויות המשרתות
את ענייניו של הנאשם. המקרים רבים, ונראה
שיש כאן חוקיות שקשה לתרצה בטעמים ובסג-
נונם השונה של העורכים בשני העיתונים.

אבי פוזן. לשעבר איש "ידיעות אחרונות". הוא רכז
המערכת של "יומן השבוע" בערוץ הראשון

מה יהיה על הדמגוגיה

במוקד הדיונים בערכאות השונות וגם במוקד המשרד עמדה שאלת "המסוגלות ההורית". האם מסוגלת האם לדאוג לצרכיו של בנה? במקרה של האם המסוימת הזו, נבחנה במשך שלוש השנים הראשונות יכולתה לגדל ילד לבד, בסתר, בלי להסתייע בבני משפחתה. מסוגלותה ההורית נבדקה בכל שלב גם מתוך התייחסות לצרכיו המיוחדים של בנה, ילד למוד משברים וטלטלות. לפיכך, שתי הערכאות האחרונות דנו בשאלה אם האם, לפני ואחרי שגילתה למשפחה תה את דבר קיומו של בנה, מסוגלת לדאוג לילד שצפוי לו משבר עקירה מן המשפחה המאמצת שקלטתה אותו.

נושא המסוגלות ההורית של האם סולף במשרד לחלוטין. ראשית, נעשה טשטוש מגמתי של מחדלי האם לאורך השנים, ולמעשה הובלע כל פרט הפוגם בהצגתה כאם מסורה, שכל חטאה היה ברצון לגדל את בנה בסתר. שנית, המשרד לוקה בסירוסים של העקרונות וההיגיון שהנחו את השופטים בערכאות השונות. כך נסללה הדרך לציור דמותן של העובדות הסור-ציאליות כחוטפות תינוקות שהתעמרו באם ללא כל הצדקה ולהצגת המערכת המשפטית כמי שיצאה מדעתה. כמעט בלתי אפשרי למנות כאן את כל הפערים בין גרסתה של האם, כפי שהיא מוצגת במשרד, ובין החומר המשפטי - אפילו בהשמטת אותם פרטים שהמתלוקת העובדתית לגביהם לא הוכרעה. במקום לנסות לעשות זאת, אתאר כאן את השיטות השונות המשמשות במשרד להצגה מגמתית של החומר. הפערים בין הגרסאות ייחשפו בחלקם תוך כדי התיאור.

שתי האחראיות המרכזיות לרושם המעוות שיוצר המשרד הן השפה והדיקציה של העורך והמגיש, חיים הכט. הכט, כפי שיומחש בהמשך, משכיל לבחור במלות תואר ובביטויים בוטים, שהופכים את המשרד למין רדיו-נובלה או תסכית אימה. בסיועה של דיקציה מתאימה הוא הופך כל סימן שאלה לשלושה סימני קריאה ומקנה ממדים מפלצתיים לטענות השונות. שיטה נוספת המשרתת את קו המשרד היא הבאת ראיונות לא רק עם האם ("רונית", כפי שכינו אותה), אלא גם עם יעקב סידי, עורך-דינה, שנוכחותו הדומיננטית במשרד מעניקה לסיפור צבעים עזים במיוחד. מרואיינת גם שורה של מומחים, שחוות-דעתם מחזקות לכאורה את הביקורת כלפי המסד, ונשמעת אפילו אותה של רונית, דמות הממלאת תפקיד

"קול-ישראל" הסעיר את המדינה בחוכנית בת שעה על ילד שנותק מאמו הביולוגית ונמסר לאי-מוץ אצל משפחה מיוחסת כביכול. פרשה מורכבת הפכה ב"יומן השבוע" לדרמה בשחור-לבן. האלוהים של חיים הכט אינו מצוי בפרטים הקטנים

לחשוף את הסוד. בתוקף הצו הועבר הילד למעון של שירותי הרווחה. מכאן ואילך התגלגל גל המקרה בבתי המשפט, ושם עבר תהפוכות רבות. כשמלאו לילד שנה וארבעה חודשים הכריז עליו בית המשפט המחוזי כבר-אימוץ והורה על מסירתו המיידית למשפחה מאמצת. כשמלאו לילד שלוש, קיבל בית המשפט העליון את ערעורה של האם על פסק הדין של המחוזי והורה להחזיר לה את בנה. ההכרעה התקבלה בעקבות היענותה של האם להצעת בית המשפט לגלות למשפחתה את דבר קיומו של הילד. בגיל ארבע, סמוך למועד השידור ב"קול ישר" אל, קבע בית המשפט העליון, במסגרת דיון נוסף שהתקיים לבקשת שירותי הרווחה, כי הילד יישאר אצל המאמצים.

תקציר זה של העובדות מגלה רק מעט ממה שעמד מאחוריהן, אך די גם בו כדי להבהיר

פרטים השנויים במחלוקת עובדתית הוצגו כעובדות מבוססות, באופן שיש בו משום הטעיה שיטתית של המאזינים

שמדובר במקרה טראגי מבחינת כל הנפשות הפועלות. ה"סיפור", מכל מקום, נתון במחלוקת קת קשה בין האם ועורך-דינה מצד אחד ובין שירותי הרווחה מצד שני. למעשה, שני הצדדים מספרים סיפורים שונים בתכלית: לפי הצד הראשון, נעשתה לאם שורה של מעשי עוול חמורים בידי שירותי הרווחה והמערכת המשפטית; לפי הצד השני, פעלו שירותי הרווחה והמערכת המשפטית כראוי, למעט טעויות אנוש בלתי נמנעות.

נורית עובר

התוכנית "יומן השבוע" של רשת ב', ששודרה בשבת האחרונה של אוגוסט '95, הוקדשה במלואה, שלא כרגיל, לסיפור אחד. במרכז עמד תיק משפטי, שגלגוליו הרבים הסתיימו בינתיים בהחלטת בית-משפט להשאיר ילד בן ארבע אצל הוריו המאמצים ולא להחזירו לאמו הביולוגית.

המשרד שווק היטב בפרסומים פרובוקטיביים בימים שקדמו לו, ועל-פי התגובות זכה להאזנה נרחבת. בעיקר האזינו לו אנשים שיש להם נגיעה אישית לנושאים של אימוץ וילדים בסיכון. המשרד היה מרתק, דרמטי לכל אורכו, והעביר את מסריו בצורה אפקטיבית; הוא יצא מתוך המקרה הקונקרטי לדיון בסוגיות חברתיות, משפטיות ומוסריות; והוא יצר הד אדיר, ולמעשה בישר את ראשיתו של עיסוק ציבורי אינטנסיבי בפעילותם של שירותי הרווחה.

אלא שלימוד יסודי של תוכן המשרד, של דרכי הכנתו ושל פרטי הפרשה שנדונה בו מגלה כי נעשתה כאן עבודה מגמתית ביותר, חסרת הגינות ואחריות, כמעט מופת של עיתונות רעה. חיים הכט, העורך, ומירה אמסלם, הכתבת המשפטית, הפכו סיפור מורכב ורב-פנים לסיפור בשחור-לבן, שגוני האפור שבו סולקו או סולפו כדי שלא לעמעם את הדרמה.

אלה הפרטים העיקריים בסיפור: האם הביולוגית, רווקה ממשפחה מסורתית שמרנית, ילדה בן מחוץ לנישואין כשהיתה בת 21 תוך הסתרת ההריון והלידה מבני משפחתה. היא תכננה לגדל את הילד בסתר, אך בפועל החזיקה בו שמונה ימים בלבד, עד שנלקח ממנה בצו חירום של שירותי הרווחה. העילה המיידית לצו היתה העובדה שהאם מסרה את הילד לימי סוף השבוע להשגחתם של נציגי עמותת חרדית, שידור שנועד לאפשר לה לשהות אצל הוריה בלי

את השורה התחתונה. מי ששמע אפילו את התשדירים המקדימים בלבד ידע, כפי שאומר הכתב יצחק פלר, "שהולכים לשפר את שירותי הרווחה" - ושיער, מן הסתם, שבצדק.

מי ייבש את שדיה

כהמחשה לכל מה שנטען עד כה, נביא בהרח"ב מסוימת ניתוח של הטיפול שערך המשדר בטענת ייבוש החלב. לטענתה של רונית ניתנו לה בבית החולים, מעט לאחר הלידה, כדורים לייבוש חלב, בלי ליידע אותה לגבי טיבם וממי לא בלי לבקש את הסכמתה. טענה זו הועלתה כבר בתשדירים המוקדמים - "מי נתן את ההור" אה לייבש את החלב בשדיה" - למרות שהשא" לה אם הוראה כזו בכלל ניתנה היא שנויה במח" לוקת, בלשון המעטה.

את הדיון על כך במשדר עצמו פותח הכתב כך: "וכאן מגיע הקטע הקשה, בעצם הפלישה לתוך גופה. מישוהו נותן את ההוראה לייבש את שדיה". מיד אחר-כך מובא ראיון ממושך ואמפ" תי עם רונית על קורותיה בבית החולים. היא מספרת על עובדת סוציאלית שהתייצבה ליד מיטתה שעות ספורות לאחר שיצאה מחדר הלידה, בעודה מטושטשת. העובדת, כך רונית,

כי מדובר ביומיים ולא בשעה. המאזין הקשוב עשוי לשמוע בסופו של דבר שיש גם גרסה נוספת, אך כוחה של מניפולציה כזאת הוא עצום. בהטעיות מסוג זה רצופה גם סדרה דרמטית של "שאלות עקרוניות-ערכיות נוקבות" שמציגה התוכנית - שאלות שחלקן הופיעו עוד בתשדירי רים המקדימים (תשדירי הפרומו): "האם אכן חטפה המדינה את בנה של רונית? [...]"

נושא המסוגלות ההורית

של האם סולך במשדר לחלוטין

מאפשר חוק המדינה לעובדים סוציאליים לשחק תפקיד של אלוהים? האם אפשר לומר שקול הדם נדם? [...]" מדוע ביו עובדים סוציאליים את החלטת בית המשפט ולא נעששו? כאן נעשה ניסיון מוצהר ולגיטימי למשוך את אוזנו של המאזין, אך הרושם שיוצרת שורת השאלות הוא כל-כך חריף וחד-משמעי, עד שנדמה כי אין שום צורך להמשיך ולהאזין כדי להבין

שולי למדי בפרשה ("נעשה פה עוול, ממש גנבו ילד [...]) התנהגו בה כמו שמתנהגים בבהמות". תגובת השירות למען הילד, לעומת זאת, מובאת בהשגחה ניכרת, כשלמאזין יש כבר רושם מגובש למדי על מהלך האירועים. היא נמסרת בצורה הגונה ועניינית בידי יצחק פלר, הכתב לענייני רווחה, אלא שלסגנון המאופק של פלר אין סיכוי לאזן את הרטוריקה של הדוברים שקדמו לו. גם כשנשמעים קטעי ראיונות עם מפקחות השירות, הטון שלהן מאופק בהרבה מזה של הצד השני.

חמור מזה, פרטים השנויים במחלוקת עובד-תית מוצגים כאן כעובדות מבוססות, באופן שיש בו משום הטעיה שיטתית של המאזינים. כך, למשל, ממלא הכתב במשדר את תפקיד המספר של סיפור המעשה, שציג בפנינו את "מה שאנחנו הצלחנו להתרשם מתוך פסק הדין ומתוך מה ששמענו". בפועל הוא מציג את עמדתה של רונית, גם כשיש לגביה מחלוקת עובדתית ואפילו כאשר כבר הופרכה בעליל בבית המשפט (כפי שאראה בהמשך). "אחות בחדר הלידה פנתה לרונית. [...]" שעה אחר-כך היתה ליד מיטתה עובדת סוציאלית, מספר הכתב - למרות שפסק הדין האחרון קבע

איור: נליה לור

שמעה ממנה על כוונתה הנחרצת לגדל את הילד בסתר, ומיד ניסתה להניא אותה מכך ולהחתימה על טופס אימוץ. "רונית: ... בקיצור, במקום לעודד אותי היא רק ייאשה אותי. נתנה לי [מתקנת] נתנו לי בכלל כדורים לייבוש חלב. "הכט: מתי הם נתנו לך את הכדורים האלה, רונית?"

"רונית: עכשיו אני מעכלת כשאני חושבת על זה, שנתנו לי את זה ישר, כשיצאתי מחדר הלידה..."

"ובהמשך: "אמסלם: אז בכלל לא הנקת אותו?"

"רונית: לא, לא נתנו לי את האפשרות הזו. בכלל, שמו אותי בחדר לא של לידה, בחדר של נשים, כדי שלא תהיה לי איזה טראומה שאני רואה ילדים. הם רצו לנתק אותי כבר מהרגע של הבית-חולים."

על טענות אלה של רונית אפשר היה להשיב בטענות שכנגד: למשל, ששירותי הרווחה אינם יכולים להורות לבית-חולים לתת לאישה כדורים לייבוש החלב או להעבירה ממחלקה למחלקה, ועל כן הכתובת לבירור העניין היא בית החולים

עצמו. אפשר היה לבדוק שמא בית החולים, כפי שאמרו לי בשירות למען הילד, העביר את רונית למחלקה אחרת על דעת עצמו, מאחר שלא רצתה לראות את התינוק ודיברה על מסירתו לאימוץ. אפשר היה לספר שהעובדת הסוציאלית שביקרה את רונית העידה כי לקחה אותה לראות את התינוק בפעם הראשונה - אקט של קשירת הקשר בין השניים, ולא אקט של ניתוק.

ואולם, אף אחד מן הדברים הללו לא נאמר במשדר. תגובת הצד השני מושהית, ובניתיים מביא הכט את הדברים הבאים מפייה של מרואיינים, הנותרים משום מה באלמוניותם: "רופאים ומנהלי מחלקות נשים אומרים לנו, כי מה שקרה לרונית בבית החולים זו שעוררייה, הפקרות והתעלמות מוחלטת מזכויותיה כאדם. העובדות הסוציאליות אינן חלילה מפלצות, אומר רופא בכיר, הן באמת מאמינות שהן עושות משהו טוב, אבל במין קלות בלתי נסבלת הן מקבלות החלטות הרות עולם. ראיתי, הוא מספר, עובדות סוציאליות זוטרות וקציני מבחן, שבהינף עט מקבלים החלטות מדהימות, ובקור רוח בלתי מובן משחקים את אלוהים.

יצחק פלר: כעסתי

את התשדירים יבין שמתכוננים לצלוב את שירותי הרווחה על כך שחטפו ילד. "הכט גזר את דינן של עובדות השירות עוד לפני שמע את תגובתן", טוען פלר. "יש בזה משהו לא הגון".

תשדירי הפרומו שודרו עוד לפני פגישתו של פלר עם המפקחות, שנערכה רק ביום המישי בבוקר. כשבא פלר לראיון, הוא מצא את השתיים בעמדה מתגוננת ועשה מאמץ ליצור אווירה טובה. הוא אומר שהתרשם מהן באופן חיובי ביותר ומצא שהן מקרינות אמירה נות, מקצוענות ומעורבות רגשית רבה בתפקידן.

פלר הציג את כל השאלות שהכין, קיבל תשובות וערך את החומר. רק עניין אחד חשוב שהביא, שני משפטים בסך הכל, נחתך אחר-כך בעריכה של הכט. מדובר בקטע שבו אמרו המפקחות, כי כשאם חד-הורית יולדת, הן אינן מתייצבות אוטומטית בבית החולים. ישנה עובדת סוציאלית בבית החולים, ורק במקרה שמתעוררת בעיה קוראים להן ומעריבים אותן. לדעת פלר, המפקחות הבהירו כאן עניין נוהלי חשוב - הן אינן אורבות לאמהות הללו.

הורדת המשפטים הללו גרמה, לדעתו של פלר, עוול גדול לעובדות השירות. הרי חלק עיקרי מן המסר של המשדר היה, לדבריו, "ששירותי הרווחה אורבים בפינה ומחכים לחטוף ילדים". הכט, מצדו, אמר לו שלא חתך את הקטע במזיד.

יצחק פלר, הכתב לענייני רווחה שהביא במשדר את תגובת השירות למען הילד, כעס. הוא כעס על כך שנמסר לו רק מידע חלקי לגבי הדברים שיובאו במשדר, והוא כעס על התוצר הסופי, אשר חטא לדעתו לשירות. "הרגשתי שעשו לי איזה שהוא מארב, בצורה לא הגונה מבחינה קולגיאלית", הוא אומר.

פלר מספר כי עירבו אותו בהכנת המשדר רק ביום רביעי, יומיים לפני העריכה הסופית. הוא קיבל לעיונו את החומר המשפטי למשך כשעה בלבד ונאלץ לקרוא אותו ברפרוף, כך שהגיע לשיחה עם עובדות השירות (נחמה טל ועדינה טל, המפקחות הארציות של השירות למען הילד) כשבידיו מידע שטחי. הוא לא שותף בראיון עם האם ולא שמע את תוכנו. לא אמרו לו שתושמע הקלטה סמויה שבה עובדת סוציאלית מדברת אל האם בגסות. הוא לא ידע שיאמרו במשדר כי בשירות למען הילד קובעים מסוגלות הורית בעשרים דקות, או שיטענו כי בעקבות לחצים מצד המשפחה המאמצת החליטו בשירות לסכל את החזרת הילד לאמו הביולוגית. על נושאים אלה ואחרים לא היה יכול לבקש תגובה.

התשדירים המקדימים שפירסמו את המשדר הצפוי הקפיצו את פלר. הוא מספר כי הוא ומירה אמסלם ביקשו מהכט לרכך את התשדיריים, אך הכט סירב בנימוק שתידוד הדברים ישיג מספר גדול של מאוינים. פלר הרגיש שהכט עבר כאן את הגבול ושכל מי שישמע

והכל, 'כמובן', לטובת הילד... הד"ר רם ישי, ראש התברה הישראלית לאתיקה של הרפואה, קובע: 'הצוות שייבש את החלב בשדיה של רונית חשוד לכאורה בתקיפה פלילית'. כלומר, מר, הכט מתייחס לגרסתה של רונית כאילו היתה כבר בחזקת עובדה ("מה שקרה לרונית בבית החולים"). עונג בעקיפין על השאלה "מי נתן את ההוראה" (העובדות הסוציאליות, כמו-בן) ואומר לכאורה שכונותיהן של העובדות טובות, אבל מיד עושה להן דמוניזציה ודה-לגיטימציה. הכט גם מכניס לפיו של ד"ר ישי דברים שלא אמר: בראיון עמו, המובא מיד אחר-כך, הוא מתייחס לאפשרות היפותטית של הפסקת חלב ללא הסכמתה של יולדת וקובע כי מעשה כזה יהיה מנוגד לאתיקה וסביר שגם מנוגד לחוק. הדרך ממעשה לא חוקי לתקיפה פלילית היא ארוכה, אבל נראה כי המלה "תקיפה" (כמו אחיותיה, "חטיפה" ו"פלישה") פשוט מצלצלת להכט כמלה ההולמת.

רק בשלב מאוחר זה מובאת תגובתו של הצד השני. נחמה טל, אחת המפקחות הארציות של השירות למען הילד, מציגה הקשר דרמטי פחות לפרשה. לדבריה, האם מסרה את התינוק לשיירות מרצונה, כדי שיחזיקו בו עד שתוכל להתארגן לגידולו. מאחר שהתינוק לא היה בידיה ממילא לא יכלה להניקו, ועל כן היה מקום להפסקת החלב. ההסבר של טל אמנם הגיוני, אך מה שהמאזין אינו יכול להבין מתגובתה הוא שעניין ייבוש החלב הוא טענה חדשה, שלא עלתה מעולם בעבר ושאינה מופיעה בתיק המשפטי. לפיכך, טל רק מנסה לנחש את ההיגיון האפשרי שמאחורי מעשה כזה, אם אכן נעשה. גם מן הדיווח העוקב של אמסלם אי אפשר להבין שמדובר בהאשמה שרק עתה הועלתה: "בפרקליטות המדינה אומרים לנו שהם לא ביררו עד תום את נסיבות אותו יום, והם לא יודעים בעצם מי נתן את ההוראה לייבש את החלב. האם היתה זו החלטה של האם, או שהיו אלה שירותי הרווחה או הרופאים".

"אני חושב שהנקודה המרכזית במשדר היא ייבוש החלב", אמר הכט בראיון שקיימנו עמו. "אין דבר יותר פולשני, אכזרי, טראומטי, טירדני, מאשר ההחלטה של מאן-דהו שם לתת לה כדורים ולייבש לה את החלב... זה אקט של ניתוק האם מהילד שלה. מה שקרה, קרוב לוודאי, אי, זה שעובדת סוציאלית ניגשה לרופא זוטר, ובביטחון שאין למעלה ממנו אמרה לו לייבש לה את החלב ולהעביר אותה אגף". קרוב לוודאי? דומה שראוי היה להזהר יותר בהטחתה של האשמה לא מבוססת.

סירוסיים והטעיות

רונית מוצגת במשדר כמי שלא הביעה מעולם כל מצוקה בנוגע ללידת הילד, אלא רק נחישות לגדלו בעצמה. הגרסה השונה, שאינה מוצגת כראוי במשדר, נתמכת דווקא על-ידי החומר

מירה אמסלם: בדקתי

שופטים בבית המשפט העליון קובע מראש את תוצאות המשפט? נראית לאמסלם תמימה. היא טוענת כי בהצגת שאלה זו היתה כוונה להצביע על כך שהרכב שונה של שופטים היה עשוי, מטבע הדברים, לפסוק אחרת. הניסיונות לבקש את תגובתה של אמסלם לגבי השמטת פרטים חשובים או הצגה מטעה של עובדות במשדר נתקלו ברובם באותה תשובה: אמסלם חושבת כי היה מקום לביקורת נוקבת על השירות והמערכת, ואופן הצגת הפרטים שימש רק כאמצעי להעברת המסר. היא מתייחסת אל המשדר כאל "העלאת סימני שאלה". חלק מאי הדיוקים היא מייחסת לכך שלא כל החומר המשפטי היה ברשותה, בשל היותו חסוי. חלק אחר מיוחס להחלטות עריכה ולרצון לחדד את השאלות מצדו של הכת, "שאת הסגנון שלו את מכירה".

מירה אמסלם, הכתבת המשפטית, חושבת כי המשדר במהותו היה טוב מאוד. דברים אחדים אמנם הוקצנו, אך דווקא לגבי הטיפול המשפטי היא מרגישה שבשידור מותנה חומרת ההאשמות: "יש לי כמה הסתייגויות, אולי חלקן נובעות מהצגת הדברים, אבל אני חושבת שהמשדר שיקף את מהות הבעיות שהתעוררו בסיפור הזה. האחריות שלי היא על הצד המשפטי. כל הנקודות מצד מערכת המשפט נבדקו מבחינתי, ואין בהן צד אפור. להיפך, יש צדדים שחורים עוד יותר ממה שהובא לידי ביטוי במשדר".

אמסלם מכחישה בתוקף את הטענה שבמשדר נרמז כי ההליך המשפטי היה מושחת. הביקורת, היא אומרת, היתה רק על שיקול הדעת של בית המשפט או על דרך קבלת ההחלטות. פתיחת המשדר בשאלה כמו "האם הרכב של

המשפטי. עולה ממנה, כי יומיים לאחר הלידה ביקשה העובדת הסוציאלית של בית החולים מפקידת הסעד התורנית לגשת אל רונית, המעוניינת למסור את תינוקה לאימוץ. פקידת הסעד מצאה את רונית מהססת כיצד לנהוג. רונית ביקשה כי השירות יחזיק בילד עד שתחליט וחתמה על מסמך - שהוצג בפני בית המשפט - המתיר לשירות להוציא את הילד מבית החולים. הילד נלקח בידי אנשי השירות למעון.

עובדה זו נעדרת לגמרי מסיפור המעשה כפי שמציג אותו הכת, וכך מוצגת לקיחת התינוק למעון כחטיפה: "האם מתחננת: 'החזירו לי אותו!' רק לאחר חודש ימים מיום לידתו רונית מקבלת את בנה ומגדלת אותו שמונה ימים". ושוב, מן החומר המשפטי עולה תמונה שונה לגבי תקופת שהייתו של התינוק במעון. במשך אותו חודש הפצירו ברונית שוב ושוב כי תיקח את הילד לרשותה. פקידת הסעד שטיפלה בה מאז הבטיחה לה סיוע צמוד. ואולם רונית, למרות שהיתה ברשותה דירה ששכרה כדי לגדל בה את בנה, ניאותה לקבלו לידה רק לאחר כמה דחיות, כשכבר היה בן ששה שבועות.

הטשטוש הבוטה ביותר במשדר נוגע לשמונת הימים שבהם החזיקה רונית בתינוקה קודם שהוצא מידיה. לא מוזכר, למשל, שיום וחצי בלבד לאחר שבנה נמסר לרשותה, עברה רונית לישון בלעדיו בבית הוריה במשך ארבעה לילות רצופים. לא מוזכר שפקידת הסעד שביקרה את רונית דיווחה כי מצאה אותה בדיכאון וכי רונית שאלה אותה לגבי האפשרויות למסירתו או למכירתו של התינוק לאימוץ. לעומת זאת, נעשה מאמץ ליצור רושם הפוך. רונית נשמעת אומרת: "הוא היה איתי כל יום, הרגשתי ממש כיף". אמסלם מסתפקת כאן רק בציון העובדה ש"כמוכן, שוב עולות שתי גרסאות שונות, הגרסה של האם והגרסה של השירות". גרסת השירות מובאת רק כמה דקות אחר-כך ובאופן חלקי. יש להדגיש כי אין במקרה זה שום סיבה להעניק אפילו סטאטוס שווה לשתי הגרסאות: אין כל מחלוקת עובדתית על כך שהתינוק, שנמסר לרונית ביום רביעי, לא היה ברשותה בין המישי לשני (פרטים אלה ורבים אחרים הופיעו בכתבתה של אריאלה רינגל-הופמן במוסף "7 ימים" של "ידיעות אחרונות", 13 באוקטובר 1995. רינגל-הופמן, שערכה בדיקה עובדתית של המשדר, עמדה גם היא על המגמתיות הבוטה שלו).

באופן דומה מטושטשות גם נסיבות הוצאתו של התינוק מידיה של רונית שמונה ימים לאחר שנמסר לידיה. רונית חיפשה סידור שיאפשר לה לשהות אצל הוריה בסופי שבוע ובחגים, ויצרה לשם כך קשר עם עמותה חרדית בשם "עזר מציון". היא הפקידה את התינוק בידיהם למשך סוף השבוע, על אף שהוזהרה בידי פקידת הסעד שלא לעשות כן. "יום ששי, ורונית יוצאת עם אנשי הארגון ועם הילד אל המשפחה האומנת.

מי אמו של התינוק. ההשמטות הללו הן קריטיים ות: השופטת דליה דורנר, שכתבה את פסק הדין האחרון, קבעה כי התנהגותה של רונית באותם שמונה ימים מוכיחה כי לא היתה לה מסוגלות הורית. לפי הנטען במשדר, חטאה היחיד של רונית היה השגיאה הטקסטית שבמסירת הילד בסוף השבוע - מעשה שזימן כביכול לשירותי הרווחה את שעת הכושר שאליה ייחלו. המעקב אחרי רונית והוצאת הילד מידיה מוצגים כמארב שטמן לה השירות בציפייה לכך שתמעד. לא מוזכר גם במשדר שהאם הוזהרה מראש שלא למסור את הילד.

"מדוע השירות למען הילד, המטפל באימוץ, המשיך לטפל באם הביולוגית גם כשהודיעה נחרצות שאין לה כוונה למסור את ילדה לאימוץ?" שואלים במשדר. מתוקף תפקידו, מוטל על השירות לקיים מעקב אחר ילדים בסיוכו, אולם במקרה זה אכן יקשה על המאזין להבין מדוע הושם מעקב על האם. במשדר אין גם אזכור לכך שפסיכולוגית שמונתה בידי בית המשפט לבדוק את רונית באותו שלב העידה, שאלמלא הוצא הילד מידיה היה נגרם לו נזק בלתי הפיך. טשטוש זה מאפשר להציג את העובדות הסוציאליות כחוטפות תינוקות, הלהוטות לספק ילדים לאימוץ.

בידי בית המשפט המחוזי היתה חוות-דעת פסיכולוגית, שקבעה כי רונית היא ילדותית ותלותית מאוד כלפי משפחה, וכי אינה מסוגלת לגדל את הילד ללא עזרת הוריה ותמיכתם. "הדרך היחידה עבור [רונית] להשתתף בגידול הילד באופן שלא יסכן אותו היא בבית הוריה, בהשתתפות כל בני המשפחה", קבעה חוות הדעת והציעה לבדוק אם אפשרות כזו ריאלית. לפיכך הפציר בית המשפט ברונית לחשוף בפני

חיים הכט: התייסרתי

העורך, חיים הכט, מודה בדיעבד כי חטא לשירותי הרווחה, אך מעדיף למקד את הדיון בסגנון הבוטה של המשדר. הוא מציג את עצמו כמי ששגה בתום לב והקציץ את הטונים רק משום שהסיפור עורר בו התמרמרות עזה כל-כך. לעומת זאת, הוא מתחמק מדיון בחוסר הדיוקים ובהטעיות הקטנות שהמשדר רצוף בהם. "השאלות הערכיות אינן תלויות בפרטים הקטנים", הוא אומר בתגובה לשאלות בנושא, "הפרטים הקטנים רק מלמדים עליהן. השאלות תלויות במדיניות, בכיוון, בגישה. אני מודה מראש בעובדה שנכנסנו לסיפור הזה עם תחושה שנעשה חטא כבד לרונית, לא בגלל פרט כזה או אחר, אלא בגלל שיש פה סיפור על מערכת שקבעה שטובת הילד עולה על טובת האם אשר רוצה ומסוגלת לגדלו, ואנחנו חשבנו שלא יכלו לקבוע זאת בכלים שהפעילו.

"מעולם לא היה לי סיפור כל-כך בעייתי ומעורר התלבטויות שכך התייסרתי איתו. לא ישנתי לילות בגלל ההתלבטויות וההדים. לימים שינתי את דעתי, וכעת אני חושב שאוי ואבוי אם ינתקו את הילד הזה מהבית היום, אף שאני משוכנע שרונית ראויה להיות אם. באותו זמן הבנתי אחרת את המושג של טובת הילד.

"ההחלטה לתת לזה שעה היתה שלי. אפשר היה לעשות זאת בעשר דקות, ואז העמדה של השירות היתה נראית חלשה פי כמה. החלטתי על דעת עצמי למשוך את זה לשעה - וזאת החלטה מאוד שנויה במחלוקת - כדי לתת להן אפשרות טובה יותר להביע את דעתן.

"כך עבדנו: דיברנו עם רונית, לקחנו את כל הפרוטוקולים של בתי המשפט והלכנו לדבר עם פרקליטות המדינה והשירות למען הילד. מירה אמסלם דיברה עם הפרקליטה שהסבירה לה את כל הפרטים, ויצחק פלר הלך פעמיים לשירות: פעם אחת כדי להביא את גרסתם ופעם שנייה כדי לקבל את תגובתם. ביקשנו את תגובת אנשי השירות על כל קטע. אומר לך במלוא הכנות - בגלל שהיינו כל-כך טעונים, ממש חיפשתי שיצחק פלר יבוא אלי עם טיעון שלהם שיגיד: 'הכט, אתה מפספס', ולא הצלחתי למצוא טיעון כזה."

מתברר שזיכרונו של הכט מטעה אותו. יצחק פלר נשלח אל השירות למען הילד רק פעם אחת (ראו מסגרת), יומיים לפני המש"ד, אחרי שהתשדירים המקדימים כבר היו בשידור. הוא לא שותף בראיון עם רונית, לא ידע מהן הטענות המרכזיות שיועלו, וממילא לא היה באפשרותו לבקש עליהן תגובה.

מספר כי במוקד פסק הדין האחרון עמדה הקביעה שרונית לוקה באי מסוגלות הורית, על סמך חוות-דעת של פסיכולוגים העובדים עבור השי"רות למען הילד. "עורכת הדין חנה כהן", הוא אומר, "טיפלה בכמה וכמה מקרים דומים, ויש לה עדויות למכביר על הדרך שבה עורך השירות את הבדיקה הזו, שחורצת גורלות". מיד בהמשך מובאת הקלטה של עורכת הדין, הנפתחת במלים: "בערכה בבדיקת מסוגלות הורית על-ידי פסיכולוגית מסוימת, שנמשכה בערך עשרים דקות. האם הובאה לבדיקה. היא לא ידעה מה משמעות הבדיקה, מהן השלכותיה המשפטיות. אין בבדיקה יותר חשובה בחיים מהבדיקה הזאת..." המאוזן מובל למסקנה, כי "האם" היא רונית. ואולם, לציטוט מפי כהן פשוט אין שום קשר למקרה שבו עוסק המשדר. דווקא במקרה של רונית נערכה סדרת פגישות איתה ועם בני משפחתה, וכולם הבינו היטב מה משמעותן. זאת ועוד, בניגוד לנאמר ב"קול-ישראל", אף אחת מחוות הדעת שהונחו בפני בית המשפט לא הוגשה מטעם השירות למען הילד. שלוש חוות-דעת הוזמנו בידי בית המשפט, ואחת ניתנה בידי פסיכולוגית מטעמה של רונית.

המשדר מצביע, כביכול, על שורה של אבסורדים משפטיים וזעקים; בבחינה הזירה, כל האב-

בני משפחתה את הסוד, ואף הציע להחזיר לה את הילד לאלתר אם תיענה; לבסוף, לאור סירובה המתמשך של רונית ולנוכח הידרדרות חמורה במצבו של הילד, ששהה כל אותה תקופה במעון של השירות, פסק השופט חיים פורת כי הילד יימסר לאימוץ מייד.

במשדר נוצר רושם שונה לגמרי. רונית אינה מספרת על הפגיעה בבריאותו של הילד בתקופת המעון, ומציינת דווקא כמה היה בריא ומפ"ח - אולי משום ששופטים אחדים סברו, כי בכך שראתה את בנה בסבלו ולא השתכנעה לגלות את הסוד, הוכיחה שוב את חוסר המסוגלות ההורית שלה.

הסירוב לגלות את הסוד מוצג במשדר כסיבה הישירה והיחידה לקביעה שרונית אינה מסוגלת לטפל בילד. פסק הדין של פורת מוצג גם כאילו היה אולטימטום לאם - לגלות או לוותר על הילד - בשעה שפורת, כאמור, הורה על מסירה מיידית לאימוץ. הצגה כזאת של הדברים מאפשרת להטיח בשירות האשמה נוספת, כאילו מיהרו אנשיו למצוא לילד משפחה מאמצת במקום לנסות ולסייע לרונית להתייצב מול הוריה ולקבל את הילד לחזקתה.

כשמוזכרות חוות הדעת הפסיכולוגיות, לקראת סוף המשדר, מלווה האזכור בהטעיה חמורה. הכט

סורדים הללו קורסים. ראשית, "המסוגלות ההורית" מוצגת במשדר כמין תכונה מוחלטת, כללית ויציבה (בדומה, למשל, לאינטליגנציה), ולא כשאלה הנבחנת תמיד בהקשרה המסוים. סילוף זה מאפשר למתוח ביקורת על השופט פורת, שקבע כביכול שמסוגלותו של כל הורה תלויה בכך שיגלה למשפחתו על ילדו. הסילוף גם מציג את הפסיקה האחרונה כעוול משווע; הרי לאחר הגילוי להורים כבר יש לרונית מסוגלות הורית, לפי ההיגיון המנחה את עורך התוכנית. לאמיתו של דבר, בשלב זה היו בידי בית המשפט חוות-דעת נחרצות, לפיהן עקירת הילד ממשפחה תו המאמצת תגרום לו משבר קשה. שאלת המסוגלות ההורית נבחנה, איפוא, בהקשר זה.

סירוסים נוספים קשורים למושג של טובת הילד. השופטת דליה דורנר כותבת בפסק הדין האחרון, כי בית המשפט רשאי להכריז על ילד כבן-אימוץ רק במידה שהוכחה עילת אימוץ באותה ערכאה. אם לאחר מכן חל שינוי במצבו של ההורה, או אז יש לבחון אך ורק על-פי טובת הילד את השאלה מי ישמשו הוריו ואצל מי יגדל. עקרון העילה נעדר לחלוטין מחוות-דעתו של המשפטן משה נגבי בראשית המשדר: "אם נגיד שטובת הילד זה הקריטריון היחיד ונפעל רק על סמך טובת הילד, נגיע מהר מאוד למצב שבו אם משפחות עשירות מסביון ירצו לאמץ ילד, יוכלו השירותים הסוציאליים להוציא ילד מהקטמונים או ממוסורה, ולהגיד שוודאי שטובת הילד קובעת שעדיף שיגדל בסביון". יש לציין, אגב, כי נגבי הצטער בדיעבד על המשדר. הוא ביקש לתקן את העוול שנגרם שם ונתן לאלה בלאס, מנהלת השירות למען הילד, פתחון פה בתוכניתו "דין ודברים" - דבר שחיים הכט לא עשה בינתיים.

גם הקישור בין טובת הילד ובין רווחתה החומרית של המשפחה, שנעשה שוב בהמשך המשדר, מסלף לחלוטין את שיקול הדעת של בית המשפט. זה דן אך ורק ברווחתו הנפשית של הילד. נרמז גם כי פסק הדין הראשון של העל"י ון "סוכל" בגלל מעמדה הרם כביכול של המשפחה המאמצת, שהפעילה כאן את השפעתה.

רושמן של הרמיונות העבות בהקשר זה - בלא שלמשפחה המאמצת או לבית המשפט תהיה אפשרות להתגונן נגדן - משתקף בתגובתו של ח"כ סילבן שלום, שעלה לשידור מיד בתום המשדר ואמר כי לא ייתכן שבמדינת ישראל בנה של אשה יילקח ממנה רק בשל היותה ענייה, וכי יש פה מצב של העדפה ברורה של משפחות עשירות, הבאות מאותו מעמד שממנו באים גם השופטים והעובדים הסוציאליים.

במחשבה נוספת, אולי אין להתפלל על שסיר"סו כך את מושג טובת הילד. הרי הילד וסבלו נעדרים לחלוטין מן המשדר.

נורית ענבר היא בוגרת החוג לפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית

איפה טעינו?

בישרתי בידענות שתוכנית המתקפה האמריקאית "הוגשמה באופן קרוב מאוד לשלמות". בלילה שבין חמישי לששי נפלו טילים בתל-אביב. המתקפה האווירית האמריקאית לא חיטלה את כושר התגובה של צבא עיראק ולא הצמיחה את רוח הקרב של סדאם חוסיין. חלפו ששה שבועות נוספים עד שנכנע השליט העיראקי. ואילו עיתון "הארץ" הופיע ביום ששי ובו הקביעה המלומדת שהמלומה האווירית האמריקאית סיימה, למעשה, את המלחמה. כעבור שבוע פירסמתי התנצלות. כתבתי בה שמי שמתיימר לסייע לקורא בהבנת המתרחש אינו יכול לסלוח לעצמו כאשר אבהותו אינו מחזיקות מעמד אפילו 24 שעות. המזל שיהק לי במידה מסוימת: בגלל התקפת הטילים על תל-אביב חלו שיבושים קשים בהדפסת העיתון ובהפצתו בין המנויים. הודות לכך חזו רק חלק מהקוראים בקלוני. כתבתי אז, שגם אם קשרי עם הגנרל שורצקופף טעונים שיפור, הרי יחסי עם מחלקת ההפצה של "הארץ" מצוינים.

איור: עדי צחור

מערכת "העין השביעית" תקבל בברכה סיפורי מעוינות של עיתונאים

תחזית מבוצצת

עוזי בנימין

זה היה ביום רביעי, 16 בינואר '91, יממה לפני שארה"ב הנחיתה את מהלומת האוויר הראשונה שלה על צבא עיראק. במזנון הכנסת ישב מולי "מקור מוסמך", מדינאי עתיר ניסיון ובעל קשרים, והעריך באוזני כי הנשיא בוש ייתן בתוך זמן קצר הוראה לצבא ארה"ב לתקוף את סדאם חוסיין וכי המהלך האמריקאי יושלם בתוך ארבע עד 24 שעות.

קיבלתי את הרושם שהדברים נאמרים לא רק על בסיס חוכמת חיים ופעילות ממושכת בזירה הבינלאומית אלא בעיקר על סמך מידע מעודכן: "המקור המוסמך" היה שמעון פרס, ממנהיגי האופוזיציה באותם ימים, שהוסיף לקיים קשרים שוטפים עם הממשל בווינגטון וחלק באופן חופשי את רשמיו עם בני שיחו במזנון הכנסת. החרה החזיק אחריו יוסי שריד, אמנם מומחה קטן יותר לממשל האמריקאי אבל לכל הדעות איש פיקה ובעל כושר התבוננות מוכח בחיים המדיניים. שריד מצא מיד מטבע לשון מצלצל להדגשת תחזיותיו: הוא הגדיר את העימות הצבאי הצפוי כ"מלחמת הכפתורים הראשונה בהיסטוריה הצבאית".

בלילה שבין רביעי לחמישי, בעודי כותב את הטור השבועי שלי ב"הארץ", בישר הרדיו על תחילת המתקפה האמריקאית. הרושם של שעות ההפצצה הראשונות היה כביר: הצבא האמריקאי אי הצטייר מבעד לשידורים כאגרוף טכנולוגי משוכלל להפליא, המרסק בשלט-רחוק את הצבא העיראקי. טילי טומאהוק, מטוסי חמקן ופצצות מתוחכמות ניתחו בדיוק מדהים (כך נדמה היה באותן שעות) על מוקדי השלטון בבגדאד והוציאו אותם מכלל פעולה. במקביל, כוונו המהלומות על מערכות תשתית ועל קו התפר שבין עיראק לכוויית, במגמה לנתק את צבאו של סדאם חוסיין ממקורות האספקה שלו. מי שבאוזניו הידהדו דבריהם של פרס ושריד קיבל אישור מוחלט לתחזיותיהם מהדיווחים שהורים הרדיו בשעות הראשונות של הקרב. נסחפתי בכתיבה ופסקתי שהשניים צדקו, ואף

א. אהבת הבריות

הפסנתרן הדגול ארתור רובינשטיין נשאל לעתים קרובות במה הוא מתרכז כשהוא שומע סטודנט צעיר לפסנתר. "אני מחפש אצלו", ענה רובינשטיין, "את מה שאי אפשר ללמד". תמיד אהבתי תשובה זו. נדמה לי שהיא תקפה גם בתחום העיתונות. הרבה אנשים צעירים באים אלי ואומרים:

"גם אני רוצה להיות עיתונאי, מה עלי לדעת?"

"עליך לדעת", אני עונה להם, "להשתמש במכונת כתיבה (מחשב), לשלוט בשפה האנגלית, לדעת קצת כלכלה, קצת מדע המדינה, קצת מדעי הטבע. אבל בעצם יש רק דבר אחד שבלעדיו לא יכול אדם להיות עיתונאי טוב, גם אם הוא או היא כותבים יפה. זה משהו שאי אפשר ללמד: אהבת הבריות. עליך להיות מסוגל פשוט ליהנות מלהתערב בין בני האדם, להקשיב למה שהם אומרים ועושים. ככל שיש בכך יותר מאהבת הבריות כן תגלה שבני האדם יפתחו בפניך את סגור לבם ויחלקו עמך את המוסיקה של חייהם. אם אינך יכול

איור: עיון פלד

לשמוע את המוסיקה הזאת, יש לך בעיה".

אני תמיד נדהם לגלות כמה עיתונאים שאני מכיר חסרים את הממד האנושי הזה, עד כמה הם לא אוהבים בני-אדם ומנסים לחפות על כך בכתיבה מבריקה. מיוזטרופים צריכים להימנע מבחירה במקצוע העיתונות. מיוזטרופים לא יכולים לחוש במתח הזה בין הקרבה האנושית לריחוק העיתונאי, אין הם יכולים לפתח את המעורבות המאוונת עם בני-אדם. כל מה שיש להם זה ריחוק. במידה מסוימת, העיתונאי הוא כמו זמר שיכולתו תלויה בטווח של קולו. יש היכולים לשיר רק אלט או רק סופראן; מעטים יכולים לשיר את היצירות שנכתבו גם לאלט וגם לסופראן. לטובים ביותר יש רפרטואר רחב יותר. מאחר שהעיתונאי הוא מכשיר לקליטה ולביטוי של התרשמויות מן העולם, ככל שהוא עשיר יותר בנפשו וככל שהיקף הרגישויות שלו גדול יותר כאדם, כך הוא נותן לנו ייצוג עשיר יותר של המציאות, של אירועים ואנשים. השטחיים שבעיתונאים יציגו לנו תמיד גרסאות חד-ממדיות של אישים ואירועים. מסיבה זו אני תמיד ספקן ביחס לבתי הספר לתקשורת. הללו נוטים לצמצם את תפיסת המקצוע לימונויות טכניות צרות. עדיף שהשוואף להיות עיתונאי יעשיר את עולמו בלימודי מוסיקה, תרבות, שפות, קולנוע, היסטוריה וכו'. הללו יעשוהו לעיתונאי טוב יותר, למתווך משוכלל ורב-ממדי יותר בין החוויה לבין קוראיו או צופיו. עיתונאי כזה מביא עמו משהו שלא ניתן ללמד או ללמוד בבית הספר או באוניברסיטה, משהו שנותן את ההיקף והעומק לעבודתו העיתונאית, אהבה לאדם ומעורבות רב-ממדית בין הבריות.

ב. ספקנות, לא ציניות!

אף פעם אל תשכח/י להבחין בין ציניות לספקנות. זה לקח שאנו נוטים לשכוח. ספקנות פירושה חקרנות: לשאול שאלות ולא להיות נחמד. עיתונאי הנוקט גישה צינית, לעומת זאת, מתנהג כאילו כל התשובות ידועות לו מראש. יש כאן גם קורטוב של התנשאות. הספקן אומר לעצמו: "אני לא חושב שזה כך, לכן אבדוק זאת". הציניקן אומר לעצמו: "אני יודע שזה לא יכול להיות נכון. אדם זה לא יכול היה לעשות מעשה זה מהסיבות האלה, ולכן אמוטט אותו".

יש כאן קו עדין בין השניים, וכדאי להתעכב עליו לרגע. לדעתי, ספקנות היא מתודה חיונית לעבודתו של כל עיתונאי. ציניות, לעומת זאת, היא בריחה מעבודה קשה. ציניות מובילה לעיתונות את המתחזה כאינטלקטואלית, אך כל מה שהיא אומרת הוא שכל הגרסאות של המציאות אינן אמיתיות, שכולן שקריות. לכן העיתונאים הציניקנים שהכרתי היו תמיד העצלנים ביותר, השטחיים ביותר ונעדרי הביטחון ביותר בקהילת העיתונאים. ציניות היא אמצעי התגוננות של עיתונאים שאין להם האומץ והעומק להביא עמם אל העולם נקודת מבט כלשהי. לכן הם נוטים לדחות את הכל. ספקנות פירושה התחייבות לעבודה קשה, להשוואה מייגעת בין גרסאות, להבחנה בין המעשי והחשוב לבין החיצוני והטפל ולבחירת הטובה, הסבירה והמבוססת ביותר מבין האפשרויות. כאוריינט ציה עיתונאית, ספקנות היא עבודה קשה. הספקן כל הזמן מחפש פרספקטיבה, מגשש אחר מקורות אינפורמציה, משווה ובודק מחדש. בסופו של דבר, אין לו לספקן שאינו ציניקן מפלט מן הצורך לאמץ פרספקטיבה או להציג עמדה; אך את זאת הוא יעשה לעולם לאחר העבודה הקשה, ולא לפני! מתוך ספר בכתובים של תומאס פרידמן. איש היזיו-יורק טיימס. מיוחד ל"העין השביעית"

תומאס פרידמן
על שתיים מהמידות
הטובות של העיתונאי

נופלים ברשת האלטרנטיבית

יוחר מ-600 עיתונים בעולם, ובהם רק שלושה מישראל, כבר מפיקים מהדורה אלקטרונית

לפנות בוקר, בצלילה היומית אל האינטרנט, אני מגיע שוב ושוב אל אתרי העיתונות שם. המבוכ האלקטרוני מוביל בלחיצת מקש מ"עיתונים מקוונים" (online) אל עיתון חדש שרק עכשיו עלה לרשת בדרום-קרוליינה, ה"צ'רלסטון נט".

דפדוף מהיר בעיתון, שהוא המהדורה האלקטרונית של ה"פוסט אנד קורייר", מגלה: החומר מקומי, כמו שמקומונים אמריקאיים יודעים להיות. הסיפורים מחוברים למציאות של בית המשפט המקומי ושל עסקות גדל"ן חדשות בפרברים. אפשר לא רק לקרוא (זה די משעמם), אלא גם לשגר להם - עכשיו ומיד - ברכה לרגל הופעתם באינטרנט, חוות-דעת או כל משוב אחר, שהם בוודאי צמאים לקבל מן הקוראים. נכון שתמיד אפשר היה לשלוח מכתב למערכת, אבל עכשיו הפעולה הזאת הפכה קלה ונוחה. יש להם גם בעלת טור, אלסה מק'דואל, שבל"חיצת כפתור אפשר לקרוא לא רק את הטור שלה מהיום, אלא גם את ארכיון הטורים הקודמים שכתבה, אם משהו מתעניין.

בחלל האלקטרוני העצום של האינטרנט אפשר לרהף מדרום-קרוליינה הישר אל העדכון היומי של מגאזין החדשות "טיים", אל כותרות ס.אן.אן ואל ה"ניו-יורק טיימס", ששולח את הקורא בקלות רבה גם אל ה"בוסטון גלוב". יורד שם שלג, וקר, ואני חוזר בנקישה מהירה אל רשימת העיתונים המקוונים המתפרסמים באסיה. בסוף אני חוזר לירוש"לים, לעלעל בעמודי האלקטרוניים של ה"ג'רוסלם פוסט".

בבוקר אני בודק את העובדות: פחות מחודש ימים לאחר רצח יצחק רבין ז"ל, כבר מנו במערכת ה"ג'רוסלם פוסט" יותר ממיליון "כניסות" של קוראים אל המהדורה האלקטרונית של העיתון. מיליון בני-אדם מכל רחבי תבל הקישו על המקלדת והגיעו אל דפי העיתון האלקטרוני, הכולל כ-40% מן החומר המופיע במהדורה המודפסת של העיתון.

ה"פוסט" היה אחד מחלוצי העיתונות האלקטרונית בישראל. יחד איתו חדר לעידן האלקטרוני עיתון העסקים "גלובס", שמאו מחצית 1995 מגיש לקוראיו בארץ ובעולם מידע רב על עולם העסקים הישראלי. מערכת מיוחדת מתרגמת את החומרים לאנגלית ומעצבת את העיתון. בימים אלה החל גם "הארץ" בהפעלת מהדורה אלקטרונית.

בעולם כולו נחשב כיום המעבר לעיתונות אלקטרונית לעיסוק הלוהט ביותר בתחום התקשורת. מדי יום נכנסים לתחום שלושה עיתונים נוסד-פים ברחבי העולם - כך קובע סטיבן אווטינג, בעל טור יומי במהדורת האינטרנט של השבועון האמריקאי "אדיטור אנד פבלישר".

קצב הגידול מרשים: העיתון האלקטרוני הראשון נולד בטקסאס, ארה"ב, בשנת 1982, אולם התנופה הגדולה התרחשה במקביל לפריחת רשת המחשבים הבינלאומית בשנים האחרונות. בסוף 1993 היו רק 20 עיתונים מקוונים, בסוף 1994 היו 600 עיתונים בעולם שירות מקוון לקוראיהם. בסוף 1996 יגיע המספר לאלפים. אם לא יהול מהפך בכיווני ההתפתחות הנוכחיים, יתחברו עד סוף המאה מרבית עיתוני העולם לרשתות התק-שורת הממוחשבת.

אין להם ברירה, לעיתונים, אלא לחדור אל תוך האינטרנט. בעל כורחה נסחפה העיתונות

המודפסת, השמרנית מטבעה, עם הגל האחרון של חידושי הטכנולוגיה. מאז שנות ה-50 מוצאת עצמה העיתונות מוכה וחכולה מידיהם של אמצעי התקשורת האלקטרוניים, הנוגסים נתח אחר נתח מעוגת הקור-אים, ומה שגרוע מזה - מעוגת המפרסמים.

מהלומה נוספת צופים לעיתונים בדו-קרב מול הטלוויזיה ב-1996: אם תתמש הערכתה של חברת ההשקעות האמריקאית "וורוניס", שולר ושות'", תהיה זו השנה הראשונה בתולדות המדיה בארה"ב, שבה תזכה הטלוויזיה בנתח פרסום גדול יותר מאשר העיתונים. ב-1995 עוד התנהל מאבק צמוד - 36.9% מעוגת הפרסום הופנתה לעיתונות, 36.7 לטלווי-זיה; השנה ניצחונה של הטלוויזיה יהיה ברור.

אם לא די לעיתונות הכתובה במהלומות הטלוויזיה, החלה מתפתחת גם הרשת האלקטרונית להעברת מידע: מהירה, חובקת עולם, קלה לגישה - ובעלת יכולת ליצירת קשר אינטראקטיבי, המייצר מענה מידי לצור-כי הידע של הקורא ומספק נגישות מיידית ונוחה אל מאגרי מידע בעולם כולו. לרשתות הללו כבר היו גם "סקופים": בינואר 1994 הקדימה תקשור-רת מנויים ברשת האלקטרונית-המסחרית "פרודיגי" את סוכנויות הידי-עות ואת רשת ס.אן.אן בדיווח על רעידת האדמה בלוס-אנג'לס. בתוך דקות הפכה הרשת למקור מידע, אמצעי למסירת ד"שים לבני המשפחות וגורם מסייע בהכוונת כוחות ההצלה.

האינטרנט, אותה רשת תקשורת בטבורה של אוטוסטרדת המידע הבי-נלאומית (הכינוי המועדף, לדידי, הוא אוקיינוס המידע: אין שם כמעט תמרוכים, ואפשר לטבוע בקלות), החלה מצטיירת אפוא כסיוט של העיתונות. מי ירצה לקרוא עיתון, אם בהקשה על המקלדת יוכל להגיע מיד למידע גולמי ומעודכן, למסמכים מקוריים ולעדכונים מכל רחבי העולם, כמו גם לתצלומים ולקטעי וידאו? כדי שלא ליפול קורבן לאמצע-עים החדשים, החליטו העיתונים על צעד מהפכני מבחינתם: לעבור - במקביל למהדורות המודפסות - לעיתונות אלקטרונית.

המהלך הזה איננו נטול סיכונים: האינטרנט קורצת, אבל עדיין לא ברור אם היא נושאת עמה גם רווחים. עולם הפרסום עדיין איננו יודע איך לאכול את אמצעי התקשורת החדש. חברת "נילסן", זו שהתמחתה במדידת שיעורי הצפייה בטלוויזיה, החלה בניסיונות למדוד את מספר משתמשי האינטרנט, כדי להציג אמת-מידה הולמת למפרסמים, אך אלה הם גישושים ראשוניים בלבד.

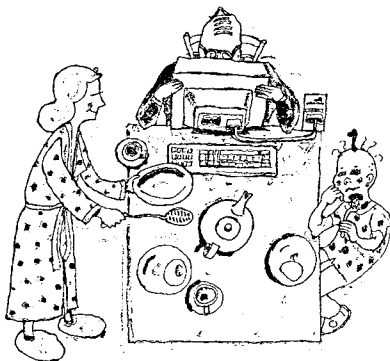
ההכנסות מן האינטרנט עדיין לוטות בערפל, אבל חלק מהעיתונים כבר למדו משהו על הקוראים בעידן החדש. מתברר שהשינויים הטכנו-לוגיים המהירים לא שינו תפיסות וגישות בסיסיות: הקורא נותר שמרן. מרבית הקוראים, מסתבר, אינם מעוניינים לפשפש בחומר הגלם או בדצף ארוך של טקסט, אלא במידע ערוך כמו זה שהורגלו לקבל בעי-תון המודפס: עם עמוד ראשון, כותרות, כותרות משנה ותצלומים. בקי-צור, חומר מעובד כמו בעיתון הישן והטוב. העיתון האלקטרוני אימץ משום כך את "מטאפורת העיתון" - למרות שמדובר בייצור מסוג אחר, שקשה לקרוא אותו ליד שולחן האוכל או מעל ההגה ברמזור.

הטכנולוגיה של האינטרנט מאפשרת מעבר מהיר מקטע לקטע, הרחבה והעמקה באמצעות לחיצת-עכבר על מלים מודגשות, יצירת קשר דו-סיטרי בין הכותב לקורא. ואולם, בסופו של דבר, גם העיתון האלקטרוני נשאר עיתון. אגירת כמויות אדירות של מידע איננה כל הסיפור. השאלה

היא איך עושים את זה: מה טיב הכותבים, איך עור-כים את החומר. חלק מהעיתונים מעניינים יותר, ידי-דותיים, קלים לשימוש. אחרים מייגעים.

הקורא, בסופו של דבר, מחפש לא רק את פירווי המידע (וכאלה יש מיליונים באינטרנט) אלא גם את המשמעות, ההקשר, ההשלכות. כדי שלא לטבוע באוקיינוס המידע הוא מוצא בעיתון האלקטרוני עוגן להיאחז בו. העיתון הזה אמנם אינו נמכר בקיוסק ואינו ממתין לנו ליד הדלת בבוקר, אבל בין השורות האלקטרוניות הוא צריך להישאר עיתון.

איור: עדי צחור

גבולות חופש הביטוי

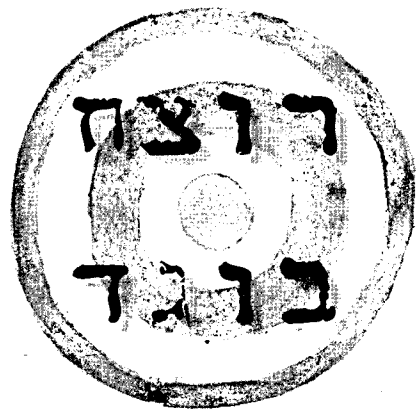
בדיון הציבורי על חופש הביטוי, שהתקיים לאחר רצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל, התגבש "הנכון הפוליטי" כדלקמן:

1. אין צורך בשינויים בחוק.
2. רק "ודאות קרובה" לפגיעה בשלום הציבור מצדיקה את הגבלת חופש הביטוי באיסור פלילי.
3. חובתה היחידה של התקשורת היא לדווח על המתרחש. בשורות הבאות אני מבקש לחלוק על שלוש קביעות אלה. עבירת ההסתה להמרדה במתכונתה הקיימת, אותה ירשנו מן המנדט הבריטי, אינה מתיישבת עם מעמדו של חופש הביטוי במשטר דמוקרטי.

באיסורים עונשיים שהיקפם צר ממנה בהרבה ושיהיו מוגדרים היטב, כגון איסורים על הסתה בפומבי לביצוע פשעים או מעשי אלימות והשמ"ע בפומבי של דברי שבח על פשעים חמורים, ויפה שעה אחת קודם. לא ניתן, ואף אין זה ראוי, למנוע באמצעות איסורים עונשיים מיותרים את כל צורות הביטוי הפומבי הפסולות מבחינה ציבורית, כגון אלה השוללות את הלגיטימיות של המחוקק או כינוי אנשי ציבור בכינויים כגון "רוצחים" או "בוגדים".

כדי שעובדה זו (ההימנעות מהפללה) לא תפורש כלגיטימציה לביטויים אלה, יש ללוות את החקיקה הפלילית בפעולה ציבורית מקיפה, שעיקרה: אמנה של חברי-כנסת ואישי ציבור, שתקבע את גבולות הביטוי מבחינה ציבורית, והוקעת הפרתה של האמנה בידי הציבור, באמצעות התקשורת שתשמש כלב שמירה לעניין זה.

ודאות קרובה לפגיעה בשלום הציבור איננה אמת המידה היחידה המצדיקה הגבלות עונשיות על חופש הביטוי. לא אכנס כאן לניתוח מפורט, אך בדיקת המצב המשפטי מעלה כי החוק והפסיקה בישראל אינם תומ-

כים במבחן האמור כמבחן בלעדי בתחום העונשי, והוא הדין בשיטות משפט אחרות. המדינה היחידה המתקרבת לעמדה זו, אף כי גם היא איננה מגשימה אותה באופן מלא, היא ארה"ב.

מקורו של המבחן במשפטנו הוא בהקשר שונה לגמרי - זה של צעדים מנהליים המונעים את עצם הפרסום, כגון סגירת עיתון לפי פקודת העיתונות, ולא בהקשר של איסור פלילי. ואכן, מבחן זה מותאם לפעולה שלטונית שיש בה משום מניעה מראש של פרסום (להבדיל מתגובה עונשית מאוחרת עליו). זאת ביחוד בשל החשש לשימוש לרעה בכוח זה, החשש מפני העדפה אפרוירית בעיני הרשות של אינטרס הציבור על פני חופש הביטוי, ושצל הרים ייראה בעיניה כהרים.

זאת ועוד; יש רגליים לסברה, שבמקום לידתו של מבחן הוודאות הקרובה, ארה"ב - היתה היווצרותו פרי טעות משפטית, שכן הוא אומץ מתחום הניסיון הפלילי, שבו, לאמיתו של דבר, לא היה מקובל אז ואין זה מקובל היום לדרוש "ודאות קרובה" של פגיעה. גם מטעם זה יש משהו מוזר במעמד המקודש כמעט שזכה לו מבחן "הוודאות הקרובה" בציבור-

עבירה זו כוללת, למשל, פרסום שיש בו כדי להביא לידי בוז לרשות שלטונית או לעורר אי רצון או מורת רוח בקרב יושבי הארץ. בחוק יש אמנם הגנות מיוחדות לעבירה זו, אך ההגנות מותנות בחלקן בתנאים שאין להם מקום, כגון במוטיבציה חיובית דווקא של המפרסם. מכל מקום, אין בהן כדי לרפא את הנגע שבאופיה האנטי-דמוקרטי של העבירה.

קיומם של איסורים שאין להם הצדקת קיום מסוכן משתי בחינות:

- א. בשעת משבר מתמוטט הנוהג שלא לעשות בהם שימוש, ואת מקומו מחליפה הפעלה בלתי מבוקרת ובלתי אחראית שלהם - הן בשלבים של חקירה ומעצר והן בשלבים של העמדה לדין, כפי שנגלה לעינינו בימים אלה.
- ב. בימים כתיקונם, נמנעות הרשויות מלעשות שימוש באיסורים אלה בשל אופיים המגונה גם באותם מקרים בודדים שבהם יש מקום מבחינה עניינית להפעלת ההליך הפלילי, וזאת גם כדי לא להעמיד לרשותו של הממריד את בית המשפט ככמה לעמדותיו; ועינינו עוד תחוינה במראות אלה.
- משום כך יש צורך לבטל את עבירת ההסתה להמרדה, תוך החלפתה

מכאן ההבדל החשוב שבין דיווח על עמדות אנטי-דמוקרטיות לבין העמדת שופר לרשותם של בעלי העמדות. שנית, יש להימנע מן האפקט של הגברת תהודה, שיש בו משום הפיכת תופעות שוליות למרכזיות. אפקט כזה היה מתחולל אילו היו מראים לנו, למשל, 20 או 200 אנשים המשבחים את רצח רבין. הדיווח צריך להתייחס לממדיה האמיתיים של התופעה, לשקף אותם ולשמרם. שלישי, כאשר מדובר בתופעה שלילית משמעותית, חייבת התקשורת ללוות את הדיווח על התופעה בהערכה ובשיפוט ביקורתיים משלה, כאשר הממד הביקורתי אינו גופל בחשיבותו מן הממד של הדיווח. יש להבין כי כאשר אין עושים זאת, לא רק שנמנעת השפעה מאונת ומנטרלת, אלא שהדברים עלולים להתפרש כהענקת לגיטימציה לתופעה השלילית. כאשר הפך הערוץ הראשון את האדונים שרון וזאבי למספידים רשמיים של ראש הממשלה המנוח רבין בלי לעמת אותם עם תרומתם ליצירת האווירה העכורה שקדמה לרצח, וכאשר מוקרנים במהדורת "מבט" קטעים מצמררים מאותן אסיפות שבהן כונה רבין "בוגד" ו"רוצח", והת-

ריות הישראלית, אולי משום שהדיווח התקשורתי מוטה, באופן שיטתי ולא דווקא ענייני, לטובת חופש הביטוי בהתמודדות בינו ובין אינטרסים אחרים. אשר לדיון הרצוי, אין זה סביר כלל שניתן להיזקק ל"ודאות קרובה" כאמת מידה יחידה, תוך התעלמות מכל נתון אחר. נתונים אחרים שמתבקש להביא בחשבון ושיש להם השפעה על מידת הוודאות שיש לדרוש הם, למשל, טיב הסכנה. הגיוני לדרוש הסתברות גבוהה יותר כאשר הסיכון חמור פחות, למשל במקרה שמדובר בתלישת מודעה ציבורית, ולעומת זאת מתבקש להסתפק בדרגת סכנה נמוכה יותר כאשר מדובר בחשש לחיי אדם. נתון נוסף הוא היסוד הנפשי של העושה. כאשר העושה משמיע את דבריו במטרה להביא לכך שיבוצעו מעשי עבירה, מוצדק לאסור את ההתבטאות גם כאשר רמת הסיכון מבחינה אובייקטיבית איננה גבוהה. הערך החברתי של הביטוי. ככל שקטן הערך החברתי של הביטוי (למשל, כאשר מדובר בהסתה לכיצוע עבירה או בהשמעת דבר שבה על פשע

איור: איחן בושרי

גובה היחידה המובאת היא סירוב של ח"כ בנימין בגין להשמיע גינוי - האין בכך משום מתן לגיטימציה? אם בוחנים את ההשלכות המעשיות שהוזכרו לעיל, ניתן להיווכח שאין בהן הטלת הגבלות על הדיווח התקשורתי כדיווח מדויק ומשקף. להיפך, יש בהן כדי להגביר את הדיוק, האמינות, השלמות והעומק של העבודה התקשורתית. בנוסף לכך, מוטלת על אמצעי התקשורת האלקטרוניים, הפועלים לפי חוק, המשימה לתרום לעיצובה של תרבות דיון ראויה, וזאת מכוח חובתם לתרום לחינוך לאזרחות טובה. כאשר "ספינת הדגל" של הוויכוח הציבורי בישראל נראית כמו "פור-פוליטיקה", יש בכך משום מעילה בחובה זו.

מרדכי קרמניצר הוא פרופסור למשפטים באוניברסיטה העברית ועמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה

שבוצע) מוצדק להסתפק ברמה נמוכה יותר של סיכון. ככל שהאיסור צר יותר ומוגדר בצורה מדויקת יותר, ניתן להימנע ממבחן הוודאות הקרובה. ראוי גם לזכור כי יש איסורים שבהם הפגיעה מתחוללת בעצם השמעת הביטוי וקליטתו בידי אחרים, כגון הסתה לגזענות, אימים ועוד. איסורים אלה אינם מותנים כלל בהיווצרותו של סיכון עתידי. הגישה לפיה השיקול היחיד המניע את פעולת התקשורת הוא חובתה לדווח היא גישה פשטנית ומוטעית. לתקשורת תפקיד ואחריות ציבוריים, וככזו אין היא רשאית להתעלם מן המשמעות והתוצאות האפשריות של הפרסום, לרבות האפקט המצטבר של פרסומים מסוימים. בצד חובתה לדווח לציבור על המתרחש, מוטלת עליה החובה להימנע מיצירת אקלים רוחני שיש בו משום לגיטימציה ועידוד למעשי עבירה. מה מתחייב באופן מעשי מכפל החובות הזה? ראשית, יש להיזהר מיצירת אירוע. יש הבדל בין דברים המושמעים בלאו הכי באסיפה ציבורית לבין העמדת מיקרופון לרשותו של מסית לעבירה או מי שמשבח מעשה פשע, כאשר בכך יוצרת התקשורת את הפרסום הפומבי של הדברים.

מגמות חדשות בפסיקה

1. חובת עדכון

לפי חוק איסור לשון הרע כיום, נשללת הגנת תום הלב ממפרסם (נתבע או נאשם) אם מתברר כי בידיעה שפירסם אין אמת ועניין ציבורי. לפי סעיף 17(א) לחוק, נשללת הגנת תום הלב גם אם יש בידיעה אמת ועניין ציבורי, אך הנפגע דרש לפרסם הכחשה או תיקון מטעמו, ואלה לא פורסמו.

באחרונה הוגשה הצעת חוק, הקובעת כי אם הנפגע מידיעה מסר לאחראי על הפרסום שאין בה אמת, או העביר לו גרסה שונה, על האחר-אי מוטל לבדוק את העובדות במהירות; ואם מצא או יכול היה למצוא כי הידיעה שקרית, עליו לפרסם ידיעה מתוקנת בהבלטה ובדרך שבה פורסם לה לשון הרע - ולא תעמוד לו הגנת תום הלב.

בית המשפט העליון קבע לאחרונה (ע"א, 3199/93 יוסף קראוס נגד "ידיעות אחרונות" בע"מ ואחרים), כי הגנת תום הלב תישלל במקרה נוסף: כאשר חלה על המפרסם "חובת עדכון הידיעה" ואין הוא עומד בה. העובדות בתיק האמור היו אלה: "ידיעות אחרונות" (וכן עיתונים אחרים) פירסם שורות כתבות הנוגעות לחשדות בדבר טובות הנאה שקיבל המערער, איש משטרה בכיר; חשדות כי התנכל לקצינה שהיתה תחת פיקודו; וחשדות לאי ניהול ראוי של חקירות עליהן הופקד. לאחר פרסום הכתבות, החליט פרקליט מחוז חיפה לסגור את התיק נגד קראוס מחוסר ראיות ומחוסר עניין לציבור.

קראוס תבע את העיתונים בבית המשפט המחוזי, אולם בית המשפט סבר כי לעיתונאים עומדת הגנת תום הלב, שכן פירסמו אמת והיה בפר-סומיהם משום עניין ציבורי.

קראוס ערער לבית המשפט העליון, וזה לא חלק על קביעת בית המשפט המחוזי באשר לכך שהכתבות, בעת פרסומן, אמרו אמת; שכן כולן הופיעו בזמן שבין פתיחת החקירה במשטרה לבין ההחלטה שלא להעמיד את המערער לדין. כמו-כן, לא היתה מחלוקת על כך שבפרסום היה גם עניין ציבורי. יתר על כן, השופט אליעזר גולדברג קבע כי "ראוי הוא שנפרש בהרחבה את הרכיב 'עניין ציבורי' שבסעיף 14 כך שיכלול דיווח על כל שלביה של חקירה משטרתית המתנהלת נגד מי שממלא תפקיד רשמי או ציבורי".

יחד עם זאת, השופט גולדברג היה סבור כי הגנת תום הלב מחייבת את מי שפירסם "אמת לשעתה" (ביחס לשלבי החקירה) לפרסם גם את האמת לאמיתה, כפי שנתבררה בסופה של החקירה. המדיניות הראויה, לדעתו, היא הטלת חובת עדכון "בנסיבות מתאימות". כשם שזכות הציבור לדעת על חשד נגד אדם, יש לו זכות ועניין לדעת כי אותו אדם לא סרח וכי הוא ראוי לאמון הציבור. עם זאת, שלל השופט גולדברג את הגנת תום הלב רק מ"ידיעות אחרונות", שפירסם כתבות רבות ותדירות על המער-ער ועשה זאת זמן קצר לפני החלטת פרקליט מחוז חיפה לסגור את התיק. הגנת תום הלב לא נשללה מן העיתונים "כלבו" (מקומון רשת שוקן באיזור חיפה) ו"חדשות", אשר פירסמו ידיעה אחת בלבד כל אחד, זמן רב לפני החלטת פרקליט המחוז.

עוד קבע השופט, כי החובה קיימת לגבי "ידיעות אחרונות" משום שעיתון זה כבר "התיימר לתת לעובדות פרשנות חד-משמעית, שנטעה... בלב הקורא את הדעה על קיומו של חומר ראיות מרשיע והשלכותיו".

מדברים מסייגים אלה עולה הבחנה בין מצב שבו חלה על המפרסם "חובת עדכון" ובין מצב שבו חובה כזו אינה חלה עליו. המשמעות העיק-רית של הדברים היא שאין זו חובה מוחלטת.

הנשיא בדימוס של בית המשפט העליון, מאיר שמגר, מסכים עם דברי השופט גולדברג. הוא סבור כי מבחינה הגיונית אין להבחין בין הימנעות מפרסום תיקון או הכחשה (החובה לפי סעיף 17(א) לחוק) לבין הימנעו-תו של עיתון, שפירסם סדרת כתבות מפורטות הפוגעות בשמו הטוב של פלוני, מלפרסם ידיעה בדבר סגירת התיק נגדו.

"עיתון כאמור", אומר הנשיא בדימוס, "אינו יכול להיות לפתע בגדר מי שנאלם דום, כאילו נעתקו המלים מלשונו, ולהימנע ממתן מקום להודעה רשמית בדבר החלטת הפרקליטות על סגירת תיק בשל היעדר ראיות והיעדר עניין לציבור".

פסק הדין ניתן פה אחד, כאשר השופט מישאל חשין מצטרף לדעת חבריו.

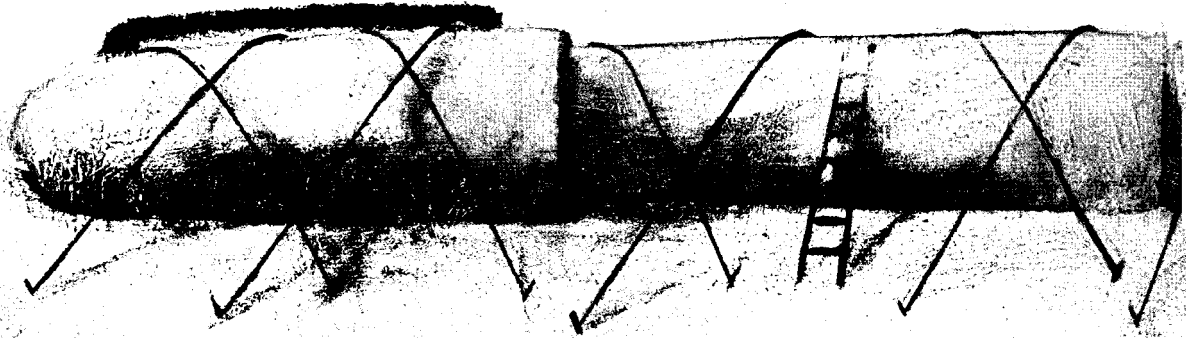
2. חופש הביקורת

מה ייחשב להוצאת לשון הרע ומה יש לראות כביקורת לגיטימית? בשאלה זו נתקל בית המשפט פעמים רבות בכואו לעסוק בתביעות דיבה. השאלה מתי הוצה הביקורת את גבול הלגיטימיות העסיקה את השופטים בע"א 755/93 (מחוזי ת"א), "חדשות" עיתון יומי בע"מ ואחרים נגד חנוך סהר.

אלה הן העובדות: בעיתון "חדשות" פורסמה ביקורת על ספר שהוציא המשיב באמצעות הוצאת הספרים "סער" שבבעלותו. הספר, "ההותנת המור-שלמת", כלל ציורים המתארים מצבים שונים שבהם ניתן "להיעזר" בחות-נת: כמטרה בסיף, כשק איגרוף וכיוצא באלה. בביקורת על הספר עשה הכותב, קובי ניב, שימוש בביטויים קיצוניים וערך אנלוגיה בין ציורי הספר ובין קריקטורות שהופיעו באירופה בתקופת הנאצים.

המשיב הגיש תביעה בגין הוצאת לשון הרע, ותביעתו התקבלה בערכאה הראשונה, בבית-משפט השלום.

בערעור שהוגש מטעם העיתון, היתה השופטת דרורה פלפל בדעת מיעוט וסברה כדעת בית-משפט השלום. היא פסקה אמנם כי לא ניתן "לחסום

איור: איתן בושרי

שנאמרו עלולים להביא לתוצאות המצוינות בסעיף 1 לחוק איסור לשון הרע. כיוון שנקבע שהושמע דבר לשון הרע, יש מקום לפיצוי.

4. פיצויים עונשיים

בניגוד לתביעות נזיקין רגילות, הפיצוי בתביעות לשון הרע בעייתי ביותר. בלתי אפשרי להוכיח סכום מוחלט, או אפילו מקורב, המשקף את הנזק שנגרם. עקרון "ההשבה", שתכליתו להחזיר את מצבו של הניזוק לקדמותו ככל הניתן, הוא העיקרון הרגיל בדיני נזיקין, אך קשה מאוד ליישמו בתביעות דיבה. מנגד, פיצוי עונשי הוא כלי אשר ברמה הרש-מית לפחות אינו מוכר במשפטנו, שלא כמו בארה"ב, למשל - שם הסכו-מים בתביעות דיבה נמצאים בעלייה ומרקיזים שחקים.

קיימים נימוקים נגד פיצויים עונשיים בתביעות דיבה: אפקט של הרתעת יתר (Chilling Effect) העלול לגרום לחשש אצל כלי התקשור-רת מפני טיפול בנושא רגיש באמצעות תחקיר מעמיק, זאת ועוד, מדובר בענישה שאיננה מסויגת בהגנות המשפט הפלילי.

מצד שני, פיצויים נמוכים אינם מעודדים, ואף מדכאים, כל רצון להגיש תביעה בשל לשון הרע, שכן לאחר שהתובע חושף את עצמו להליך ארוך ובו חקירה נגדית מתישה (ואף הרסנית לעתים), כל שהוא מקבל הוא מעין פיצוי "סמלי", שוודאי אין בו כדי לפצות על הפרסום ועל השלכותיו ועל ההליך המשפטי עצמו.

משפטנים מצביעים על עלייה שחלה בעת האחרונה בגובה הסכומים הנפסקים לתובעים בתביעות לשון הרע, מגמה היוצרת את הרושם שמדובר ב"פיצויים עונשיים". דוגמה לכך: בת"א 2017/94 אמסלם הנ"ל נפסק פיצוי של 150 אלף שקל - סכום העולה בהרבה על מה שנפסק בעבר. כך, לדוגמה, בת.א. 965/91 ח"כ דדי צוקר נגד "נתיב", מקרה שבו הושווה התובע ליהודי המסגר יהודים לגסטאפו, קיבל התובע פיצוי בסך 30 אלף שקל. בע"א 755/93 "חדשות" נ. סהר הנ"ל נפסקו בערכאה הראשונה 60 אלף שקל לתובע בגין הרשימה הביקורתית על הספר שהוציא לאור.

איתן להמן הוא עוזר מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה. הסקירה הוכנה בסיוע משרד עורכי הדין ל'בל'ך-מוזר

אמוציות של כותב" וכי גם ביקורת קיצונית היא ביקורת מותרת, אולם קבעה כי לא קמה לעיתון הגנת תום הלב, בגלל שרוב שם ההוצאה ("סער") לרשימת הביקורת ועשיית קשר משתמע בינו ובין "פלוגות הסער" הנאציות.

עם זאת, בדעת הרוב, אף שהובע שאט נפש (הן כלפי מושא הביקורת והן כלפי צורת הביקורת), נתקבל הערעור ונקבע כי הביקורת לגיטימית. השופט אורי גורן סבר כי יש להפעיל את המבחן הישן, המבחין בין עובדות המהוות "לשון הרע" לבין ביקורת הבאה "מן הלב".

השופט איתמר פלפל קבע כי הקורא הסביר לא יסיק שקיימים "השוואה, קרבה או קשר" (כדברי בית המשפט בערכאה הראשונה) בין התנהגות המשיב לבין מעשי הנאצים.

לפסק דין זה, אף שאין בו חידוש הלכה, נודעת חשיבות בעיקר לנוכח הקריאות הרבות הנשמעות כיום לאסור כל ביקורת היוצרת קשר בין מושאה ובין הנאצים או גרמניה הנאצית. פסק הדין מזכיר כי רק עובדות שקריות מהוות בסיס לתביעת לשון הרע, ודעה - קיצונית ככל שתהיה - לא תצמיח עילה לתביעה על בסיס חוק איסור לשון הרע.

3. עלבון מיני

בשני פסקי דין שניתנו בתקופה האחרונה נקבע, כי למרות הדעות הלי-ברליות והמתקדמות המתגבשות בציבור לגבי נטייה מינית שונה, פרסום הטוען שאדם (הטרנסקסואל) הוא הומוסקסואל הוא עלבון המצדיק פיצוי. בת.א. 20174/94 (שלום תל-אביב) שמעון אמסלם נגד יוסף קליין ואח-רים פסקה השופטת שרה דותן, בעניינו של שחקן כדורסל שבכותרת הומוריסטית בעיתון "העיר" נרמז כי הוא הומוסקסואל; "לצערנו טרם הגענו למידה כזאת של פתיחות וסובלנות, ובמציאות כיום המלה 'הומו' מהווה עלבון לפחות בעיני חלק נכבד מן הציבור". יתר על כן, נאמר, לא היתה כל הצדקה לגרום את התובע בעל כורחו למאבק שאין לו חלק בו ושאינו הוא רוצה לקחת בו חלק. בע"א 420/94 (מחוזי ת"א) חזון נגד שמחי חזר בית המשפט על אמירה זו. בערכאה הראשונה בבית-משפט השלום לא פסק השופט שלי טימן פיצויים בעניין זה, משום שקבע שלא הוכח שלתובע נגרם נזק בעקבות הפרסום. שופטי הערעור קבעו כי התובע אינו נדרש להוכיח קיום נזק בפועל; די בכך שיוכיח שהדברים

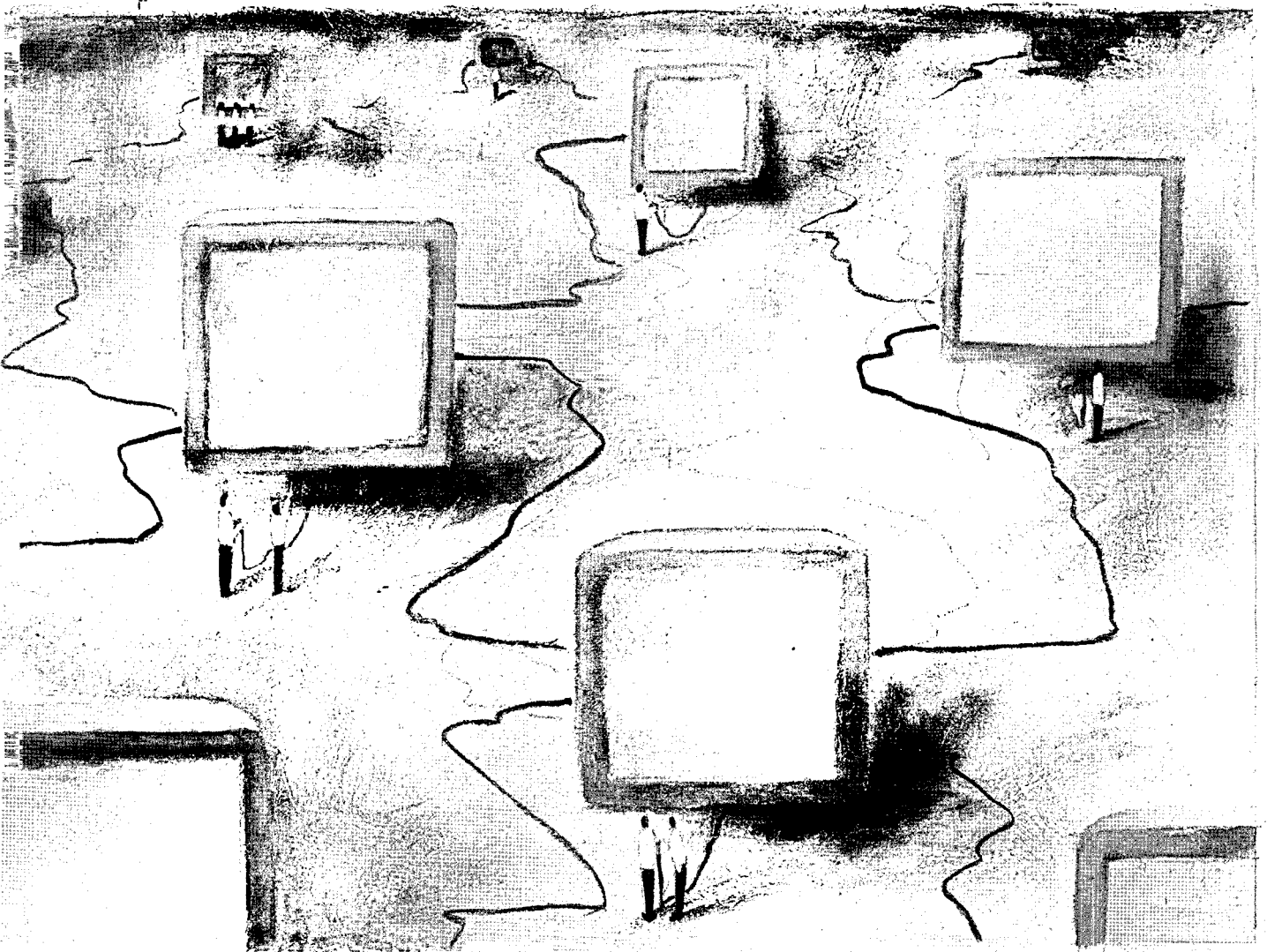
להיות מיודע ולא לדעת

קיצוני. עיתונות אידיאולוגית מן הסוג הקיים בסקטור החרדי - ושבעבר התקיימה גם בסקטור החילוני - אורזת את המידע הגולמי בתמונות מציינות אות מעובדות ומאושרות מלמעלה. במערכת כזאת של תקשורת, מקבלים לים האזרחים את הפרק היומי של תמונת העולם שנערכה וסודרה בעבורם. במקרים כאלה, היחסים בין ערוץ התקשורת לציבור לקוחותיו הם מכאניים, אוטומטיים כמעט.

בעיתונות מודרנית כמו זאת שהתפתחה בארץ, הנחת היסוד היא שמלאכת ההרכבה של המציאות מחומרי הגלם של המידע מסורה לאזרח - לקורא או לצופה. ואולם, גם כאן יש נטייה של גורמים שונים לייצר תמונות עולם סדורות וערוכות מראש ולהפיצן כמידע גולמי, כנתונים. במצב כזה, חי האזרח הבודד באשליה שהוא מקבל מידע גולמי בסיסי, שעל יסודו הוא בונה את שיפוטו או את עמדתו האישית. לאמיתו של דבר, יש כאן סוג של הונאה עצמית המשתפת פעולה עם המגמתיות של האינטרסים העשויים להשפיע על אריות המידע והפצתו. לעתים רחוקות מגלים הקוראים והצופים ערבות להטיות שבאריות המידע, המכוונות אותם לתפיסות המציאות הרצויות למפיציו.

הקושי שנתקלים בו הקוראים והצופים בבואם להפוך מידע גולמי לידע או אפילו למידע מעובד מעט יותר נובע, בין השאר, מכך שהעיתונאי אינו נאבק רק על אספקת אינפורמציה לקוראים או לצופים אלא גם על השגת תשומת לבם. תשומת לבו של הציבור, הדלק של אמצעי התקשור-

העיתונות היומית מציפה את קוראיה בכמויות אדירות של מידע בכל הנושאים העומדים על הפרק. כדי להפוך את המידע לידע נדרשת מן הקורא או הצופה השקעה נוספת. עליו לנקוט צעדים נוספים ברמה אלמנטרית של מחשבה וביתוח כדי להבחין בין מידע אמין יותר ופחות או בין עיקר לטפל. זיהוי מקור המידע הוא חלק חשוב בהערכת אמינותו, אך יש ללכת מעבר לכך כדי להחליט לאילו חלקיקי מידע יש לתת משקל כבד ולאילו לא. מספר האפשרויות שבהן ניתן לחבר חלקיקי מידע לתמונות מציאות הוא באופן עקרוני אינסופי, ולכן יכול הציבור החלקים להיעשות באופן מתוחכם או פרימיטיבי, ואפילו שגוי. מכל זאת נובע, שאותו גוף מידע הנתון לכל האזרחים אינו אלא חומר הגלם שממנו יכריז לים הקוראים והצופים לבנות את תמונות המציאות לפי כישוריהם הטבעיים והנרכשים ולפי רמות הזמן שהם מוכנים להשקיע. משום כך, תמונת המציאות שמרכיבים האזרחים יהיו שונות אלה מאלה, לעתים באופן

אפשר ללמוד על כך רבות מן המחקרים שנערכו על שאלת השימוש שעושים חולים בכותם לקבל מידע רפואי לצורך הסכמתם לטיפול. ארה"ב היתה חלוצה בפיתוח הדרישה המשפטית להשיג את הסכמתו של החולה לטיפול הטומן בחובו סיכון משמעותי, כמו ניתוח לב או כליות. המושג של "הסכמה על בסיס מידע" ("informed consent") קיבל בארה"ב תוקף משפטי לפני כמה עשרות שנים ושינה בצורה משמעותית את מערכת היחסים בין חולים לרופאים. מחקרים שנעשו על יסוד הנגי-סיון האמריקאי מראים, שבמקרים רבים מאוד לא היו הכרעותיהם של חולים מיועדים רציונאליות יותר, במובן הרפואי המקצועי, מהכרעותיהם של חולים בלתי מיועדים. הדבר נובע, בין השאר, מן הקושי של החולים להעריך סיכונים בהסתברויות שונות ומנטייתם להיתפס להיבטים טפלים של המידע, כגון צורת הגשתו. לעתים קרובות צריך להיות מומחה כדי להבחין בין אי ודאות אובייקטיבית, המבוססת על מידע, ובין אי ודאות סובייקטיבית, הנובעת מבורות.

יש מקום לאנלוגיה בין רופאים לעיתונאים. רופא בעל כושר פדאגוגי יכול לעזור לחולה להבחין בין עיקר לטפל. כמוהו גם עיתונאי בעל כושר פדאגוגי, היכול לשמש הן מקור אינפורמציה והן מודל לאסטרטגיות עדיפות של המרת מידע גולמי ועיבודו לתמונות מציאות סבירות ומבוססות. בתחומי העיתונות, כמו גם בתחומי הרפואה, יכולה להיות מערכת היחסים בין מגיש המידע לצרכניו מקצועית ואחרת, תוך הגנה על הצרכן, או שהיא יכולה להיות מעוותת ופוגענית.

למרות המגבלות הרבות המצוינות לעיל, אין כל סכנה למוסד של "הסכמה על יסוד מידע" ברפואה ובדמוקרטיה, שכן בשני ההקשרים זכאי הפרט להיות הקובע האחרון בעניינים הנוגעים לגופו ולבריאותו או לחיים הפוליטיים שהוא שותף להם; ואין מתן זכות זו תלוי ביכולתו של האדם להפעילה בצורה נכונה או רציונאלית. חובתם הציבורית של העיתונות ושל אמצעי התקשורת האלקטרוניים היא לספק את המידע, גם אם האזרחים, כצרכני תקשורת, אינם משתמשים בו בצורה נאותה. לעצם נתינתו של מידע מיומן ומדויק והעמדתו לרשות הציבור יש חשיבות סמלית-טקסטית ממדרגה ראשונה, כביטוי להכרה בכותו ובסמכותו של האזרח כשופט וכמחליט האחרון בענייני חברה ומדינה. מעבר לכך, בחברה דמוקרטית מבוססת האחריות המקצועית העיתונאית בין השאר על ההנחה שמיומנות, נגישות ואריוז נייטראלית יחסית של המידע הגולמי מהוות תנאי ליכולתם של אזרחים בעלי כושר אישי ונכונות להשקיע מחשבה להשתמש במידע כדי לממש את זכותם לדעת.

בנושא כבד משקל כמו שאלת המשא ומתן עם סוריה קשה, כמובן, לצפות מהאזרח הממוצע להעמיד אלה מול אלה את הסיכונים והסיכויים הכרוכים בהסכם לעומת אלה הכרוכים בהמשך המצב הקיים ללא הסכם. למרות זאת יכולים לפחות חלק מהאזרחים להיעזר במידע הנגיש כדי לזהות את אותם עיתונאים, פרשנים או מומחים העושים שימוש אמין ומרשים במידע שברשות הרבים כדי ליצור תמונות מציאות ותרחישים סבירים. מובן שבנושא עמוס רגשות כמו זה יהיו תמיד אינטרסים שינסו להביא למתן משקל מופרז לנתונים מסוימים ולטשטושם של נתונים אחרים; זה חלק בלתי נפרד מהמשחק הפוליטי.

במערכת תקשורת דמוקרטית תקינה, המספקת לאזרחים נתונים מכל הסוגים וגם אמצעים להערכתם, יוכלו תמיד האזרחים הרוצים בכך לזהות את ההטיות המכוונות של הפוליטיקאים וגם של אותם עיתונאים או עיתונאים המוכנים לשמש להם שופר. המצב בתחום התקשורת מדאיג כאשר קשה או בלתי אפשרי להבחין בין מידע גולמי לבין מידע מכוון וארוז, הבא לשרת את המקור או את הגורם המפיץ. במצב כזה מתקשים גם צרכני תקשורת מתוחכמים להשתמש במידע הגולמי כאמצעי העיקרי לביקורת ולהערכה של תמונות המציאות, המוצגות כנובעות ממידע זה באופן הכרחי.

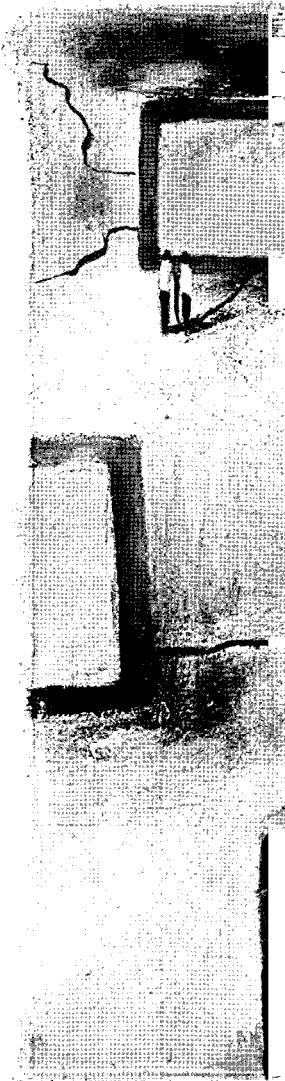
ירון אורחי הוא פרופסור למדע המדינה ועמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה

רת, הוא משאב מוגבל שהעיתונאים כולם מתחרים עליו. כל כתב וכל עיתונאי רוצה שיקראו או ישמעו דווקא אותו. זאת, כמובן, שאיפה טבעית ולגיטימית כשלעצמה; אלא שאחת הטכניקות המקובלות להגשמתה היא לארוז את המידע הגולמי בסיפור מעניין או להציגו בצורה נחרצת וסמכותית יותר מכפי שהנושא מחייב. אין הכוונה כאן לכתבות תחקיר מעמיקות, המבוססות על מאמצים רבים, אלא בעיקר לכתבות ולדיווחים המיוצרים ומופצים בפרקי זמן קצרים.

במקרים רבים, הסיפור העיתונאי האפקטיבי כסיפור - סיפור טוב, מושך, מרתק - מטביע על המידע הגולמי תבנית סיבתית-הגיונית, המוליכה לתמונת מציאות ספציפית שאינה מבוססת יותר מן האלטרנטיבות האפשריות. בתנאים כאלה עשויה הסיפוריות, שהיא כורה עיתונאי, לתפוס את מקומה של האידיאולוגיה, שהיא סיפור-על היסטורי-פוליטי, בהעמדת מחסומים בפני יכולתו של האזרח "לשחק" במידע הגולמי ולבנות תמונות מציאות או תרחישים אלטרנטיביים. הסיפור העיתונאי יכול להיות אפילו הודרני יותר, כי הוא אינו מעורר את אינסטינקט ההתנגדות שיכולה לעורר בקרב הקורא או הצופה החושב הקונספציה האידיאולוגית הידועה לו מראש. מי שטורח לעשות ניסיון קל לתדור מבעד לשכבה העליונה של הסיפור העיתונאי יכול לגלות, לעתים קרובות, שכשלה של תמונת מציאות מסוימת אין הסיפור אלא היפותיזה אחת מני רבות, שקל להפריכה ולמצוא גרסה סבירה ממנה בהרבה. מסיבה זו, ריבוי הדיווחים והסיפורים הנזונים מאותו מידע גולמי במערכת תקשורת איכותית מאפשר ליצור אצל צרכני התקשורת את אותה מידה אלמנטרית של ספקנות, המעודדת אותם להתייחס אל המידע כאל חומר גלם ולא כאל תמונה מוסמכת של המציאות.

היכולת לתת משקל נכון לחלקיקי מידע מסוימים ולהעדיפם על פני אחרים סובלת גם ממגבלות אובייקטיביות של תפיסות ואוריינטציות אנושיות. אנשי שירותים חשאים ממעטיים לעתים לתת משקל ראוי לחלקי מידע מסוימים בשל אוריינטציה או קונספציה שגויה, כמו למשל במקרה ההתקפה הפאנאית על הצי האמריקאי בפרל הרבור במלחמת העולם השנייה, ההתקפה המצרית על ישראל במלחמת יום הכיפורים או, להבדיל, רצה יצחק רבין. בדומה לכך מקבל גם האזרח מדי יום אינספור החלטות שגויות בפירושם ובחיבורם של חלקיקי מידע הנמצאים במבט לאחור קל לראות כיצד ניתוח מתוחכם מעט יותר של הנתונים היה יכול לאפשר לאזרחים רבים להימנע מן הסיכונים שנטלו על עצמם לפני נפילת מניות הבנקים, או להביאם לפעולה הגיונית יותר מרכישת כמות ענק של נייר דבק כאמצעי התגוננות נגד התחמשת הבלתי קונבנציונאלית של עיראק בעת מלחמת המפרץ.

הניסיון מלמד, עם זאת, שגם אילו היה האזרח מוכן להשקיע מחשבה נוספת בפענוח הנתונים הגולמיים שמעבירה לו מערכת התקשורת, עדיין היה נתקל במכשולים רציניים שהיו מקשים עליו עשיית שימוש סביר במידע; מכשולים אלה נובעים מנטיות הרגשיות של הקורא או הצופה עצמו, מפחד דיו ומתקוותיו.

אירון: איחן בושרי

לא רק למסעודה

מהי איכות בטלוויזיה

"אנחנו משדרים למסעודה משדרות", אמר אלכס גלעדי כאשר עמד בראש חברת "קשת", אחת מבעלות הזיכיון של הערוץ השני. באמירה זו קבע מעין נורמה, הנותנת לגיטימציה לערוץ השני לשרד למכנה המשותף הנמוך ביותר. מן הצד השני אנו שומעים מקברניטי הערוץ הראשון הכרוזות באשר למחויבותם לשידורים איכותיים. השאלה היא

השידור המסחריים או על מדיניותם. היטיב לתאר זאת מרק פאולר, מי שהיה יו"ר הנציבות הפדראלית לתקשורת בארה"ב בשנים 1981-1987 בשירות הנשיא רייגן. הוא שאף להגשים את הפילוסופיה של כוחות השוק באמצעות דה-רגולציה קיצונית של התקשורת. וכך אמר: "במקום להגדיר את דרישות הציבור ולקבוע קטגוריות תוכניתיות כדי לשרת דרישות אלה, צריכים הגופים המחוקקים והמפקחים לסמוך על יכולתם של הארגונים המשדרים להגדיר את רצונותיו של ציבור הצופים שלהם באמצעות תהליכי הביקוש וההיצע של השוק". שני גורמים עיקריים שינו בצורה דרמטית את פני הטלוויזיה באי-רופה ובעולם הדמוקרטי כולו, למעט ארה"ב, ב-15 השנים האחרונות: האחד טכנולוגי והשני אידיאולוגי. שניהם התפתחו מאוד בשנות ה-80' והתאימו לטלוויזיה ככפפה ליד. ההתפתחות הטכנולוגית של שידורי כבלים ולוויינים ביטלה במידה ניכרת שני אלמנטים שהיו

**הבעיה היא כיצד לאזן בין האמירה
"תן לציבור את מה שהוא רוצה"
לבין צרכים חברתיים ותרבותיים**

מהו שידור איכותי, וכיצד הוא יכול להתקיים בעידן של מסחור הולך וגובר של כלי התקשורת האלקטרוניים. מבחינת אלה הגורסים שהר-ייטינג הוא הגורם האחד והחשוב ביותר, העניין פשוט למדי. הם יטענו שהמחשבה היעילה היחידה בכל הנוגע לאיכות היא זו שיש לה זהות עם העדפות הצופים, כפי שהן משתקפות ברייטינג. התוכנית הפופולארית ביותר היא לדידם גם הטובה ביותר. הם יוסיפו ויטענו, כי שאלות של איכות במובנים אחרים יכולות אולי להיות האינטרס של קבוצות אינטלקטואליות למיניהן, אבל אסור בשום אופן שאינ-טרסים כאלה ישפיעו בדרך כלשהי על דרכי פעולתם של ארגוני

דומיננטיים בשידור - המחסור בתדרים חופשיים וקיום גבולות פוליטיים וגיאוגרפיים. התפיסה של כלכלת שוק חופשי, מבית-מדרשם של רייגן ותאצ'ר, השפיעה על העולם כולו, והתוצאה בתקשורת האלקטרונית היתה ביטולם של המונופולים הציבוריים וכניסתם של גורמים מסחריים מתחרים.

האסכולה של כלכלת שוק חופשי קיבלה תאוצת יתר אחרי קריסת הקומוניזם במזרח אירופה. שוק התקשורת העולמי נעשה דומה יותר ויותר לזה המתקיים בארה"ב: מערכות שידור שבהן הגורם הקובע הוא השורה התחתונה בחשבון הרווח וההפסד.

בעבר, בימי הערוץ היחיד, היה אולי קל יותר להגדיר איכות. תוכניות איכותיות היו אלה שעלו בקנה אחד עם השקפת עולמם של המפיקים והיוצרים. אלה היו גם תוכניות שזכו להערכה מצד העמיתים למקצוע והממונים. זו היתה גישה פטרנאליסטית, שאמרה:

יש תפקיד רב-משמעות לתכנים המשודרים בערוצי הטלוויזיה המקומיים. במצב כזה ראוי שיתקיים רב-שיח מתמיד בין המחוקקים, הגופים המפקחים על השידורים, בעלי הוויכוח המסחריים והציבוריים, ארגוני היוצרים והאקדמיה, במטרה למצוא פתרונות יצירתיים ומאזנים לתכנים.

נגסה להציג כמה מן התנאים ההכרחיים ליצירת טלוויזיה איכותית: 1. רמה מקצועית גבוהה של מפיקי התוכניות. מנהלים ומפיקים צריכים להיות בעלי רעיונות יצירתיים ויכולת לתרגם לתוכניות מעולות. כדי להגיע לכך הם זקוקים לכמה תנאים:

א. שיהיה בידם די זמן להפקה. היעדר זמן הכנה מספיק לפיתוח תוכניות מוביל לנוסחאות ידועות מראש.
ב. שיהיו בידם די משאבים לקיומה של הפקה מקצועית ברמה גבוהה.

ג. שתינתן להם הרשות לקחת סיכונים ולא לחשוש מכישלונות. בלי העזה וסיכונים אין סיכוי לפריצת דרכים חדשות.

ד. שיינתן להם חופש מערכתי מן המחויבות המתמדת, והדגש הוא על המלה מתמדת, למרב הרייטינג.

ה. שתהיה למנהלים ולמפיקים תחושה של שליחות ולא הרגשה שהם פועלים וקיימים אך ורק למען הפקת רווחים.

2. גיוון התוכניות. טלוויזיה איכותית היא כזאת שאינה פועלת על-פינוסחאות ידועות מראש, אלא באמצעות מגוון של התנסויות עם תפריט תוכניות רחב ועשיר המשרת קבוצות רבות ככל האפשר

בחברה. התוכניות לא יהיו רק שלאירות, בידור ושעשועונים, אלא גם כאלה השנויות במחלוקת, מעוררות למחשבה ומחייבות מאמץ מסוים מן הצופים. כמובן, חשוב שיהיה אחוז גבוה של תוכניות מקוריות.

3. חופש פוליטי. היוני שייסמר חופש פוליטי וחופש מלחצים מסחריים, במיוחד בתחום החדשות והאקטואליה. בנוסף, היוני מתן תקציב המאפשר לטלוויזיה למלא

את התפקיד של פורום חופשי לחילופי דעות והשקפות שלהזרמים הפוליטיים, החברתיים והתרבותיים המתקיימים בחברה.

אסיים בציטוט מדבריו של אד מורו, שנחשב לטוב שבשדרי הרדיו והטלוויזיה בארה"ב בכל הזמנים. בכנס של ארגון מנהלי החדשות ברדיו ובטלוויזיה, שהתקיים בשיקגו באוקטובר, 1958 אמר:

"המכשיר הזה (הטלוויזיה) יכול ללמד ולהאיר. כן, הוא אפילו יכול לתת השראה, אבל הוא יכול לעשות זאת רק עד כמה שהאנשים המפיקים עילים אותו נחושים להשתמש בו למטרות אלה. אחרת אין כאן אלא חוטים ואורות בקופסה. שעות צפיית השיא הן דקאדנס אסקפיסטי, מבודד מן המציאות של העולם שבואנו חיים. מתנהל קרב גדול נגד בורות, אי סובלנות ואדישות. בקרב הזה, הנשק של הטלוויזיה יכול להיות שימושי".

כוחות השוק לבדם לא יוכלו, כנראה, להביא לאיכות. חייבים לפחות להיות שיאים שמוכנים להשקיע בהם, שיאים שיישארו בזיכרון הלאומי הקולקטיבי. צריך שתהיה בנו התבונה להשתמש בכלי הזה תוך התחשבות הכרחית בכוחות השוק, אך גם תוך איוון יצירתי עם צרכים חברתיים ותרבותיים.

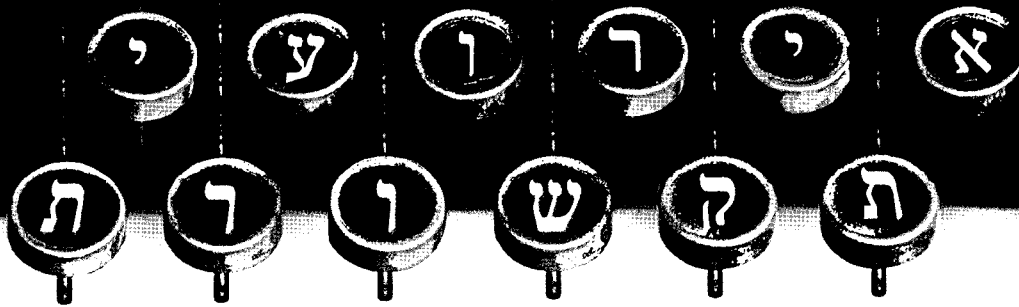
ארנון צוקרמן הוא פרופסור בחוג לקולנוע ולטלוויזיה באוניברסיטת תל אביב ועומד בראש הקתדרה לשידורים בינלאומיים באוניברסיטה של ניו-יורק

כוחות השוק לבדם לא יוכלו, כנראה, להביא לאיכות. חייבים לפחות להיות שיאים שמוכנים להשקיע בהם

איור: יהודית אייל

"אנחנו יודעים מה הציבור צריך; פחות חשוב מה הוא רוצה". ההגדרות הן באמת קשות. הבעיה היא כיצד ליצור איוון בין האמיתות ה"תן לציבור את מה שהוא רוצה", כלומר הצד העסקי השואף לספק את רצונותיהם שלהצרכן והמפרסם, לבין צרכים חברתיים ותרבותיים. איכות בטלוויזיה איננה משהו שניתן לקבוע בהוראות ובנהלים ולאחר מכן לאוכפו על המבצעים. איכות בטלוויזיה נקבעת בידי מערכת של השקפות ואמונות לצד מחויבויות מוסריות לציבור. בישראל חסרת הקונסנוס, המחפשת עדיין את יחידות העל-מציב משבר תדירים, עם דמוקרטיה בעלת רקמה רגישה ותרבות מתגבשת,

באמצעות מנהל מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה, עוזי פוגל-מן, כי "הבקשה [לאמצעי התקשור] נגעה לדיווח ישיר של ראיונות וציטוטים, ולא לדיווח עקיף של אותן התבטאויות... למותר לציין כי שלא כפי הנטען בעתירה, אין ולא היה בבקשה כדי למנוע דיווח על כל ההשקפות והדעות השונות הרווחות בציבור, לרבות אלה הקיצוניות והמקוממות. ואכן, בזמן שחלף ממועד הפנייה האמורה עד כה ניתן היה להיווכח, כי הדיווח והסיקור העיתונאי בנושאים הנדונים לא נמנעו ולא הוגבלו". שופטי בג"ץ דליה דורנר, תאודור אור ואליהו מצא קבעו כי תשובת היועץ צריכה להניח את דעתם של העותרים. האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל אמנם הודיע כי הוא מושך את עתירתו, אך עו"ד בומבך הדגיש כי הוא שומר על זכותו להגיש שוב, אם וכאשר יתעורר הצורך.

הרדיו הבריאותי בישראל, תמונת מצב

בסתיו 1995 פעלו בישראל 35 תחנות רדיו פיראטיות לפחות. נגד 16 מהן הגיש משרד התקשורת תלונות למשטרה. נגד שבע תחנות נוספות התלוננה במשטרה הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו.

מוגבלת אשר איננה מוכתבת מלמעלה, וזאת כדי לאפשר לציבור להגשים בצורה מיטבית את חופש הבחירה שלו".

בעתירה הוגדרה עוד הוראת היועץ כ"כוללנית וגורפת" ונטען כי אסרה פרסום דברי הסתה ללא כל הבחנה שהיא. "לא ברור... מי הם מסיתים אשר אסור לקיים עמם ראיונות ולדווח על דבריהם ומי הוא שיכריע אם קיימת הסתה או לא... האם נאסר ראיון עם האישי ות עצמה, או שנאסרה גם הבאת הדברים מפי אומרים? האם נאסרים ראיונות גם עם ח"כים ואישים אחרים שצפויים להסית?"

בתשובת המדינה, שהוגשה לבג"ץ ב-17 בדצמבר, מצוטט בין היתר השופט אהרן ברק, שקבע בבג"ץ כהנא נגד הוועד המנהל ב-1985: "אכן, חופש הביטוי בא להגן על הדמוקרטיה, אך לעתים אין מנוס מן המסקנה כי הוא עשוי גם לפגוע בה... דמוקרטיה נאורה מבקשת להגן על עצמה מפני סרטן המבקש לחסלה. אכן, המשטר הדמוקרטי נכון להגן על חופש הביטוי כל עוד חופש הביטוי מגן על הדמוקרטיה, אך במקום שבו חופש הביטוי הופך לקרדום לפגיעה בדמוקרטיה, אין כל צידוק שהדמוקרטיה תניח צווארה לכורת".

יחד עם זאת הבהיר בן-יאיר,

נות, חיים צדוק, פירסמה הודעת תגובה המביעה תמיהה על הפנייה. "ועדת העורכים סבורה כי חובתה של התקשורת לדווח על כל עניין בעל חשיבות ציבורית, תוך שמירה על כללי האתיקה המקצועית. הוועדה תמהה על עצם פניית היועץ המשפטי דווקא בימים אלה, שבהם אנו מצווים להביא את מרב המידע לציבור הרחב. ועדת העורכים קוראת ליועץ המשפטי לשקול מחדש את עמדתו", נאמר בהודעה. בראיון לתוכנית "תיק תקשורת" בטלוויזיה למחרת, 11 בנובמבר, אמר בן-יאיר: "כאשר אמרנו שחופש הביטוי צריך לסבול דעות מקוממות, אולי לא ייחסנו לזה את החשיבות המספקת במובן של פגיעה בסדר הציבורי". עמדתו של בן-יאיר הביאה את האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל, בראשות היו"ר שרה פרידמן, לעתור לבג"ץ בדרישה שהיועץ יבטל את הוראתו לעורכי העיתונים ולמנהלי הרדיו והטלוויזיה בישראל. בעתירה, שהוגשה באמצעות עו"ד אילן בומבך, נאמר בין היתר כי ההוראה "מחניקה כמעט לחלוטין את חופש הביטוי, וזעקת באי סבירותה הקיצונית ובסתירתה את החוק, במיוחד חד לאור העובדה שזכות הציבור לדעת נמנעת דווקא בשנת בחירות, כאשר עתה - יותר מתמיד - חשובה זרימה חופשית ובלתי

בן-יאיר בעימות עם העיתונות
ב-7 בנובמבר 1995, שלושה ימים לאחר רצח יצחק רבין, טילפן היועץ המשפטי לממשלה, מיכאל בן-יאיר, אל כמה מעורכי העיתונים ואל מנהלי תחנות הטלוויזיה והרדיו, כדי לדרוש מהם "לא לתת במה למסיתים ולמנאצים". בשיחות הטלפון הזהיר בן-יאיר כי בפרסומים כאלה יש משום עבירה על החוק. למחרת שיגר עוזרו של בן-יאיר, עו"ד אמיר זולטי, מכתב רשמי המפרט את משמעות הפנייה. בין היתר צוין כי פרסום ראיונות עם אנשים שהביעו סיפוק ושמחה בעקבות הרצח או שקראו למעשי רצח נוספים, וכן הדפסת תמונות של כתובות נאצה המבטאות מסרים דומים - הם מעשים המטיחים אחריות פלילית לא רק על אומרי הדברים אלא גם על מי שמפרסמם.

בסיכום המכתב הוסיף עוזרו של בן-יאיר: "לפיכך, מבקש היועץ המשפטי לממשלה, כי עיתונך יימנע מקיום ראיונות עם מסיתים ומנאצים ומהבאת ציטוטים של דברי נאצה והסתה, כאמור לעיל, בין בעל-פה ובין בכתב". פנייתו של בן-יאיר עוררה תגובות זעם במערכת העיתונאית. ועדת העורכים של העיתונאים היומיים, אשר התכנסה ב-10 בנובמבר לדיון בהשתתפות נשיא מועצת העיתונות

מלמדים אולי יותר מכל דבר אחר על יחס הרשויות לרדיו הפיראטי. 37.3% מן התיקים נסגרו מ"חוסר עניין לציבור", לעומת 31.3% שנסגרו מחוסר ראיות.

בסיכום המחקר קובע לימור, כי עידן הרדיו האזורי החוקי איננו עומד להביא לחיסולן של התחנות הפיראטיות. בהיעדר החלטה גורפת של הדרג הממשלתי העליון על חיסול הרדיו הפיראטי, או פעולה מתואמת ורחבת היקף מצד תחנות הרדיו האזוריות, "הרדיו הפיראטי איננו עומד למות, ולבטח לא בזמן הקרוב", כלשון המחקר.

מאבקים נגד הצנזורה

חשיפת שמותיהם של ראש השב"כ היוצא וראש השב"כ הנכנס הביאה לשיא חדש את מאבקיה של התקשורת בצנזורה והעמידה בסמך שאלה את יכולתה של הצנזורה להוסיף ולאכוף את מרותה על העיתונות הישראלית.

ב-9 בינואר 1996, יומיים לאחר התפטרותו של כ"י, דיווחו כל אמצעי התקשורת שאלוף עמי איילון, המפקד היוצא של חיל הים, הוא המועמד המועדף של ראש הממשלה לתפקיד וכי התפ"קיד הוצע לו.

בחדשות הערב בטלוויזיה דווח כי איילון שוקל את ההצעה להתמנות לראש השב"כ, מתלבט ומתייעץ. באותו ערב, כאשר נודע

חוקקה חוקים נגד תחנות פיראטי ו המשרדות מן הים (למרות שקיימים חוקים כאלה נגד שידורי טלוויזיה פיראטיים מן הים); משרדי הממשלה השונים לא יצרו מנגנונים יעילים של פיקוח ואכיפה ולא הקציבו לכך את המשאבים הדרושים; המערכת המשפטית גורה עונשים קלים על עבריני רדיו; המערכת הכלכלית הזרימה פרסומות לתחנות פיראטיות רבות.

מתברר כי מתוך 390 התיקים שהיו בטיפול המשטרה על תלונות בדבר שידורים פיראטיים בין השנים 1991-1995, יותר ממחצית (55.6%) נסגרו. מדוע? הממצאים

מופרעת, או כמעט בלתי מופרעת, של תחנות רדיו פיראטיות בכל רחבי המדינה, אלא אף עודדה אותה למעשה".

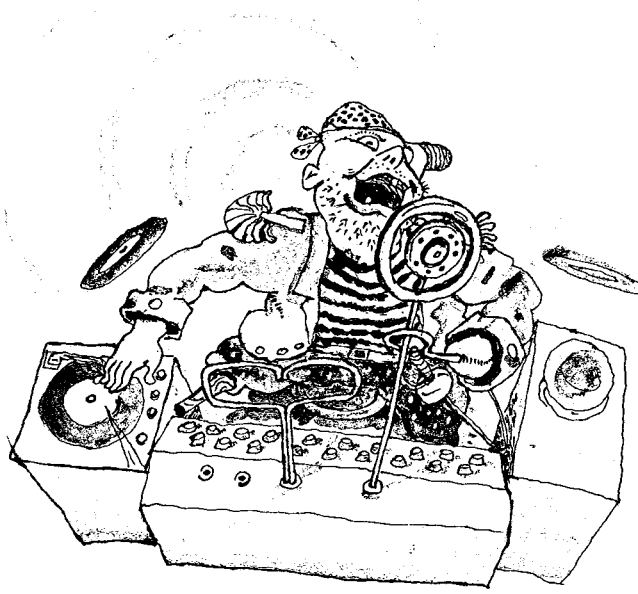
הסערה שפרצה אשתקד בעקבות הניסיון לסגור את תחנת הרדיו הפיראטית ערוץ 7, המשרתת מלב ים, העלתה את הסוגיה לכותרות לשעה קלה. התברר כי מבחינה חוקית, כמו גם פוליטית, התמונה איננה פשוטה.

המחקר קובע, בין היתר, כי המערכת הפוליטית תמכה בגלוי או בעקיפין בתחנות הפיראטיות ו"חכים, ראשי ערים וממלאי תפקידים רשמיים מתארחים בשידורייהן; המערכת המחוקקת לא

נגד 11 תחנות פיראטיות לא הוגשה ולו תלונה אחת למשטרה. על 13 מן התחנות בוצעו פשיטות משותפות של המשטרה ושל משרד התקשורת, שבהן הוחרם הציוד, אך בכל המקרים כמעט חידשו התחנות את שידוריהן זמן קצר לאחר מכן.

אלה הם חלק מממצאי דו"ח מחקר, שערך יחיאל לימור. הדו"ח, הנושא את הכותרת "הרדיו הפיראטי בישראל - תמונת מצב: 1995", יצא לאור במכון לקומוניקציה ע"ש משפחת סמארט באוניברסיטה העברית. במסגרת המחקר נעשה ניסיון למפות, זו הפעם הראשונה ב"ר"א, את התחנות הפיראטיות. מתברר כי בנוסף ל-35 התחנות שהיו פעילות בארץ בסתיו 1995, פעלו בשנים 1987 עד 1995 לא פחות מ-42 תחנות פיראטיות נוספות. לימור מדגיש, עם זאת, כי אין זו התמונה המלאה; בידי הרשויות המופקדות על אכיפת החוק אין מידע מלא ומעורבן על תחנות פיראטיות ברחבי הארץ.

למרות הנזק הכלכלי שעלולות התחנות הפיראטיות לגרום לתחנות החוקיות של הרדיו האזורי-מסחרי, שזכו במכרזים ב-1995, אין בישראל מדיניות של אכיפת החוק נגד השידורים הפיראטיים. לימור קובע כי "מדיניות היד הרכה, שיש בה כדי להעיד בעיקר על היעדר מדיניות, לא רק שהניחה את התשתית לפעילות בלתי

איור עדי צחור

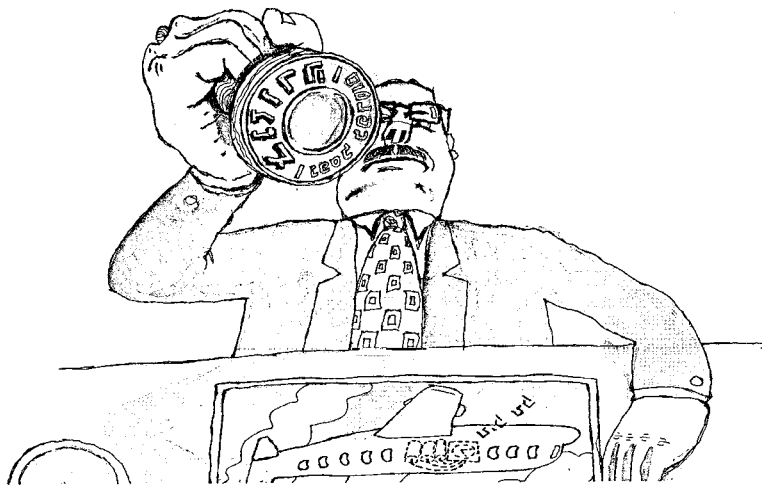
מוכר בעבר בשמו הקודם: יאשה קזאקוב. החלטת "הארץ" לפרסם את שמו נבעה מהכרת עורכיו שדו"ח הביקורת עוסק בממד המיני-הל התקין בארגון ולא בפעילותו החשאית ושיש לנקוב בשם מי שנושא באחריות העליונה לממצא-אים המופיעים בדו"ח. עמדת הצנזורה בעניין הפרסומים על ראשי השב"כ הניעה את ועדת

נענו לבקשת הצנזורה למחוק מדי-ווחיהם את מקום מגוריו של גילון, כעבור יומיים נוספים פירסם "הארץ" את תמונתו של גילון שהופצה בכל מערכות העיתונים על-ידי סוכנות רויטרס. גם במקרה זה גרסו עורכי "הארץ" שלא סביר שעיתון ישראלי יהיה מנוע מלפרסם תמונה המופצת בכל העיתונים בעולם. ביומיים שקדמו לפרסום הופיעה

עורך "מעריב", יעקב ארז, הסביר כי מוטב שהתחרות בין העיתונים תתנהל על מידע בלעדי ולא על מידע שהוא נחלת כל כלי התקשורת כאשר חלק מהם מציית לחוק וחלק מפר אותו. לא חלפו יומיים ושוב מצאה את עצמה הצנזורה נגדרת אחרי המציאות. "הוויינגטון פוסט" חשף את שמו המלא של כ', הוא כרמי

כי המועמד טילפן לפרס והשיב בחיוב, הוא נידון לפי הכללים הישנים לאנונימיות. מאותה שעה פסלה הצנזורה את אזכור שמו של איילון כמי שניאות לקבל את התפקיד. שמותיהם של מועמדים אחרים שהוזכרו ביומיים שקדמו אושרו לפרסום בעוד ששמו של איילון נמחק. לפי הוראות הצנזורה, היה על העיתונות להגדיר אותו כ "אישיות ביטחונית בכי-רה" שהסכימה להיכנס לנעליו של כ' המתפטר.

"הארץ" סירב להיענות להנחיות הצנזורה גם משום שפרש מוועדת העורכים ומההסכם הקיים בינה לבין הצנזורה וגם משום שעורכיו סברו שבנסיבות שהתהוו תנטיבי הצנזורה לגבי פרסום שמו של איילון לא היו סבירים. זה זמן שעורך "הארץ", חנוך מרמרי, גורס שיש להשתית את היחסים בין כלי התקשורת לצנזורה על בסיס חדש, וולונטרי, שבו האחריות על פרסום מידע רגיש תוטל על העורך ואילו הצנזורה תתפקד כרשות יועצת לעיתונים, לאו דווקא צבאית, לגבי מספר מצומצם של נושאים שהפרסום על אודותיהם עלול לפגוע באופן ממשי בביטחון המדינה. בעקבות הפרסום ב"הארץ" שבישר שאיילון הסכים לקבל את תפקיד ראש השב"כ, חשף גם "ידיעות אחרונות" את שמו, בעוד ש"מעריב" פירסם שתי מהדורות כאשר בשנייה ציטט את "הארץ".

איור: עדי צחור

העורכים לבקש פגישה דחופה עם שר הביטחון כדי לדון מחדש בהסכם הישן הקיים בינה לבין הצנזורה ולערוך בו רעיוויה. עם סגירת הגיליון נמסר על החלטת "ידיעות אחרונות" לפרוש מוועדת העורכים ועל המלצתה של הוועדה בפני ראש הממשלה לזיזם הקיקה בתחום הצנזורה על כלי התקשורת.

דמותו של גילון בשידורי החדשות בשני ערוצי הטלוויזיה כשצללית דיוקנו מתבהרת משידור לשידור. באותו שבוע חשף "הארץ" גם את זהותו של י', מנהל לשכת הקשר, הגוף החשאי לטיפול ביהודי חבר המדינות, ששמו הרשמי הוא ארגון "נתבי". אגב פרסום פרטים מדו"ח ביקורת על הנעשה בארגון זה גילה "הארץ" שי' הוא יעקב קדמי, שהיה

גילון, ואת מקום מגוריו. הצנזורה פסלה את הפרסום, אך השם ומקום המגורים צוטטו בפתח מהדורת "מבט" בערוץ הראשון. "הוויינגטון פוסט" אינו עיתון נידח בהודו, הסביר מנהל הטלוויזיה זיה יאיר שטרן את ההחלטה, "ומילא ייודע שמו של ראש השב"כ היוצא עוד ימים אחדים, כאשר יסיים את תפקידו". כלי התקשורת